

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

AHMED CEVDET PAŞA’NIN MAARİF NAZİRLİĞİ VE
EĞİTİM-ÖĞRETİM ALANLARINDAKİ FAALİYETLERİ

GAZİ CANDAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA GÜLCAN

KONYA – 2012

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**AHMED CEVDET PAŞA’NIN MAARİF NAZIRLIĞI VE EĞİTİM-
ÖĞRETİM ALANLARINDAKİ FAALİYETLERİ**

Hazırlayan: GAZİ CANDAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA GÜLCAN

KONYA 2012

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	iv
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	v
Ön söz	vi
Özet	viii
Summary	ix
Giriş	1

1. BÖLÜM

1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti	4
1.1. Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyıl'da Siyasi Durumu	4
1.2. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyıl Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri	6
1.3. Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyıl Eğitim ve Öğretim Kurumları	8
1.3.1. Sıbyan Mektepleri (İbtidai Mektepler)	8
1.3.2. Rüştüye Mektepleri	9
1.3.3. İdadiler	10
1.3.4. Sultaniler	11
1.3.5. Mesleki Teknik Eğitim ve Yüksek Öğretim Kurumları	12
1.3.6. Darülmualim'in	12
1.3.7. Mülkiye mektebi	13
1.3.8. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye	13
1.3.9. Hukuk Mektebi	14
1.3.10. Askeri Teknik Eğitim Kurumları	14
1.3.11. Dini Mesleki Eğitim Kurumları	15
1.3.12. Diğer Meslek Okulları	15
1.3.13. Gayrimüslimlere ve Yabancılara Ait Okullar	16
1.3.14. Darülfünun	16
1.3.15. Encümen-i Daniş	17
1.3.16. Meclis-i Maarif-i Umumiye	18
1.3.17. Meclis-i Muhtelit-i Maarif	19

2. BÖLÜM

2. Ahmed Cevdet Paşa'nın Hayatı	21
2.1. Ahmed Cevdet Paşa'nın Hayatı	21
2.2. Ahmed Cevdet Paşa'nın Eğitim Hayatı	26
2.3. Ahmed Cevdet Paşa'nın Resmi Görevleri	35
2.4. Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarihçiliği	42
2.5. Ahmed Cevdet Paşa'nın Hukukçuluğu	44

3. BÖLÜM

3. Ahmed Cevdet Paşa'nın Eserleri	46
3.1. Tarih-i Cevdet	46
3.2. Tezâkir-i Cevdet	48
3.3. Maruzat	50
3.4. Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ	51
3.5. Kırım ve Kafkas Tarihçesi	52
3.6. Mecelle	52
3.7. Risâletü'l Vefa	52
3.8. Şerh-i Kitâbü'l Emânât	52
3.9. Mahkeme-i Temyizin Vazifesine Dâir	53
3.10. İcâr-ı Akar Nizâmnâmesi	53
3.11. Mukaddime-i İbn Haldun	53
3.12. Belâgat-ı Osmaniye	53
3.13. Kavaid-i Osmaniye	54
3.14. Medhal-i Kavâid	54
3.15. Kavâid-i Türkiye	54
3.16. Hilye-i Saâdet	54
3.17. Divân-ı Sâib Şerhi'nin Tetimmesi	55
3.18. Ma'İûmât-ı Nâfia	55
3.19. Beyânu'l-unvân	55
3.20. Takvimu'l edvâr	55
3.21. Mecmua-i Ahmed Cevdet	56
3.22. Hulâsâtü'l-beyân fi Te'lifi'l-Kur'ân	56

3.23. Düstûr	56
3.24. Âdâb-ı Sedâd min İlmi'1-âdâb	56
3.25. Mi'yâr-ı Sedâd	56
3.26. Divânçe-i Cevdet	57
3.27. Eser-i Ahd-i Hamidî	57
3.28. Mecmûa-i Âliye	57

4. BÖLÜM

4. Ahmet Cevdet Paşa'nın Eğitim Faaliyetleri	58
4.1. Darülmualimin Üzerine Çalışmaları	63
4.2. Sıbyan Mektepleri Üzerine Çalışmaları	67
4.3. Türk Dili Eğitimi Üzerine Çalışmaları	68
4.4. Cevdet Paşa'ya Göre Mantık	73
4.5. Cevdet paşa'ya göre Münazara	73
4.6. Cevdet Paşa'nın İlimler Sınıflaması	74
Sonuç ve Öneriler	80
Kaynaklar	84
Özgeçmiş	90

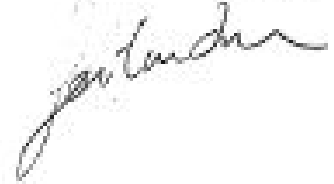
T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı	GAZİ CANDAN
Numarası	095214031002
Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Eğitimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Tezin Adı	Ahmed Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı ve Eğitim-Öğretim Alanlarındaki Faaliyetleri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

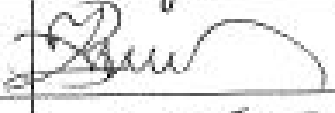

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	GAZİ CANDAN
	Numarası	095214031002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA GÜLCAN
Tezin Adı	Ahmed Cevdet Paşa'nın Maarif Nazarlığı ve Eğitim-Öğretim Alanlarındaki Faaliyetleri	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ahmed Cevdet Paşa'nın Maarif Nazarlığı ve Eğitim-Öğretim Alanlarındaki Faaliyetleri başlıklı bu çalışma 14.05.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLCAN S.Ü. Eğitim Fak. Sos. Bil. Anabilim Dalı Öğretim Üyesi	Danışman	
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya KÜLBİL S.Ü. Eğt. Fak. Sosyal Bilg. Öğrt. Anabilim Dalı Öğr. Üyesi	Üye	
Yrd. Doç. Dr. Nuri 1984	Üye	

ÖN SÖZ

Çağdaş millet olma arzusu ile kurulmuş bir devletin vatandaşlarının amaçlarına ulaşabilmeleri için eğitim ve öğretimin gerekliliğinin kavranması çok önemlidir. Ülkemizdeki eğitim ne kadar kaliteli olursa, yetiştirilen gençliğimiz de vatanımızı o derece ileri seviyeye taşıyabilir. Faaliyetlerimize yön verirken yeni fikirlere önem vermemiz gerektiği gibi yaşadığımız tarihin bize kazandırdığı birikimleri de dikkate almalıyız.

Tanzimat döneminde geliştirilmeye çalışılan ve devamında oluşturulan eğitim sistemine Ahmed Cevdet Paşa'nın katkıda bulunduğu bilinen bir gerçektir. Ancak günümüzde Osmanlı'nın son yüzyılında nasıl eğitim ve öğretim yapıldığını, kimlerin hangi katkılarda bulunduğunu anlatan çalışmalar nadir bulunmaktadır. Bu eksikliği önleyebilme yolunda bir adım daha atabilmek gayesiyle bu çalışma yapılmıştır.

Çalışma giriş, dört bölüm (XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Ahmed Cevdet Paşa'nın Hayatı, Ahmed Cevdet Paşa'nın Eserleri ve Ahmet Cevdet Paşa'nın Eğitim Faaliyetleri), sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti bölümünde Ahmed Cevdet Paşa'nın yaşamış olduğu on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı devletinin siyasi durumuna ve eğitim faaliyetlerinin ne aşamada olup, nasıl ilerlediği incelenmiştir.

Cevdet Paşa'nın Hayatı bölümünde Cevdet Paşa'yı daha iyi tanımak amacıyla hayatına, eğitim hayatına, yapmış olduğu resmi görevlerine, tarihçilik ve hukukçuluk anlayışlarına yer verilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın Eserleri bölümünde Ahmed Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu eserler hakkında bilgi verilmektedir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın Eğitim Faaliyetleri bölümünde Cevdet Paşa'nın eğitim faaliyetleri incelenmiştir. Yaptığı faaliyetlere baktığımızda devrin eğitimle ilgili sorunlarına getirdiği akılcı çözümler ve başarılı uygulamalar üzerinde durulmuştur.

Sonuç ve önerilerde kaynak taraması ve arşiv araştırmasından elde edilen veriler doğrultusunda ulaşılan sonuç ve önerilere yönelik açıklamalarda bulunulmuştur.

Yüksek lisans eğitimim boyunca üzerimde emeği olan hocalarıma, benden yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA GÜLCAN'a, desteklerinden dolayı Türkçe Öğretmeni YILMAZ DOĞU'ya ve eşim HİLAL CANDAN'a teşekkür ederim.

NİSAN 2012

Gazi CANDAN

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	GAZİ CANDAN
	Numarası	095214031002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA GÜLCAN
Tezin Adı	Ahmed Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı ve Eğitim-Öğretim Alanlarındaki Faaliyetleri	

**AHMED CEVDET PAŞA'NIN MAARİF NAZIRLIĞI VE EĞİTİM-
ÖĞRETİM ALANLARINDAKİ FAALİYETLERİ**

Bu çalışmada Ahmed Cevdet Paşa'nın maarif nazırlığı ve eğitim-öğretim alanlarındaki faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Çağımızda artık eğitim-öğretimin önemi anlaşılmıştır. Her ülke kendi kültür ve medeniyetine göre eğitim faaliyetlerini şekillendirmektedir. Bizde ülkemizin ihtiyaçlarına göre eğitim faaliyetlerimizi sürekli düzenlemeliyiz. Bu düzenlemeyi yaparken geçmişteki deneyimlerimizi ve bilgi birikimlerimizi dikkate almak doğru olacaktır. Bu yüzden tarihimizdeki eğitimcilerimizi ve onların faaliyetlerini bilmek gerekmektedir.

Bu amaçla 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarının durumu ortaya konulmuştur. Cevdet Paşa'nın yaşadığı bu dönemde eğitim kurumlarındaki meseleleri çözmek için yaptığı çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmamızda birinci bölüm Osmanlı'da 19. yüzyılda eğitimin durumu, ikinci bölüm Cevdet Paşa'nın hayatını, üçüncü bölüm eserlerini, dördüncü bölüm eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu çalışmanın eğitimcilerimize ve eğitimimize yön veren idarecilerimize faydalı olacağı düşünülmektedir.

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

SUMMARY

Öğrencinin	Adı Soyadı	GAZİ CANDAN
	Numarası	095214031002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA GÜLCAN
Tezin İngilizce Adı	Ahmed Cevdet Pasha's Ministry Of Education And His Educational Activities	

**AHMED CEVDET PASHA'S MINISTRY OF EDUCATION AND HIS
EDUCATIONAL ACTIVITIES**

In this study, Ahmed Cevdet Pasha's ministry of education and his educational activities are examined.

The importance of education is now realized in our age. Every country has formed the educational activities according to their own cultures. We also have to improve our educational activities according to our country's needs continuously.

It will be right to take into account of our past experiences and knowledge while doing so. Therefore, it's required to know the trainers and their activities in our history. For that purpose, Ottoman state's status of educational institutions was put forth in the nineteenth century. Cevdet Pasha's studies about solving the problems in educational institutions during his period were examined.

Our study consists of two parts. The first part is about the status of education in ottoman in the 19th century and the second part includes the Cevdet Pasha's educational activities. This study is considered to be helpful to our trainers and the administrators who guide education.

GİRİŞ

Sosyal hayatımızı etkileyen ve insana yön veren etkenlerden bir tanesi büyük devlet adamlarıdır. Bu devlet adamları, görevlerinin onlara verdiği sorumluluk ve yetki ile çağı yönlendirebilecek fikirleri sayesinde toplumda etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de bu şekilde topluma yön vermiş olan pek çok önemli şahsiyet bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde bulunan önemli devlet adamlarından biri de ilmi, siyasi ve edebi alanlarda adından çokça bahsettirmiş olan Ahmed Cevdet Paşa'dır.

Cevdet Paşa, yeniden yapılanmakta olan Osmanlı Devleti'nin bir çok kademesinde görev almıştır. O dönemde yenileşme faaliyetlerinin hemen hepsinde göreve davet edilmiştir. Nazırlıkların bir kısmı ya Cevdet Paşa'nın eliyle kurulmuş ya da nazırlıkların kurulmasını Cevdet Paşa fikri açıdan desteklemiştir. Bu nazırlıkların pek çoğunun kanun ve tüzüklerini Cevdet Paşa hazırlamıştır.

Ahmed Cevdet Paşa üç defa maarif, beş defa adliye ve iki defa da evkaf nazırlıklarında görev yapmıştır. Aynı zamanda bazı önemli komisyonlara da başkanlık etmiştir. Bütün bunlar onun hem ilmi hem de siyasi dehasını göstermektedir.

Cevdet Paşa'nın adının duyulması büyük ölçüde "Tarih-i Cevdet" isimli eserine ve kullandığı üslubuna bağlıdır. Bu eserinde sade ve akıcı bir Türkçe kullanmış ve bilimsel tarih yazarlığının bir ürününü ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti'nde eğitim ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı eğitim-öğretim kurumlarında ıslahat (yenileşme) çalışmalarının yapılması kaçınılmaz olmuştur. Bu yenileşme çalışmalarında fikir ve düşünce adamlığı ile Tanzimat dönemine damgasını vuran Ahmed Cevdet Paşa da bulunmaktadır.

Ahmed Cevdet Paşa tarihçi, eğitimci, dil bilimci, hukuk adamı, idareci, edebiyatçı ve din adamı olarak son devir Osmanlı âlimleri arasında çok yönlü bir

kişiliktir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu o zamanın zor şartlarında kendini yetiştirebilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, ele aldığı eserleriyle Osmanlı Tarihi'ne ışık tutmuş ve dönemin zor şartlarına dair getirdiği yorumlar ile devletin bekası için alınması gerekli olan bazı tedbirlere de eserlerinde değinmiştir. Eğitim alanında vermiş olduğu eserlerde ise ilme ve fenne daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu çalışmada Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışını anlatan bir çalışmayı ortaya koymak hedeflenmiştir. Böylece Osmanlı tarihinde 19. yüzyılda eğitim sistemi ile ilgili çalışmalar ayrıntılı bir şekilde görülecektir.

Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı hukukçusu denilince akla gelen isimlerden biridir. Osmanlı'da hukuk ilminin inkişafına hizmet etmiştir. O zamana kadar hiç yapılmamış olan, şer'i hukukun mühim bir kısmını ilk defa kanunlaştırmış ve böylece İslam Tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir. Şahsiyetinde çeşitli meziyetleri toplayan Ahmed Cevdet Paşa'nın, maarif nazırlığı ile eğitim alanında yapmış olduğu faaliyetler eğitim tarihimiz açısından önem arz etmektedir.

Cevdet Paşa farklı zamanlarda maarif nazırlığı yaparak eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. Cevdet Paşa'nın bu dönemlerde eğitim ve öğretim faaliyetlerini yaparken, kişisel bakış açısını bu faaliyetlere yansıttığı ve kendine özgü bir eğitim anlayışının olduğu görülmektedir.

Çalışmamın sınırlarını, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi durumu ile o dönemde eğitim sisteminin hali ve Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı, kişiliği, eğitim anlayışı ve maarif nazırlığı ile öncülük ettiği eğitim faaliyetleri oluşturmaktadır. Ayrıca Cevdet Paşa'nın eğitim sistemindeki sorunları tespit etmesini ve bunlara getirdiği çözümlerin ne derece etkili olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmaya başlamadan önce Ahmed Cevdet Paşa ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiş ve konu üzerinde arşiv araştırması ile kaynak taraması yapılmıştır. Yapılan alışmalar arasında Cevdet Paşa'nın maarif nazırlığı, yaptığı eğitim faaliyetleri ve eğitim anlayışı ile ilgili çalışmaların ortaya çıkmadığı görülmüştür. Bu alışma sayesinde 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemindeki sorunları görülecek ve bu sorunları ortadan kaldırmak için yapılan çalışmaların başarılı olup olmadığı incelenecektir.

1. BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşamış olan Ahmed Cevdet Paşa'yı ve eğitim faaliyetlerini daha iyi anlayabilmek için dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik durumunun gözden geçirilmesi gerekir. Bu dönemde yaşanan olaylar Ahmed Cevdet Paşa'nın düşünce yapısını şekillendirmiştir.

Bu bölümde Ahmed Cevdet Paşa'nın yaşamış olduğu on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı devletinin siyasi durumuna ve eğitim faaliyetlerinin ne aşamada olup, nasıl ilerlediği incelenmiştir. Bu şekilde Cevdet Paşa ve eğitim faaliyetleri daha iyi anlaşılacaktır.

1.1. Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyıl'da Siyasi Durumu

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde askeri, kültürel, devlet yönetimi ve eğitim alanlarında batı tarzında yenileşme hareketleri giderek hızlanıyordu. Yine bu dönemde önemli olaylar gerçekleşiyordu. Bunlardan biri ise 1826'da II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye isminde yeni bir ordu kurulmasıydı. Yeniçeriler isyanlar çıkararak ıslahat hareketlerini engelliyorlardı. Bu olaya "Vak'a-yı Hayriye" adı verilmiştir. Bu hayırlı olay sayesinde yenileşme çalışmaları hızlanacaktı.

Birçok memur için Fransızca öğrenimi zorunlu hale getirildi. Harbiye, tıbbiye ve bahriye mektepleri de bu dönemde kuruldu (Efe, 2008: 420). II. Mahmud bu şekilde Avrupa tarzı yenilik çalışmaları yapıyordu.

Islahat hareketleri devam ederken Rus, Fransız ve İngiliz donanmaları birleşerek Navarin'de Osmanlı donanmasını tamamen yakarak yok ettiler. Yunanlılar ise bir krallık kurdular. Bu olaylar Osmanlı Devleti'ni giderek güçsüz duruma düşürüyordu.

Sultan Abdülmecid tahta çıktığında ‘‘Osmanlı Devleti’ne Avrupai bir idare şekli verme gayreti’’ olarak tanımlanan Tanzimat Fermanı ilan edildi. İ. Süreyya Sırma’ya göre Tanzimat Fermanı Osmanlı aydınında çift yönlü bir kompleks meydana getirmiştir. Kimileri taklitçilik yaparken kimileri de batıya tamamen ilgisiz kalmıştır. Bu ferman Osmanlı toplumunu ‘‘alaturka’’ ve ‘‘alafranga’’ diye ikiye ayırmıştır.

‘‘Tanzimat-ı Hayriye’’ de denilen Tanzimat Fermanı, Müslüman olan ve olmayan halkların ileri gelenlerinin önünde bildirilen, esas itibariyle Reşid Paşa’nın dış işleri bakanı olduğu dönemde Avrupa devlet adamlarıyla yaptığı konuşmalardan edindiği bir reform programı niteliğindedir (Berkes, 1978, 207).

Bu dönemde Ruslar ile sık sık savaşlar yapılmaktaydı. 1853 yılında yapılan Kırım Savaşı sonrasında dışarıdan borç alınmaya başlandı ve bu borçlar hızla büyüdü. Bunun yanında Osmanlı Devleti İngilizlerin ve Fransızların desteğini alabilmek için Hıristiyan halka geniş haklar veren Islahat Fermanı’nı yayınladı (Efe, 2008:433).

Sultan Abdülaziz dönemine gelindiğinde de sıkıntılar artarak devam etmekteydi. Osmanlı’nın dağılmasını hızlandıran Bosna ve Hersek isyanları, Bulgaristan isyanı, Karadağ isyanı, Girit isyanı, Belgrat’ın Sırbistan’a bırakılması gibi olaylar yaşanmaktaydı.

İ. Hami Danişment’e göre Sultan Abdülaziz döneminde yaşanan sıkıntılar içinde en önemli mesele ekonomik sıkıntılardı. Sultan Abdülmecid zamanında doksan milyona yaklaşan borçlar, Sultan Abdülaziz dönemine gelindiğinde 196 milyona yükselmiştir. Bu borçların artmasında isyanları bastırmak için harcanan askeri masraflar büyük yekun tutuyordu.

V. Murad kısa sürede tahttan indirildikten sonra Sultan Abdülhamid tahta çıktı. Meşrutiyeti ilan eden padişah meclisin çalışmalarından memnun olmadığı için 1878’de meclisi süresiz olarak tatil etti.

Hıristiyan halk Rusya ve Avusturya’nın gizli-açık kışkırtmalarıyla her yerde harekete geçmişti. Bosna-hersek ve Bulgaristan ayaklanmıştı. Slavlık adına başkaldıran Sırbistan ve Karadağ Osmanlı ile savaşa girişti. Osmanlı hazinesi alacakları ile borçlarının yarısını bile ödeyemeyecek haldeydi (Öztuna, 1994, 272).

Yıpranmış durumda olan Osmanlı ordusu Ruslar ile 93 Harbi diye bilinen ağır yenilgiye uğradığımız savaşa girdi. Ardından Ayestefanos Antlaşması imzalanıp Bulgaristan, Karadağ, Romanya ve Sırbistan’ın bağımsızlıkları tanındı. Ruslara savaş tazminatı olarak Batum, Kars ve Ardahan verildi (Efe, 2008: 472).

Osmanlı’nın siyasi ve ekonomik durumu anlaşıldığı üzere kötü durumdaydı ve daha da kötüleşiyordu. İşte böyle bir zamanda yaşamış olan Ahmed Cevdet Paşa Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu bu durumdan etkilenmiş ve meselelere çözümler bulmaya çalışmıştır.

Yaklaşık kırk yıl süreyle devlet hizmetinde bulunan tarihçi, hukukçu, bilgin ve devlet adamı olarak yaşadığı buhranlı döneme damgasını vuran Cevdet Paşa Türk dâhileri arasında anılacaktır (Öztuna, 1994: 25).

1.2. Osmanlı Devleti’nde XIX. Yüzyıl Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nde sivil eğitim sistemini meydana getiren başlıca eğitim kurumları sıbyan mektepleri ile medreselerdi. Mahalle mektebi, taş mektep, darü’t-talim, darü’l-ilm, muallim-hane gibi adlarla da anılan sıbyan mektepleri beş altı yaşlarındaki çocukları kabul eden birer ilköğretim kurumu olup, hemen her mahalleye ve köye kadar yayılmışlardı. Bunların öğretmenlerine muallim adı veriliyordu. Bunlar genellikle medreselerde eğitim görmüş kimselerdi.

Öğrencisi çok olan sıbyan mekteplerinde muallime yardımcı kalfalar da bulunuyordu. Kalfalar genellikle muallimlerin bu okullarda yetiştirmiş oldukları öğrenciler arasından seçiliyordu (Unat, 1964: 6).

Tanzimat döneminden sonra modern eğitim sistemini geliştirme açısından önemli adımlar atılmıştır. Askeri ve teknik eğitim Tanzimat sonrasında daha da geliştirilmiştir. Nitelikli öğrenci yetiştiren okullar açılmıştır. Değişen ve gelişen toplumsal yapı içinde ortaya çıkan mesleklerde uzman yetiştirmek amacıyla da sivil mesleki teknik okullar açılmıştır.

1770-1830 yılları arasında ihtiyaçları karşılamak için nitelikli elemanlar yetiştirmek üzere geleneksel kurumların dışında deniz ve kara mühendis mektebi ile tıbbiye ve harbiye gibi mesleki teknik eğitim okulları açıldı. Bu modern eğitim kurumlarından mezun olanlar Tanzimat döneminde geleneksel eğitim kurumlarında yetişmiş kişilerin yerine geçmeye başlamışlardır. Tanzimat döneminin başında Osmanlı'nın eğitim sisteminin öğretim ve idari kadrosu büyük ekseriyetle geleneksel eğitim kurumlarından eğitim görenlerden oluşuyordu.

Tanzimat döneminin ilk zamanlarında yetişmiş eğitim öğretim kadrosu ve idareci ihtiyacını karşılamak için geleneksel eğitim görmüş kişilerden faydalanılmış hatta ilk açılan rüştiyeler medrese ve camilere bitişik mekânlarda veya yakın çevrelerinde kurulmuştur. Bu şekilde okulların meseleleri pratik olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Islahatçı devlet adamları eğitimi geliştirmek için ilmiye sınıfının ileri gelenlerinden destek almışlardır. Buna örnek olarak 1838-1839'da Rüşdiye Mektepleri'nin kurulduğu ilk dönemde, Mektebi Maarifi Adliye nazırı unvanı ile Rüşdiye Mektepleri müdürlüğüne Mehmet Esad Efendi atanmıştır (Cihan, 2007: 51).

1.3. Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyıl Eğitim ve Öğretim Kurumları

Osmanlı eğitim ve öğretim kurumları hakkında bilgi verilen bu kısımda eğitim kurumlarının nasıl gelişmeler yaşadığından burada bahsedeceğiz. Osmanlı'da bilindiği üzere temelde iki farklı okul vardı. Bunlar sıbyan mektepleri ve medreselerdi. Sıbyan mekteplerinde okuma yazma gibi temel eğitim verilirdi. Yüksek okul olan medreselerde ise günümüzdeki gibi sınıf sistemi yoktu. Bunun yerine ders seçme yöntemi vardı. Öğrenciler istediği dersi seçebiliyordu ve okulu bitirme süresi en az beş yıl olabiliyordu.

1.3.1. Sıbyan Mektepleri (İbtidai Mektepler)

Modern eğitim veren askeri ve mesleki teknik okullara gelecek olan öğrenciler geleneksel eğitim veren sıbyan mekteplerinde yeterli seviyede eğitim görmüyorlardı. Bu nedenle Tanzimat döneminin getirdiği modern eğitim sisteminin hedeflerine istenildiği şekilde ulaşamıyordu. Sultan Abdülmecid temel eğitim veren okulların gelişmesi için teşebbüslerde bulunmuştur. Bu hedefe ulaşmak için Meclis-i Maarif-i Muvakkatin hazırladığı rapor doğrultusunda devlet üniversitesini (Darülfünun), ilk ve orta dereceli okullar sistemini ve Meclis-i Maarif-i Umumiyyeyi kurmayı öngörüyordu.

1845'ten itibaren Sultan Abdülmecid tarafından rüştiyelere öğrenci yetiştirecek sıbyan mekteplerinin öğrenim süresi dört yıl yapılmıştır. Yine Sultan Abdülmecid sıbyan mekteplerine Türkçe dersini ve yazı derslerini koyarak, bu temel eğitimi mecburi hale getirmiştir.

Tanzimat dönemi içinde rüştiyelere öğrenci yetiştirmek amacıyla olan sıbyan mekteplerinin ıslah edilerek gelişmiş bir kurum haline dönüştürülmesi ve ibtidai adıyla yeni ilkokulların açılması girişimleri çok sınırlı kalmıştır. 1876 yılında Ahmed Cevdet Paşa'nın maarif nazırlığı döneminde Nuruosmaniye Camii avlusunda açılan "ibtidai" yenilikçi eğitim vermeye çalışan ilköğretim okullarına ilk örnek olmuştur.

1.3.2. Rüştiye Mektepleri

Sultan II. Mahmud döneminde askeri ve mesleki teknik okullara öğrenci hazırlamak ve bürokrasiye nitelikli eleman kazandırmak üzere modern eğitim kurumu olan rüştiye mektepleri açılmıştır.

İlk rüştiye mektebi kabul edebileceğimiz Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838) ve Mekteb-i Ulum-ı Ebediye (1839) Sultan II. Mahmud yönetiminin sonlarına doğru Sultan Ahmed ve Süleymaniye Camilerinde açılmıştır (Ergin, 1977: 324).

Yeni açılan bu okullara ilmiye zümresi olumsuz bir tepki göstermemiştir. Rüştiyelerin müdür ve hocalarına tahsis edilecek maaşlar ilmiye zümresinin kıt mali kaynaklarından kesilerek ödenmiştir (Sungu, 1991: 220).

Rüştiyeler tanzimattan sonra daha da fazla yaygınlaşmıştır. Bu okullarda dini içerikli derslerin yanında Fransızca, coğrafya, matematik gibi dersler de yer alıyordu. 1845'te Sultan Abdülmecid eğitim alanında reform için emir vermiştir. Buna göre eğitim üç kademedен oluşacaktı. Bunlar sıbyan mektepleri, rüştiyeler ve darülfünundan (üniversite) oluşuyordu (Baysun, 1986: 37).

Dini temel eğitimle askeri ve mesleki teknik yüksek öğrenim arasında köprü vazifesini üstlenecek olan rüştiyeler, Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla 1847 yılında İstanbul'da açılmıştır. Bu yıldan itibaren açılan rüştiyeler gerçek anlamıyla öğretim görevini yerine getirmeye çalışmıştır (Kodaman, 1988: 92).

1850'de İstanbul'da sadece beş rüştiye bulunuyordu. Taşradaki büyük merkezlerde ilk defa 1853'te on beşi Rumeli'de, yedisi Anadolu'da ve üçü adalarda olmak üzere yirmi beş rüştiye açılmıştır. Kız öğrencilere yönelik ilk rüştiye mektebi İstanbul'da 1858 yılında açılmıştır (Yolalıcı, 1999: 286).

1863-1864 yıllarında Osmanlı Devleti'nin tamamında 4250 öğrencinin eğitim gördüğü 60 rüştiye mektebi bulunuyordu ve bunların biri dışında tamamı erkek rüştiyesi idi. Rüştiyelerdeki bu gelişim sürecini devletin başındaki yöneticilerin tutumları ve eğitime karşı verdikleri değer önemli ölçüde etkilemiştir.

Sultan Abdülmecid döneminde geliştirilmeye çalışılan rüştiyeler daha sonraki dönemlerde de gelişimini devam ettirmiştir. Yüksek öğrenim veren modern tarzdaki askeri ve mesleki teknik okullara öğrenci yetiştirmesi açısından rüştiyeler önemli eğitim kurumlarıdır.

1.3.3. İdadiler

Tanzimat dönemi başında askeri ve mesleki teknik yüksek öğrenim kurumlarına lise seviyesinde öğrenci hazırlayan ilk idadiler 1845'te İstanbul ve Bursa'da açılmıştır. İdadiler mali kaynak yetersizliği ve öğretim elemanı eksikliği gibi sebeplerle Tanzimat döneminde istenilen düzeyde geliştirilemedi. Rüştiye mekteplerine göre idadilerin hızla yaygınlaşmasına rağmen Maarif Nizamnamesi'nde bahsedilen sivil idadiler gelişme göstermemiştir. Bu dönemde sivil idadi olarak eğitim veren önemli bir lise Galatasaray Sultanisi idi.

19. yüzyılın ortalarından itibaren eğitim vermeye başlayan askeri idadiler Tanzimat döneminde sadece merkezde ve belirli vilayetlerde kurulmuş bulunuyordu. Bu idadiler hem askeri ve mesleki teknik yüksek okullara öğrenci kazandırıyor hem de orduya büyük ölçüde nitelikli eleman yetiştiriyordu. Sivil idadilerin gelişip yaygınlaşması I. Meşrutiyet Dönemi'nde olmuştur (Koçer, 1991: 155).

Sivil idadilerin yavaş gelişmesinin sebebi Osmanlı Devleti'nin askeri ve mesleki teknik eğitim ihtiyaçlarına öncelik vermesinden kaynaklanmaktadır. Savaş giderlerinin fazla olması yeni eğitim sistemine yeterli mali kaynak sağlanmasını engellemiştir. İdadi mekteplerinin yaygınlaşması ancak 1884'te eğitim vergisinin alınmaya başlanmasıyla gerçekleşmiştir.

Rüştiyelerde gayrimüslim kökenli ve yabancı uyruklu muallimler bulunmazken, idadilerde ders veren muallimlerin küçük bir kısmı yabancı ve gayrimüslimlerden oluşuyordu. İdadilerdeki muallimler Darülfünun, Darülmualim'in gibi yüksek öğrenim kurumlarında eğitim görmüş kişilerdi.

1.3.4. Sultaniler

Askeri ve mesleki teknik yüksek okullara ve Darülfünun'a öğrenci yetiştirmek amacıyla Tanzimat reformcuları tarafından 1845'ten itibaren rüştiye ile yüksek öğrenim arasında bir kurum olarak açılmıştır.

1856 Islahat Fermanı ile eğitim alanında Müslüman ve Hıristiyan Osmanlı vatandaşlarının eşit olarak yararlanacağı yeni okulların açılması öngörülmüş ve gerçekleştirilecek yeni bir düzenleme çerçevesinde İstanbul'da batılı anlamda bir okul açılması düşüncesi doğmuştur (Dilaver, 1999: 315). Avrupa'daki liselere muadil ve Fransa mektepleri müfredatına uygun olarak Türkçe ve Fransızca eğitim veren Galatasaray Sultanisi günümüzde bir ortaöğretim kurumu olarak kabul edilebilir.

Galatasaray Sultanisi ilk zamanlarda Müslümanların ilgi duymadığı bir kurum olmuştur. Yönetimin ve basının desteği ile kısa sürede gelişmiş ve mali durumu iyi olan çevrelerin eğitim gördüğü bir mektep haline dönüşmüştür. Okulun idari, eğitim öğretim personelinin büyük çoğunluğu Fransız idi. 1877'de ilk Türk müdür Ali Suavi atanmıştır (Dilaver, 1999: 316).

1869 Maarif Nizamnamesi'nde öngörülen vilayet merkezlerinde birer sultani açılması düşüncesi kısa sürede gerçekleştirilememiş, uzun zaman almıştır. Süreç içerisinde vilayetlerdeki bazı idadiler, öğrenim süresi yedi yıla çıkarılarak sultanilere dönüştürülmüştür. Sonraki yıllarda Galatasaray Sultanisi'nde Müslüman talebe sayısı artmıştır.

1.3.5. Mesleki Teknik Eğitim ve Yükseköğretim Kurumları

Tanzimat dönemindeki yeni eğitim sistemi, merkezi yönetim ve yerel destek sayesinde kurulmuştu ancak düzensiz bir şekilde gelişme göstermişti. Devlet tarafından idare edilen birçok bağımsız okulun yanında azınlıklara ve yabancılara ait farklı eğitim kurumlarının bulunması reform çalışmalarının önemli derecede olumsuz etkilenmesine sebep oluyordu.

Yeni eğitim sistemini güçlendirmek için nitelikli öğretim elemanı yetersizdi. Ayrıca yeterli mali kaynak da yoktu. Osmanlı Devleti'nde yayılan mesleki eğitim veren yüksek okullarda öğrenim görecektalebe bulmak da zordu. Bu sebeplerden dolayı eğitim sistemindeki gelişme çok yavaş olmuştur.

1.3.6. Darülmualim'in

Osmanlı Devleti'nde profesyonel öğretmen yetiştirme düşüncesi ilk defa rüştiye mekteplerinin açılmasından sonra rüştiye mekteplerine öğretim elemanı yetiştirmek amacıyla gündeme gelmiştir.

Rüştiye mekteplerine erkek öğretmen yetiştiren ilk organize kurum olan Darülmualim'in 1848'de İstanbul'da, bayan öğretmen yetiştiren ilk Darülmualimat ise 1870'de yine İstanbul'da kurulmuştur (Duman, 1999: 309).

Merkezdeki bu ilk Darülmualim'in eğitim öğretim ve idari kadrosuyla sıbyan mektepleri için değil de temel eğitimin ikinci kademesi olan rüştiye mektepleri için öğretim elemanı ve usta öğretici yetiştirmek üzere açılmış bulunuyordu. Mekteplerdeki muallimlerin rolü ve önemi anlaşılmış olmasına rağmen 1868 yılına kadar ikinci bir Darülmualim'in açılmadı. Sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmualim'in-i Sıbyan kurulmuştur. Ancak bu kurumda klasik eğitimden gelen ilmiye zümresinin mensupları etkili olmuşlardır.

1.3.7. Mülkiye Mektebi

Osmanlı Devleti'nde gerilemeyi önlemek amacıyla 18. yüzyılın sonlarında askeri alanda başlayan ve 19. yüzyılın başlarında derinleşerek devletin tüm kurumlarına yayılan reformların başarılı olması için yetenekli idarecilere çok fazla ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacı karşılayabilmek için mülkiye mektebi açılmıştır.

İstanbul'da 1859'da kurulan mülkiye mektebi Osmanlı Devleti'nin yenilikçi askeri ve mesleki teknik yüksek öğrenim okulları dışında ilk sivil kurumu olarak kabul edilebilir. Bu okulun iki yıllık öğrenim süresi önce üç sonra dört yıla çıkarılmıştır. Mülkiye mektebinde öğrencilere uluslararası ilişkiler, hukuk, ekonomi, istatistik dersleri veriliyordu (Yolalıcı, 1999: 291).

1859'da kurulan mülkiye mektebinin Tanzimat döneminde sınırlı ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bu okulda gayrimüslim öğrenci sayısı fazla iken, bu okuldan sınırlı sayıda Müslüman öğrenci mezun olmuştur. 1877'de ise Mekteb-i Mülkiye-i Şahane adı verilerek okul yeniden düzenlenmiştir. Okuldaki müfredat yenilemiş, Müslüman öğrenci sayısı da artmıştır.

1.3.8. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye

Sultan II. Mahmud çağdaş anlamda tıp eğitimi veren askeri tıbbiyeyi 1827'de açmıştır. Osmanlı Devleti'nde bazı yüksek derecedeki medreselerde tıp dersleri veriliyordu. Bu medreselerden mezun olanlar hastanelerde, orduda veya serbest olarak doktorluk ve cerrahlık yapıyorlardı (Yolalıcı, 1999: 283).

Osmanlıda ilk sivil tıp okulu 1866 yılında açılmıştır. Askeri tıbbiyeden ayrılarak Haydarpaşa'daki yeni binasında eğitimine devam etmiştir. İlk mezunlarını ise 1874 yılında vermiştir.

1.3.9. Hukuk Mektebi

Tanzimat devriyle birlikte hukuk alanında gelişmeler yaşanmıştır. Batıdaki yasalara benzer ceza, ticaret ve arazi kanunları Osmanlı Devleti'nde de çıkarılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 1860'lı yıllardan itibaren oluşan Nizamiye Mahkemeleri'ne nitelikli yargıç ve personel yetiştirmek amacıyla Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nezareti'nde verilen dersler hukuk mektebinin açılması için ilk girişim oluyordu. Hukuk eğitimi için başka bir teşebbüs de 1874 yılında Galatasaray Sultanisi'nde bir hukuk mektebi şubesinin açılması olmuştur. Sürekli ve örgün hukuk eğitiminin verildiği Mekteb-i Hukuk-i Şahane 1880'de kurulmuş, bir yıl sonra da faaliyete geçmiştir (Yolalıcı, 1999: 292).

1.3.10. Askeri Teknik Eğitim Kurumları

Askeri alandaki gerilemeleri önlemek amacıyla tanzimat döneminden önce kurulmaya başlanmıştır. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren harbiye, tıbbiye, kara ve deniz mühendis mekteplerine öğrenci hazırlamak üzere ortaöğrenim düzeyinde askeri okullar da açılmıştır.

Askeri okullara öğrenci ihtiyacını karşılamak üzere 1845'ten itibaren Bağdat, Erzurum ve Saray Bosna gibi belirli merkezlere askeri idadiler açılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bazı vilayetlerde öğrenci ihtiyacını karşılamak amacıyla 1875'ten itibaren askeri rüştiyeler de açılmıştır (Ergin, 1977: 366).

Askeri alandaki eğitim reformlarına baktığımızda önce yüksek öğrenim kademesinde sonra idadi daha sonra da rüştiyelerin kurulmasıyla eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşıp geliştiği söylenebilir.

1.3.11. Dini Mesleki Eğitim Kurumları

Tanzimat döneminde medreselerde bir yenileşme çalışması olmamıştır. Ancak medrese talebeleri ve medrese eğitimi almış birçok kişi yeni eğitim sistemiyle açılmış mesleki okullara ilgi duymuşlardır.

Tanzimat döneminden sonra yenileşmenin getirdiği uzman eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla medreselerin bünyesinde mesleki okullar açılmıştır. Yeni yargı sisteminde görev alacak nitelikli kadılar yetiştirmek için medreselerden farklı mesleki okulların açılması gündeme gelmiştir. Bu amaçla 1859 yılında Muallimhane-i Nüvvab adıyla organize bir kurum açılmıştır. Bu okuldan mezun olanlar Nizamiye Mahkemeleri'nde görev almışlardır (Cihan, 2007: 93).

Yeni eğitim sistemindeki okulların sayısı Tanzimat döneminden itibaren sayıca artmıştır. Ancak dini eğitim veren kurumların sayısında bir ilerleme olmamıştır. Yenilikçi eğitim taşrada daha geç ve yavaş gelişmiştir. Bu yüzden klasik eğitim kurumları taşrada merkeze göre zayıflama yaşamamıştır.

1.3.12. Diğer Meslek Okulları

Tanzimat döneminden itibaren ortaöğretim ve yüksek öğrenim düzeyinde açılan mesleki teknik okullar gelişerek yaygınlaşmıştır. Bir kısmı kısa ömürlü olsa bile bu okullar yeni eğitim sisteminin gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamışlardır. Bu okullar içerisinde hukuk, sivil tıbbiye, mülkiye, güzel sanatlar, maliye, sivil mühendis, baytar, polis ve gümrük okulları gibi yeni eğitim kurumlarını saymak mümkündür.

1.3.13. Gayrimüslimlere ve Yabancılara Ait Okullar

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi, bütün Osmanlı tebaasının eşitliği ilkesini benimseyen 1839 Hatt-ı Hümayunu ile başladı. Islahat Fermanı ile bu eşitlik prensibi teyit edildi. Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman halk ile gayrimüslim halkı bütünleştirmek amacıyla eğitim kurumları kullanıldı.1869 Maarif Nizamnamesi rüştiye ve idadilerde öğrencilerin karışık halde eğitim görmesine izin vermiştir.

Osmanlı Devleti içinde gayrimüslimlere ait pek çok okul açılmıştır. Temel eğitim okullarının %17'sini, rüştiyelerin %58'ini, idadilerin ise %37'sini gayrimüslim okulları oluşturuyordu (Cihan, 2007: 96).

1.3.14. Darülfünun

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın başlarından itibaren bilimde Doğu'dan Batı'ya doğru bir yönelme, eğitim anlayışında ve sisteminde Batı tarzında yenileşmek için değişiklikler yapılıyordu. Bunlar Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yüksek öğretim kurumunun kurulması girişimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Batı'daki üniversite kurumlarının benzeri bir Darülfünun açma fikri Tanzimat devrinde halkın eğitimi için kullanılmak amacıyla geliştirilmiştir. Darülfünun daha çok her türlü bilim eğitiminin verileceği ve topluma adanan bir kurum olarak düşünülmüştür (Akyüz, 2005: 154-155).

Darülfünun yeni eğitim sisteminde en üst seviyede eğitim vermek için kurulmuştu. Darülfünunu geliştirmek için yapılan girişimler Tanzimat dönemindeki bazı olumsuzluklar sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Maarif nizamnamesinde bahsedilen darülfünun açılmış ancak o dönemde yaşanan olumsuzluklar geri bu kurumun kapanmasına sebep olmuştur.

Darülfünun daha binası tamamlanmadan 1863 yılında eğitime başlamıştı. Keçecizade Fuat Paşa bazı derslerin okutulmaya başlanmasına izin vermişti. Burada dersler konferans şeklinde yapılıyordu. Bu konferanslar devlet adamları ve halk

tarafından ilgi çekici bulunmuş ve yoğun bir şekilde takip edilmişti. Darülfünun'da o dönemde tarih, coğrafya, fizik, kimya ve biyoloji bilimleri alanlarında dersler ve konferanslar verilmiştir. Darülfünundaki derslerin kesilmesine sebep olan olay ise 8 Eylül 1865'te meydana gelen büyük yangındır. Tekrar tadilat yapıp binanın tamamlanması 1869 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Günümüzde bu bina basın müzesi olarak kullanılmaktadır (Arslan, 1995, 26).

Darülfünunun eğitim sistemi maarif nizamnamesine göre düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre darülfünunda dört yıl eğitim verilecekti. Bu sürenin üç yılı öğretime ayrılacak diğer bir yıllık süre içinde ise bitirme tezi hazırlanacaktı. Darülfünuna öğrencilerin girebilmesi için idadi (lise) bitirmiş olması kuralı getirilmişti. Öğrencilerin on altı yaşını doldurmaları da gerekli idi. Bu şekilde düzenlemeler yapılsa da yeteri seviyede öğrenci olmadığı için ve bu kurumda çalışabilecek öğretim görevlisinin yeterli seviyede ve kalitede olamamasından dolayı darülfünun 1972 yılında kapatılmıştır. İlerleyen zaman içinde darülfünun-i şahane olarak 1908'de tekrar açılmıştır (İhsanoğlu, 1993: 521-525).

Bu uzun süreç sonucunda Müslüman dünyasının ilk modern üniversitesi olan Darülfünun 20. yüzyılın başında kesintiye bir daha uğramadan açılmıştır (Yolalıcı, 1999: 293).

1.3.15. Encümen-i Daniş

Osmanlı Devleti'nde eğitimde yenileşme çalışmaları sonucu bir meclis şeklinde kurulmuştur. 1845'te yapılan bir maarif meclisi kararında tavsiye edilmiştir. Tam olarak kurulması 1851 yılında gerçekleşmiştir. Ancak yapı olarak geçici bir meclis şeklinde kurulmuştur. Bu meclis darülfünuna ders kitabı hazırlama görevi ile yükümlü olmasına rağmen 1863 yılında darülfünun eğitime başladığında Encümen-i Daniş'in hazırladığı hiçbir ders kitabı yoktu (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 52).

Encümen-i Daniş kurulurken Fransız akademisi örnek alınmıştır. Meclisin yerli ve yabancı üyeleri bulunuyordu. Avrupalı doğu bilimcileri olan Redhouse, Hammer, Bianchi gibi üyeler bulunmaktaydı. Bu meclisin çalışmaları dönemin siyasi sorunları gibi engellerden dolayı başarısız olmuştur. Bir kaç kitap yayınlamaktan öteye geçilememiştir (Uçman, 1995: 176-178).

Encümen-i Daniş üyesi olan Ahmed Cevdet Paşa, bu mecliste en iyi çalışmaları çıkarmıştır diyebiliriz. Hammer'in Osmanlı tarihini tamamlayacak şekilde hazırladığı on iki ciltlik Tarih-i Cevdet adlı eser önemli bir çalışma olarak ortaya konmuştur. Bu eser 1874 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar geçen tarihi süreci ele almıştır. Yine Ahmed Cevdet Paşa İbn Haldun'un Mukaddimesi'nin son altıncı kısmını da meclis çalışmaları sonucu tercüme etmiştir (Halaçoğlu - Aydın, 1993: 443-450).

1.3.16. Meclis-i Maarif-i Umumiye

Osmanlı Devleti'nde eğitim işlerinin yürütülmesi için bir eksiklik olarak görülen bir idare merkezinin olmaması önemli bir sorun olarak düşünülmektedir. 1845 yılında Sultan Abdülmecid de bu konu üzerinde bir ferman yayınlamıştı. Bu fermanla her alanda ihtiyacımız olduğu kesin olan eğitim işlerinin düzenlenmesi için, halkın bilgisizliğinin giderilmesi için, dini bilimler ve daha başka faydalı bilimlerin öğretilmesi için önlemlerin alınmasının gerektiği bildirilmekteydi.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde eğitim işlerinin sağlam ve düzenli yürütülmesi için Meclis-i Muvakkat adlı kurum açılmıştır. Bu meclis yeni açılacak kurumları belirlemek, mevcut okulları incelemek ile ilgilenmiştir. Bu meclis Fuad Efendi (Keçecizade Mehmet Fuad Paşa), Recai Efendi (Recaizade Mahmud Ekrem'in babası) ve Vakanüvis Esad Efendi gibi bilgili ve yetenekli kişilerden oluşan ve yedi üyesi bulunan bir meclistir (Akyüz, 1975: 10).

Meclis-i Muvakkat bir rapor hazırlayarak sürekli çalışma yapabilecek bir meclisin kurulmasını teklif etti. Bu teklifin değerlendirilmesi sonucu Meclis-i Maarifi Umumiye 1946 yılında kurulmuştur. Bu yeni meclisin başkanlığını ilk olarak Emin Paşa üstlenmiştir (Akyüz, 1975: 10).

Meclis-i Maarifi Umumiye'nin kurulması Osmanlı Devleti'nde geleneksel eğitimden gelen medreseliler tarafından eleştirilmiştir. Bu meclisin kendilerini eğitimden uzaklaştırmaya çalışacağını düşünmüşlerdir. Ancak bu meclis dini bilimleri desteklemiş aynı zamanda Batı (Avrupa) tarzında okulların açılması, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve ders programlarının hazırlanmasında faaliyetler yapmıştır. İlerleyen süreç içerisinde meclis Maarif Nezareti olarak 1857 yılından itibaren faaliyetlerine devam etmiştir.

Yukarıda bahsedilen bu süreç eğitimimiz açısından önemlidir. Yedi üyeden oluşan geçici bir meclis olarak başlayıp bakanlık durumuna dönüşen bir kurumsallaşma süreci vardır. Maarif nezaretinin var olması eğitimdeki sorunlara çözüm arayacak bir kurumun bulunması demek idi. Aynı şekilde devletin yıkılışına kadar eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu nezarete (bakanlığa) Ahmed Cevdet Paşa da üç defa bakanlık yapmıştır. Görev süreleri kısa olmasına rağmen önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu nezaret eğitim işlerinin sadece bir kurumda tek elden yürütülmesi açısından da önemlidir.

1.3.17. Meclis-i Muhtelit-i Maarif

Osmanlı Devleti'nde 1857 yılından itibaren devlet toprakları içinde yaşayan her millete kendi okullarını açma özgürlüğü verilmiştir. Her millet din ve mezhep ayrımcılığı yapmadan eğitim faaliyetlerinden faydalanabilecekti. Açılacak okulların belirlenmesi, eğitim programlarının yapılandırılması ve öğretmenlerinin seçilmesi gibi konuların konuşulması için her azınlık grubundan bir temsilcinin bulunduğu Meclis-i Muhtelit oluşturulmuştu (Unat, 1964: 22).

Bu meclis de kurulduktan sonra Meclis-i Maarif ile birlikte eğitimle ilgili iki meclis kurulmuş oldu. Bu iki başlık eğitimin gelişmesi açısından olumlu olmayacaktı. Dini ilimlerle ilgili konularla meclis-i maarif ilgilenecekti. Fen ve sosyal bilimler ise meclis-i muhtelitin alanında olacaktı. İlerleyen süreç içerisinde bu sözünü ettiğimiz meclis Mekatib-i Umumiye'ye bağlanmış daha sonrada Maarifi Umumiye Müsteşarlığına dönüştürülerek tek bir kurumun altında birleştirilmiştir (Unat, 1964: 22).

2. BÖLÜM

AHMED CEVDET PAŞA'NIN HAYATI

Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sisteminin durumunu inceleyip bu konuda bilgi edindikten sonra bu dönemdeki sorunlara Ahmed Cevdet Paşa'nın ne gibi çözümler önerdiği ve uyguladığı incelenecektir. Paşa'nın yapmış olduğu eğitim öğretim faaliyetleri görülecektir.

Bu bölümde, Cevdet Paşa'nın yapmış olduğu maarif nazırlıklarına ve eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamadan önce onu daha iyi tanımak amacıyla hayatına, eğitim hayatına, yapmış olduğu resmi görevlerine, tarihçilik ve hukukçuluk anlayışlarına yer verilmiştir.

2.1. Ahmed Cevdet Paşa'nın Hayatı

Osmanlı Devleti'nin buhranlı dönemlerinde yaşamış olan Ahmed Cevdet Paşa Bulgaristan'ın günümüzdeki adı Loveç olan Lofça kasabasında doğmuştur. Miladi 27 Mart 1823 (hicri 13-14 recep 1283) tarihinde doğmuş ise de kızı Fatma Aliye ruz-ı hıızra kırk gün kalarak doğduğunu da ifade etmektedir (Aliye, 1994: 21). Tarihiçi, hukukçu, şair, bilim ve devlet adamı olan Paşa; adı Ahmed iken Cevdet mahlasını sonradan almıştır. Bu mahlası şair Süleyman Fehim Efendi İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada 1843 yılında iken kendisine vermiştir. Bu dönemde mahlas kullanmak yaygın bir durumdu.

Cevdet Paşa'nın ailesi Lofça'da önemli bir aile idi. Babası idare meclisi üyelerinden Hacı İsmail Ağa, annesi Topuzoğlu hanedanından Ayşe Sümbül Hanım'dı (Aliye, 1994: 22). Cevdet Paşa'nın soyu Yularkıranoğlu Ahmed Ağa'ya dayanmaktadır. Ahmed Ağa Prut Savaşı'nda Baltacı Mehmet Paşa'nın yanında savaşmış ve kahramanlık göstermişti. Bu dönemde devlete hizmet etmiş ve Lofça'ya yerleşmiş (Aliye, 1994: 21).

Ebu'l-ulâ Mardin, Lofça'nın coğrafi yapısının, suyunun ve havasının güzelliği ve sağlamlığı sayesinde orada doğup büyüyen çocukların güçlü ve zeki olduklarını söylemektedir. Lofça'nın bu özelliğinin yansımalarını Cevdet Paşa'da da görmenin mümkün olduğunu, bu güzel iklimin onun tabiatına tesir etmiş bulunduğunu belirtir. Cevdet Paşa'nın yetmiş yaşında bile zihnen ve bedenen dinç kalarak ve muhakemesini kaybetmeyerek çalışmalarını sürdürdüğünü kaydetmektedir (Mardin, 1996: 13).

Cevdet Paşa'yı tanımaya çalıştıkça onun devlet içinde görevden göreve koşan ve yazdığı eserleri ile üretken bilim adamı sıfatını hak eden bir devlet adamı olduğunu görmekteyiz.

Ahmed Cevdet Paşa 1856 yılında Rabia Adviyeh Hanım ile evlenmiştir. Ali Sedad, Fatma Aliye ve Emine Semiyeh isimlerini verdikleri üç çocukları olmuştur. Paşa'nın oğlu Ali Sedat Bey, yazdığı mantık kitapları ile tanınmıştır. Kızı Fatma Aliye Hanım ise ilk Türk kadın romancı olarak edebiyat tarihine geçmiştir. Diğer kızı Emine Semiyeh ise İstanbul'da öğretmenlik, Selanik'te öğretim müfettişliği yapmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde görev alarak siyasi faaliyette bulunmuştur.

Devlet içindeki görevleri süresince Cevdet Paşa, beş defa Adliye Nazırlığı (Bakanlığı), üç defa Maarif (Eğitim) Nazırlığı, iki defa Vakıflar Nazırlığı ve bir defa da Ticaret ve Ziraat Nazırlığı yapmıştır.

O dönemde hazırlanan kanunların ve kurulan kurumların büyük bir kısmında etkisi olmuştur. Örneğin Mecelle'nin yazılma kararının alınmasında ve oluşturulup yazılmasında büyük paya sahiptir. Bu yönüyle İslam hukukunu kitaplaştıran kişidir diyebiliriz. Ahmed Cevdet Paşa özünde İslam kurallarına bağlı bir anlayışa sahipti.

Osmanlı Devleti'nde 1855-1865 yılları arasında devletin resmi tarih yazıcılığı olan vakanüvislik görevini yerine getirmiştir. Cevdet Paşa ayrıca Encümen-i Danış meclisinin çalışmaları sonucu önemli bir eseri olan ve Osmanlı tarihini konu alan on iki ciltlik Tarih-i Cevdet isimli eserini yazmıştır. Resmi tarihçi olarak yaptığı

vakanüvislik görevi süresince dönemin siyasi olaylarını konu alan Tezakir-i Cevdet adlı eserini de ortaya çıkarmıştır.

Üretken bir kişiliğe sahip olan Cevdet Paşa, ünlü eserlerinden biri olan peygamberlerin hayatlarının ve İslam tarihinin sade bir dille anlatıldığı Kasas-ı Enbiya adlı eserinde yazarıdır.

Cevdet Paşa 1849 yılında dinlenmek ve tedavi için gittiği Bursa kaplıcalarında Kavaid-i Osmaniye (Osmanlıca Dilbilgisi) adlı kitabı Fuad Paşa'nın fikirlerini de alarak yazmıştır. Yine burada ilk Türk anonim şirketi olan Şirket-i Hayriyye'nin kuruluş nizamnamesini de yazmıştır. Keçecizade Fuad Paşa ile yazdıkları Kavaid-i Osmaniye Türk dilinin Türkçe yazılmış ilk dil bilgisi kitabı kabul edilir. Bu kitap okullarda yaklaşık elli yıl kadar ders olarak işlenmiştir. Almancaya, Arapçaya, Bulgarcaya ve Hırvatçaya tercüme edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa bilimin ülkeye yayılması, vatandaşlarımızın genel kültür düzeyinin yükseltilmesi için yapılan çalışmalara önem vermekteydi. Bu amaçla kurulacak olan Fransız bilimler akademisi benzeri bir meclisin oluşturulması fikrini savunmaktaydı. Bu fikrin ürünü olarak bir mazbata hazırlamış ve Sultan Abdülmecid'e sunmuştur. Padişahın uygun bulmasıyla 1851 yılında Encümen-i Daniş kurulmuştur. Cevdet Paşa bu bilim akademisine asli üye seçilmiştir.

Encümen-i Daniş üyeliği sırasında çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Mecliste Osmanlı Tarihi'nin yazılması kararlaştırılmış ve 1774 ile 1826 yılları arasındaki bölümü yazma görevi Cevdet Paşa'ya verilmiştir. Tarih-i Cevdet olarak bahsettiğimiz bu eserin üç ciltlik kısmını o dönemde Mısır'a gönderilen sadaret müsteşarına eşlik ederken yazmıştır. Bu seyahate rağmen çalışmalarını aksatmayarak "Süleymaniye Payesi" ile padişah tarafından ödüllendirilmiştir. Böylece Cevdet Paşa yüksek müderrisler sınıfına girdiğini belirtmektedir.

Cevdet Paşa'nın resmi görevlerinden biride devletin resmi tarihçiliğini (vakanüvislik) yapması idi. Bu görevini 1855 yılından itibaren on yıl yapmıştı. Bu

dönem içinde Tarih-i Cevdet adlı eserinin büyük bir kısmını yazmıştır. Bu eseri Cevdet Paşa'ya o dönemde iyi bir ün kazandırmıştır. Bu eserini 1886 yılında tamamlayabilmiştir. Resmi tarihçilik görevini yaparken dönemin siyasi olaylarını not alarak Tezakir-i Cevdet adlı eserini oluşturması onun tarihçi kişiliğinin bir göstergesidir. Ayrıca peygamberler tarihini anlatan Kısas-ı Enbiya'da tarihçiliğinin bir ürünüdür.

1861 yılında İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserinin son cildinin tercümesini tamamlamıştır. Bu yılda aynı zamanda İstanbul Kadısı da olmuştur. Yine bu yıl içinde Meclis-i Ahkâm-ı Adliye kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin kanunlarını yapacak olan bu meclisin üyeliğine de tayin edilmiştir. Cevdet Paşa bu meclisin nizamnamesini de hazırlayan kişi olmuştur. Böylece devlet içinde önemli bir yere sahip olan bilgili ve yetenekli bir kişi olduğunu kanıtlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde uygulanacak medeni kanunların Fransız Medeni Kanunu'nu tercüme ederek yapılması fikri meclise sunulmuştu. Ali Paşa'nın savunduğu bu fikre karşı çıkarak İslam Hukuku'nun bir dalı olan Hanefî fihhının düzenli bir şekilde kanunlaştırılarak kullanılması fikrini savunmuştur. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de Cevdet Paşa'nın bu fikri uygun bulunmuş ve çalışmaların yapılması için "Mecelle Cemiyeti" oluşturulmuştur. Daha önce sözünü ettiğimiz Mecelle bu şekilde yazılmaya başlanmıştır. Mecelle Cemiyeti Kuran-ı Kerim'in hükümlerini kanunlaştırma esasını uygulayarak bir ilki gerçekleştirmişlerdir.

Mecelle Cemiyeti'nin başkanlığını yürüten Cevdet Paşa bu görevi sırasında vali olarak Bursa'ya ve Maraş'a tayin edilmiştir. Ancak valilik görevleri Mecellenin beşinci ve sekizinci kitaplarının yazılması sürecine denk gelmiş çalışmalar yavaşladığı için tekrar cemiyetin başkanlığı görevine getirilmiştir. Cevdet Paşa artık bu dönemde her türlü devlet işlerinin kendisine danışıldığı bir devlet adamı olmuştur (Halaçoğlu - Aydın, 1993: 444).

Cevdet Paşa 1874 yılında Maarif Nazırlığı'na tayin edildiğinde İbtidaiye adında modern tarzda eğitim veren ilköğretim okulunu açmıştır. Nuruosmaniye

Camii avlusunda açılan bu okul Paşa'nın eğitime bakış açısının bir örneğidir. Bu nazırlığı (bakanlığı) sırasında ilköğretimden yüksek öğretime kadar her seviyede derslerin programlarını yapmıştır. Bununla da yetinmeyerek okullarda okutulması için ders kitapları da yazmıştır. Türkçe dilbilgisi kitabı olarak Kavaid-i Türkiye, mantık dersi için Miyar-ı Sedad, edebiyat derslerinde kullanmak için Adab-ı Sedad adlı kitaplarını yazmıştır. Daha önce bahsettiğimiz Kıyas-ı Enbiya'yı bu dönemde bastırarak yayınlamıştır.

Yanya valiliğine de görevlendirilen Cevdet Paşa, bu görevini yedi buçuk ay sürdürmüştür. Daha sonra İstanbul'a döndüğünde ona Adliye Nazırlığı görevi verilmiştir. Bu bakanlık görevinde iken ticaret mahkemelerini nazırlığına bağlayarak bütün mahkemeleri tek çatı altında almıştır. Osmanlı kanunlarını da bir düzen içine koyarak tek bir kitapta toplamıştır. Sonrasında "Düstur" adını verdiği bu kitabı yayınlamak halkın bu kolayca ulaşılabilir anlaşılabilirliğine sağlamaya çalışmıştır. Hakimlere de yardımcı olmak amacıyla yine bu dönemde "Ceride-i Mehakim" adlı eseri yayınlamıştır.

Padişah Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra Cevdet Paşa Bulgaristan'da çıkan isyanlarla ilgilenmek üzere görevlendirilmiştir. Bulgarca bilmesi sayesinde bu teftiş görevinde başarılı olmuştur. Tekrar İstanbul'a geldiğinde Adliye ve ardından Maarif Nazırlığı yapmıştır. Bu süreç içinde Mecelle yazılmaya devam etmektedir ve on altıncı kitabı 1876 yılında tamamlanmıştır.

1878 yılına geldiğimizde Cevdet Paşa Suriye valiliği ile görevlendirilmiştir. Kozan'da çıkan Kozanoğlu Ahmed Paşa isyanını bastırdıktan sonra Ticaret ve Ziraat Nazırlığı (bakanlığı) görevine getirilmiştir. Cevdet Paşa'nın bu şekilde görevden göreve gönderilmesi dönemin siyasi istikrarsızlığından ve devlet adamlarının siyasi çıkar çatışmalarından kaynaklanmakta idi. Aynı yıl Adliye Nazırlığına da getirilen Cevdet Paşa çalışmaları sonucu 1880'de Osmanlı'nın ilk Hukuk Mektebi'ni açmıştır. Bu mektepte kendisinde dersler vermiştir.

Yıldız Mahkemeleri 1881 yılında Sultan Abdülaziz'in ölümünden sorumlu tutulanları yargılamak için kurulmuştur. Bu mahkemede Adliye Nazırı sıfatı ile Cevdet Paşa da yer almıştır. 1882 yılında nazırlıktan ayrılan Paşa, yarım kalan eserlerini yazıp tamamlamakla meşgul olmuştur. Devlet memurluğundan üç buçuk yıl ayrı kaldıktan sonra 1886 yılında tekrar adliye nazırı olmuştur. Bu görevini dört yıl sürdürmüştür.

Hayatının geri kalanını ilmi çalışmalara ve çocuklarının eğitimine ayırmıştır. Kısa süren bir hastalığın sonucunda 26 Mart 1895'te Bebek'teki yalısında vefat etmiş ve cenazesi Fatih Camisi'nin bahçesine defnedilmiştir.

2.2. Ahmed Cevdet Paşa'nın Eğitim Hayatı

Cevdet Paşa küçük yaşlarda iken dedesi Hacı Ali Efendi'nin isteği ve desteği ile eğitim hayatına başlamıştır. Bu yaşlarda Lofça'da bulunan hocalardan dersler almıştır. Bu dönemde zekâsı ile dikkat çekmeye başlamıştır.

Lofça müftüsü Hafız Ömer Efendi'den Ulum-ı Arabiyye okumaya başlamıştır. Dini ilimlerden dersler okuyan Cevdet Paşa Mantık, Fıkıh ve Tefsir ilimlerinden bu dönemde dersler görmüştür (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 3). Böylece âlim kişiliğinin temellerini burada oluşturmaya başlamıştır.

Lofça'da artık ders alacağı hocaların kalmaması sebebiyle yine dedesinin teşviki ile eğitim için İstanbul'a gelme fikri ortaya çıkmıştır. Akli ve zekâsı ile kendini kanıtlayan Cevdet Paşa'nın eğitimini sürdürmemesi bir yanlışlık olurdu. Nitekim 1839 yılında İstanbul'a ilim tahsili için gelmiştir. Böylece gençlik yılları boşa geçmemiş olacak, ilim seviyesini istediği dereceye kadar yükseltebilecekti.

Fatihteki Papasoğlu Medresesine gelip yerleşen Cevdet Paşa burada da akli ve zekâsı ile dikkatleri üzerine toplamıştır. İlmî kişiliğini geliştiren Cevdet Paşa hayat boyu öğrenmeyi kendisine ilke edinmiştir. Taklitçi ve tekrarcı olmayıp meseleleri

farklı açıdan inceleyip araştırarak çözüme ulaşmaya çalışmıştır. O dönemde değişen zamanın fikir akımlarını görmüş üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Sağlam bir şekilde eleştiriler ve karşılaştırmalar yaparak dönemin sorunlarına çözüm yolları arayan bir kişiliğe sahip idi. Kendi inandığı sistemin eksikliklerini arayıp eleştiriler ve çözümler yapan bir anlayışı vardı.

İstanbul'a geldiği ilk dönemlerde Toyranlı Mehmet Efendi'den dersler almıştır. İlerleyen zamanlarda Cevdet Paşa her hocadan ders almak yerine kendisine faydalı olacağını düşündüğü seçkin müderrislerden (öğretmenlerden) ders almayı tercih etmiştir. Bunlardan biri olan Birgivi Şakir Efendi'nin "ilm-i mantık" derslerini takip etmiştir. Cevdet Paşa bu dönemde bilimsel tartışmalarda yapmış zaman zaman da haklı çıkmıştır. Özellikle Vidinli Hoca ile yapmış olduğu ilmi dikkat çekici olmuştur (İzgöer, 1999: 17).

Cevdet Paşa bu öğrencilik yılların da meşhur olmuş hocalardan ders almaya özen göstermiştir. Bunlardan İmamzade Esad Efendi'nin İbrahim Paşa Camisi'nde okuttuğu Şerhi Akaid dersi ve Antalyalı Said Efendi'nin Süleymaniye Camisi'nde okuttuğu Mutavvel dersi örnek verilebilir. Tatil günlerinde de Arnavut Ali Efendi'den Fenn-i Adab ve İlm-i Aruz derslerini okumuştur (İzgöer, 1999: 17).

Fatih Medresesi'nde önemli müderrislerden dersler alan Cevdet Paşa, o dönemde bir öğrencinin on yılda edinebildiği bilgiyi beş altı yıl içinde edindiğini belirtmektedir. Kendisinin bu kadar hızlı olmasının sebebini ailesinin maddi durumunun iyi olmasına bağlamaktadır. Çünkü diğer öğrenciler ekonomik giderlerini karşılamak için hicri üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan) "cer" faaliyetlerine çıkıyorlar ve eğitimlerini bu yüzden aksatıyorlardı. Cer faaliyetleri o dönemde öğrencilerin taşra bölgelerde imamlık ve müezzinlik yaparak ekonomik gelir sağlama yöntemi idi. Cevdet Paşa ailesinin verdiği destek ile rahatça öğrenimine devam ediyor hatta parası ile başka öğrencilere şahsi işlerini de yaptırıyordu.

Cevdet Paşa bu durumu Tezâkir-i Cevdet adlı eserinde şöyle anlatmaktadır:

“Medreseler, alem-i kainat olup, talebe pek az bir masrafla geçinir. Medresede, sairine nispetle ben beyler gibi geçinirdim. Daima talebeden biri yemek pişirir vesair hizmetleri görür idi. Ben yalnız masrafını verirdim ve vaktimi mütalaa ile geçirirdim. Medreselerde daima böyle boğazı tokluğuna hizmetkâr bulunur ve insan pek az masrafla idare olunur.”

“...Daima talebeden biri, bir ya da iki türlü yemek pişirip birlikte yedikten sonra, kendi odamda تنها kalıp, tatlı tatlı mütalaa ile meşgul olurdum.”

“...Ulema ve Udebadan ahbab ve yaranım çok idi. Gece medreseye varmasam, arayıp soranım yok idi. Akşamüstü ahibbadan birine rast gelip de başka mahalle gidecek olsam, medresedeki refikim bunu canına minnet bilirdi: zira hazırladığı yemek münhasıran kendisine kalırdı.”

“...Hangi tekkeye varsam riayet bulurdum. Mesnevihan olduğum cihetle, Mevlevi dergâhlarında muhterem olurdum ve bazen geceleri dahi, Galata Mevlevihanesi’nde kalırdım. Yazın dahi, Boğaziçi’ne giderdim. Elhasıl, gayet sebk-ü bar ve gam-ı endişe-i ferdadan azade olarak, her gün istediğim yerde gezerdim.” (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 6).

Cevdet Paşa’nın İstanbul medreselerindeki müderrislerden bazıları hakkındaki değerlendirmeleri de oldukça ilginçtir. Değerlendirmelerini şu şekilde anlatmaktadır:

“...Ol vakit, İstanbul’a hayli ulemaya âlâm olup, birinci tabakada bulunanların en meşhurları, Akşehirli Ömer Efendi ve İmamzade Esat Efendi ve Antakyalı Sait Efendi ve Denizlili Yahya Efendi ve Tabakayı saniyede bulunanların en şerefrazları, Vidinli ve Giritli hoca Efendiler ile Şehr-i Hafız Efendi idi. Bu tabaka ricalinden, Hekim Hamit Efendi namında, Fatih’te ders okutur bir hoca var idi. Gayet ezkiyâdan (zeki) idi.”

“Hekim Hamit Efendi tababet ile meşgul olduğundan, uzun uzadıya derse bakmazdı. Ma’ahâza, kuvve-i zekâsı hasebiyle, bila mütalaa tedaris eylerdi. Meccanen

talebeye bakar ve biçaregânı görüp gözetir hâyır bir zat idi. Ve tabaka-i salisede, Hafız Seyit Efendi ile Birgivi Şakir Efendi olup, Hafız Seyit Efendi'nin Ulum-ı Arabiye'de yed-i tulası ve Şakir Efendi'nin, fünun-u hikemiyede ve alelhusus İlmî mantıkta, meleke-i tâmmesi var idi. Anlardan sonra, tabakayı rabia, onların kabına varabilecek zevatın bulunmaması, ilmin inkırazına emare ittihaz olunmuyordu.”

“...Hafız Seyit Efendi, Çarşamba Pazarı'nda İsmail Efendi Medresesi'nde münzevi olup, kimesneyle ihtilaf etmezdi. Akşam sabah derse çıkıp, sair vakitler odasına kapanır ve daima mütalaa ile meşgul olurdu. Eyyam-ı tatil demeyip, talebe mevcut oldukça tedris eylerdi. Şaban-ı Şerifin duhulünde, talebe hep taşraya gitmekle, okutacak adem bulamazdı. Ben de, ondan başka hoca bulamazdım. Binaanaleyh, yalnız başına, ondan, taa bayram akşamına kadar ders okurdum. Bu cihetle, İstanbul'da tahsil eylediğim malumatın çoğu ondandır. Gayet zeki ve hallâl-i müşkilat bir zat-i celil-ü sıfat idi. Lâkin, takriri gayet süratli olup, dersi müntehilere (son sınıflara) mahsus idi” (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 7).

Cevdet Paşa medreselerle ilgili olarak “Medrese-nişin talebelerin maaşça müzayakaları pek ziyade ise de, cümlesi azade-ser ve alemin inkılabatından bi-haber olup, zeyd ve amr'ın mücadelesi anları incitmez. Havadis'i rüzgâr, anların efkârını perişan etmez. Şu kadar ki, medreselerin bu hali iki yüz altmış (1844) tarihine kadar mümted oldu. Andan sonra, medreseler aleminde dahi tegayyüratı azime vuku buldu. Medreselerin usul-ü talim-i teşkili bozuldu. Ol vakti kadar, medreselerde, tatil gecelerinde aktolunan encümeni musahabetlerde, mebahis-i İlmiyeden başka bir söz işitilmezdi. Andan sonra, her ne vakit bu encümenlere gittimse, amiyane ülfet musahabetlere tesadüf ederek, mübahese-i ilmiye işitmedim. Ben de ondan sonra bu encümenlere gitmedim. Eskiden, medreselerde, hisap ve cebir ve hendese ve heyete vesair fünun-u hikmete dair pek çok kitap okutulurken, şimdi ise medreselerce bu dersler, metruk ve menfî olmuştur.” (Çadırcı, 1997: 80).

Bu sözlerinden anlaşıldığına göre medrese talebeleri zamanın gelişmelerine aldırış etmiyor ya da umursamıyorlardı. Medreseler daha önceleri ilmi tartışmaların yeri iken daha sonra bu bilimsel faaliyetlerin yapılmadığını belirtmektedir. Medrese

öğrencileri ezber ve tekrar yapıyor ilerleme kaydetmiyorlardı. Daha önceleri okutulan matematik, geometri, mühendislik dersleri fen dersleri gibi bilimsel dersler artık okutulmaz olmuştu.

“Ahmed Cevdet Paşa yalnız medrese tahsili ile yetinmemiş, o tarihlerde medreselerden kaldırılmış bulunan eski tarzda aritmetik, cebir, geometri, astronomi ve diğer fizik ilimlerine dair pek çok kitaplar okumuş ve özel dersler almıştır” (İzgöer, 1999: 16). O dönemin olumsuzluklarına rağmen Cevdet Paşa bu şekilde ilim öğrenme merak ve şevkini pekiştirmiş diğer öğrencilerden daha farklı ve öğrenmeye daha istekli olduğunu kanıtlamıştır.

Cevdet Paşa'nın bu özelliği onun çalışkan ve hırslı bir yapıya sahip olduğunu göstermekteydi. Genel medrese talebelerinden çok farklı, araştıran, eleştiren bir anlayışı vardı. Bu yüzden olmalı ki medrese eğitimi ile yetinmeyip matematik, geometri ve fen bilimlerini kendi çabalarıyla öğrenmiştir. Kendi kendini geliştiren Cevdet Paşa ilerde sıradan bir medrese hocası olmaktan daha üstün devrin ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyede bir âlim olmuştu. İlerleyen zamanlarda eğitim öğretim kurumlarında çağa uygun düzenlemeler yapabilecek özelliği böyle kazanmıştır.

Buna örnek olarak Cevdet Paşa talebe iken tatil günlerinde Hendeshane-i Berriye öğretmenlerinden Miralay Nuri Bey'e, “muhtasar meani” ve “kadı mir” gibi kitaplar okutmuştur. Bu dersleri vermesi karşılığında ondan aritmetik, cebir, logaritma, geometri, mühendislik, oktant risalesi gibi modern bilimler öğrenmeye çalışmıştır. Bu şekilde Cevdet Paşa öğrenim günlerinde elde ettiği bilgiden daha çoğunu tatil günlerinde elde etmiştir (İzgöer, 1999: 16).

Medrese talebelerindeki cer faaliyetlerinin öğrenimi kesintiye uğrattığını belirtmiştik. Bu yüzden öğrenciler yaklaşık yılın yarısını öğrenimden uzak geçiriyorlardı. Cevdet Paşa ise o dönemde sadece bir ramazan ayı boyunca doğum yeri olan Lofça'ya ailesiyle hasret gidermek için gittiğini belirtmektedir. İkinci olarak ise Selanik, Serez ve Drama taraflarına geziye gittiğini belirtmektedir. Bunun

dışında hep İstanbul'da bulunduğunu gece gündüz ve tatil demeden öğrenim yapmakla uğraştığını söylemektedir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi bu çalışmalarını sonucunda diğer öğrencilerin on yılda edinemediği bilgi seviyesini kendisi beş altı yılda edinmiştir (Çadircı, 1997. 80).

Cevdet Paşa eserlerinde “Talebe-i ulum içinde, riyaziyat ile meşgul olanlar az olup, ekseri irtifa almak için rub risalelerini kıraat ile iktifa eylerdi ve bu dahi, ancak, taşralarda, buldukları beldelerde, Ramazan-ı Şerifte iftar saatlerini tashih için idi” (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 6) demektedir.

Bununla birlikte kendisinin ise, özel çabasıyla gerekli bütün bilgileri edindiğini, diğer meslektaşlarına, medrese öğrencilerine yararlı olmak amacıyla Türkçe bir risalecik yazarak sahasında kolaylıkla yükselmek için çalışmıştır. Tarifü'l İrtifa adlı eserini bu şekilde meydana getirmiştir (İzgöer, 1999: 17).

Ebulula Mardin onun talebelik dönemlerindeki çalışkanlığının çok farklı olduğundan bahseder. Cevdet Paşa bir şeyi öğrendiğinde kendi yorumlarını da katıp üzerinde çalışmalar yaparak kendine ait bir eser ortaya çıkarmaya çalışırdı. Öyle ki üzerinde çalıştığı konuyu iyice araştırıp konuyla ilgili küçük bir eser yazmayı kendisine adet edinmişti (Mardin,1996: 5).

Cevdet Paşa bu özelliği ile günümüzde ki yapılandırmacı eğitim anlayışını o dönemde uygulamıştır. Bu eğitim anlayışı öğrencinin kendi çabalarıyla bulup araştırarak edindiği bilgiyi kendisinin yapılandırmasını öngörür. Bu yapılandırma sonucunda ise öğrenci kendi ürününü veya eserini ortaya koymalıdır. Cevdet Paşa bu öğretim metodunu o dönemde medrese ortamında uygulayarak gerçekleştirmiştir.

Fatma Aliye babasının her dersi uzman kişilerden öğrenmeye çalıştığını böylece kendini iyi yetiştirip diğer öğrencilere kendisinin ders verdiğini söylemektedir (Aliye, 1994: 13). Böylece daha öğrencilik yıllarında eğitimciliğe başladığı söylenebilir.

İlerleyen süreçte Cevdet Paşa Fatih Medresesi'nde hocalarının ısrarları üzerine mantık dersinde önemli bir kitap olan Burhan-ı Gelenbevi'yi okutup öğretmeye başlamıştır. Ayrıca Dülgerzade Medresesi'nde Kadı Mir kitabından ders vermeye başlamıştır (İzgöer, 1999: 18).

Âlimler arasında ünlenmeye başlayan Cevdet Paşa bazılarıyla da sıkı dostluklar kurmaya başlamıştır. Edebiyatçı ve şairlerin toplantılar yaptığı Murad Molla Tekkesi ile Fehim Efendi Konağı'nda da bulunmaya başlamış ve buradaki kişilerle arkadaşlıklar kurmuştur (İzgöer, 1999: 18).

Cevdet Paşa'ya Lofça'da iken Hat dersi hocası ona "Vehbi" mahlasını vermişti. Fehim Efendi bu mahlası "Cevdet" ile değiştirmiştir. Çünkü o dönemde Cevdet Paşa'nın yazdığı gazelleri beğenen Fehim Efendi, şiirlerinin Sümbülzade Vehbi'nin şiirleri ile karıştırılmasını önlemek istemiştir. Cevdet Paşa bu mahlas ile asıl adını birlikte kullanmaya başlamıştır. Resmi evraklarda da adı ve mahlasını birlikte kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde sadece mahlasını kullandığı yazdığı eserlerde yalnızca mahlasıyla hitap edildiği görülmektedir.

Dönemin âlimleri arasında hızla tanınan ve saygı görmeye başlayan Cevdet Paşa o dönemde vezirler ve önemli devlet adamlarının görüşmek için sıra beklediği önemli âlimlerden Kuşadalı İbrahim Efendi'den de iltifatlar görmüştür. Papasoğlu Medresesi'nin karşısında Kuşadalı İbrahim Efendi'nin konağı bulunmaktaydı. Bu konakta ünlü edebiyatçılar tasavvuf toplantıları yapmakta idiler. Cevdet paşa tasavvuf ile ilgilenmese de İbrahim Efendi'den dersler almış ve zekâsı ile bilgisi sayesinde orada saygı görmüştür (İzgöer, 1999: 19).

Tasavvuf konularına girmemeye çalışan Cevdet Paşa, gittiği pek çok yerde tasavvuf ile ilgilenen tekke öğrencileri ile medrese öğrencilerinin arasında oluşan tartışmalara tanık olmuştur. Tasavvuf ile ilgilenenlere şeyhlerinin çizdiği fikir ve anlayıştan ayrılmadıkları, devamlı şeyhlerine övgüler yaptıklarından dolayı eleştiriler getiriliyordu. Hatta onlara bazı âlimler şirk yaptıklarını (Şeyhlerini Allah'a ortak koştuklarını) söylemektedirler. Bu tartışmalar bazen kavgalar ile de son

bulabiliyordu. Bu yüzden Cevdet Paşa tasavvuf tartışmalarının özünü anlayabilmek için Muhyiddin-i Arabi'nin yazdığı eserler gibi tasavvufu anlatan eserleri araştırıp incelemiştir (Aliye, 1994: 27).

Bunun yanında Cevdet Paşa o dönemde meşhur olan Murad Molla tekkesine tatil günlerinin olduğu zamanlarda gitmiştir. Burada Farsça öğrenmiş ve Mevlana'nın Mesnevi adlı eserini okumuştur. Ayrıca kendine ait şiirlerinin pek çoğunu burada yazıp tamamlamıştır.

Hocaları ile özel olarak birebir sohbetlerde yapan Cevdet Paşa, eserlerinde özellikle Denizlili Yahya Efendi'nin sohbetlerinin kendisi için çok faydalı olduğunu belirtmektedir. Gördüğü dersler ve sohbetler ile ilgili kitaplar yazıp unutmamaya çalıştığını ve bunlarla ders verdiğini belirtmektedir (Cevdet, 1986: 9).

Şunu söylemek gerekir ki Cevdet Paşa pek çok âlimle sohbet etmiş meraklı araştıran bir kişi idi. Tasavvuf tekkelerine de bu yüzden gitmekte idi. Fatma Aliye Hanım bu konu ile ilgili olarak babasının bir şeyhe talebe olmadığını ailesinden de hiç kimsenin bu yolu tercih etmediğini belirtmektedir. Ebulula Mardin ise bu konuda Cevdet Paşa'nın şeyh ve tekkeleri sevmediğini buralara gitmesinin sebebinin edebiyata olan merakından olduğunu söylemektedir (Mardin, 1996: 24–25).

Bununla birlikte Murad Molla tekkesi şeyhi Sultanahmed Camisi'nde vaaz vermek için Cevdet Paşa'yı görevlendirdiği de olmuştur. Şeyh kendisi vaaz vermediği zamanlarda kürsüde o bulunmuştur. Anlaşılan Cevdet Paşa şeyhin yerine vaaz verecek kadar tekke ile ilgilenmiştir. Ayrıca bu şekilde devletin ileri gelen devlet adamlarına henüz yirmi iki yaşında iken vaaz vermiştir.

Öğrenim hayatı boyunca farklı bilim dalları ile ilgilenen Cevdet Paşa bu şekilde bilgi ve kültür dağarcığını arttırmış, yazdığı eserleri ile de tarihimize değer katmıştır. Bilimsel çalışmalarını yaparken o dönemin ihtiyaçlarını kavramış ve bu ihtiyaçlara cevap vermeye çalışmıştır. Çağının gelişmelerini iyi takip edebilmek için Fransızca, Bulgarca, Farsça ve Arapça dillerini iyi seviyede öğrenmiştir.

Cevdet Paşa'nın yazdığı eserlere bakıldığında birbirinden farklı bilim dallarına ait alanlar olduğu görülmektedir. Bu yüzden üzerinde yoğunlaştığı bir alanın olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Ebulula Mardin onun yoğunlaştığı ve daha çok tercih ettiği alanın Mantık İlmi olduğunu belirtir. Çünkü Cevdet Paşa icazetini yani ders verme iznini Mantık dersinden almıştır. Ayrıca tatil günlerinde takip ettiği dersler içinde yoğun olarak mantık dersi vardır (Mardin, 1996: 78).

İslamiyet'i doğuştan medenilik olarak gören Cevdet Paşa, insanların bu medeniyete ulaşabilmesi için onlara eğitim ve öğretim verilmesi gerektiğini savunur. Devletin güçlü olması ve sürekli varlığını koruyabilmesi için eğitimin şart olduğunu belirtir. Bu yüzden Maarif Nazırı olduğu dönemlerde eğitim kurumlarını düzenli ve işler hale getirmeye çalışmıştır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 445).

Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki sorunlarını inceleyerek bir çözüm önerisi olarak kapitülasyonların (yabancı devletlere verilen ekonomik ayrıcalıkların) kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Ancak bu Lozan Barış Antlaşması imzalanana denk gerçekleşmemiştir. Ekonomik hayatta liberalizm anlayışını benimsemiştir. Osmanlı devletinde ekonominin güçlenmesi için Müslüman halkın birleşip anonim şirketler kurması gerektiğini belirtmiştir (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 445). Bu tip fikirler üretmesi onun edindiği eğitim seviyesini anlayabilmemiz açısından önemlidir.

Cevdet Paşa bir sohbet sırasında öğrencisi Selim Sabit'e söylediğine göre; Alman tarihçi Hammer, İngiliz tarihçi Buckle ve Macaulay, Fransız Montesqieu gibi bilim adamları onun fikir dünyasını geliştirmişlerdir. İbn Haldun, Zehebi gibi ilgilendiği âlimler içinde en çok İbn Haldun'dan etkilendiğini belirtir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Cevdet Paşa onun mukaddime adlı eserinin tercümesini yapmıştır. Cevdet Paşa'yı en çok etkileyen devlet adamı ise Sadrazam Reşid Paşa'dır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 445).

Devlet adamlığına Cevdet Paşa, Sadrazam Reşid Paşa'nın yanında başlamıştır diyebiliriz. İlerleyen süreçte ise Cevdet Paşa devlet işlerinde görevden göreve koşmuştur. Bunun yanında ailesini de ihmal etmemiş, ilmi ve siyasi çalışmalarından fırsat buldukça ailesiyle ilgilenmiştir. Çocuklarının eğitimi ile ilgilenerek hem öğretmen hem de bir baba olmuştur.

2.3. Ahmed Cevdet Paşa'nın Resmi Görevleri

Medresede eğitimini tamamlayıp icazet aldıktan sonra Cevdet Paşa memleketi olan Lofça'ya dönmeyi istemiyordu. İstanbul'da kalarak ilmi çalışmalar yapma düşüncesine sahipti. Ancak ailesinden yardım almadan hayatını devam ettirebilecek kadar gelir temin etmek çabasıydı. O günlerde kendisine Mekteb-i Harbiye'de farsça öğretmenliği teklifi gelmişti. Cevdet Paşa bu teklifi okulda giyilmesi zorunlu olan batı tarzındaki setre pantolon giymek istemediği için kabul etmemiştir.

Rumeli Kazaskerliği'ne bağlı Premedi kazası kadılığını üstlenerek 1844 yılında memurluk görevine başlamıştır. Bu görev İstanbul'dan da yapılabildiği için buradan ayrılmayarak öncelikli isteği olan ilmi çalışmalar yapmaya önem vermiştir. 1845 yılına geldiğimizde Cevdet Paşa, İstanbul medreselerinde müderris olarak görev yapma hakkını elde etmiştir. Müderrislik mesleğinde iken Osmanlı Devleti'nde görevlilere verilen derecelerden "İbtidai Hariç" derecesiyle görevde yükselme anlamında olan İstanbul Ruusu'nu alarak terfi etme hakkını elde etmiştir (Fatma Aliye, 1994: 29-30).

Reşid Paşa o dönemde sadrazam olunca dini konularda kendisine yardımcı olacak bilgili ve yetenekli birini şeyhülislam olan Arif Hikmet Bey'den bulmasını ister. Fatma Aliye sadrazamın tarifini "bab-ı meşihatten en âlim ve en münevver fikirli bir âlimin gönderilmesi" olarak belirtmektedir. Şeyhülislam dini konularda bilgili ve yetenekli olarak gördüğü Cevdet Paşa'yı sadrazama önerir. Sadrazam ile bu şekilde tanışan Cevdet Paşa, o sıralarda yeni kanunlar yapmaya çalışan sadrazama yardımcı olur. Akşamları ise sadrazamın çocuklarına eğitim vermekle meşgul

olmuştur. Siyasi olayları iyi bir şekilde takip etmek isteyen Cevdet Paşa bu dönemde Fransızca öğrenmeye de başlamıştır.

Sadrazam Reşit Paşa onunla çalışmaktan memnun olmaktadır. Her fırsatta kişiliğini ve bilgisini takdir etmiştir. Siyasi hayatı bu şekilde devam ederken Bükreş'te çıkan isyanlarla ilgilenmek ve düzeni sağlamak amacıyla gönderilen Fuad Paşa'nın yanında Cevdet Paşa da gönderilmiştir. Buradaki görevi sadrazamın özel emirlerini iletme ve olayları sadrazama aktarmak olmuştur. Bükreş'te bir ay boyunca kalan Cevdet Paşa buradaki Hıristiyan ve İslam ailelerini araştırmış, buradaki toplumun yapısını Tezakir-i Cevdet adlı eserinde de anlatmıştır. Görevde hızla yükselen Cevdet Paşa bir üst derece olan "Hareket-i Hariç" rütbesini İstanbul'a döndüğünde 10 Nisan 1849'da almıştır.

1850 yılında Cevdet Paşa'ya Maarif-i Umumiye Meclisi'nde üyelik görevi verilmiştir. Ayrıca onun eğitimci olarak başarısı bilindiği için Darülmüallim müdürlüğü görevi de ona verilmiştir. Bu görevinde iken öğretmen yetiştiren Darülmüallim okulunun öğrenci alma ve sınav yapma işlerini yönetmeliklerle belirlemiştir. Rüştîyelerde din dersleri de okutulması için ise "Malumat-ı Nafia" (Faydalı Bilgiler) adlı kitabını yazmıştır.

Bu dönemde Bükreş'ten dönen Fuad Paşa ile tekrar seyahate çıkarak Bursa'ya giderler. Burada devletin içinde bulunduğu durum üzerinde fikir alışverişleri yaparlar. Ticaret konuları üzerinde de çalışmalar yaparak daha önce de bahsettiğimiz Osmanlı'nın ilk anonim şirketi "Şirket-i Hayriyye"nin kuruluş nizamnamesini ve yine burada iken ilk Osmanlıca dilbilgisi kitabı olan "Kavaid-i Osmaniye"yi yazarlar. Cevdet Paşa her bilimsel konunun Türkçe yazılabileceğine inanıyordu. Her Osmanlı vatandaşının okuryazar olmasını istiyordu. Her vatandaşın okuyup anlayabilmesi için Osmanlıcanın sade bir Türkçeye dönüştürülmesinin gerekliliğini savunuyordu.

Cevdet Paşa'ya Encümen-i Daniş üyeliği görevi 1851 yılında Bursa'dan döndükten sonra verilmiştir. Kavaid-i Osmaniye adlı eseri düzenleyerek encümenin ilk eseri olarak Sultan Abdülmecid'e sunmuştur. Bunun üzerine terfi alarak

derecesini “Hareket-i Altmışlı”ya yükseltmiştir. Encümen-i Daniş Meclisi bir karar olarak Osmanlı Devleti’nin tarihini yazmaya başlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi 1774-1826 yılları arası tarihi olayları yazma görevi Cevdet Paşa’ya verilmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 58).

Bu dönemde mısır halkı vali Abbas Paşa’dan şikâyetçi olmaya başlamıştır. Bunun üzerine Sadrazam Reşid Paşa ile Abbas Paşa’nın ilişkileri bozulmuştur. Mısırdaki sorunların giderilmesi için Sadrazam Reşid Paşa müsteşarı Fuad Paşa’yı gönderme kararı almıştır. Mısırdaki Osmanlı hanedanının miras meselelerini çözmek için ise âlim bir kişi olarak Cevdet Paşa’yı göndermişlerdir. Böylece 1852 yılında Cevdet Paşa Mısır seyahatine çıkmıştır (Fatma Aliye, 1994: 78-79).

Mısır seyahati süresince de yazmaya devam ettiği “Tarih-i Cevdet”in ilk üç cildini bu koşullar altında hazırlamıştır. 1854 yılında padişaha sunmuştur. Bunun üzerine “Süleymaniye Payesi” derecesine terfi ettirilmiştir. 1855 yılında ise devletin resmi tarihçisi yani vakanüvislik görevi kendisine verilmiştir. Bu görevinde 1865 yılına kadar kalan Cevdet Paşa “Tarih-i Cevdet”in diğer ciltlerini de bu görevinde iken tamamlamaya çalışmıştır. Ayrıca “Tezakir-i Cevdet”i bu dönemin sosyal ve siyasi olaylarını yazması sonucu oluşturmuştur.

Bunların yanında Cevdet Paşa 1856 yılında Tanzimat Meclisi’ne de üye yapılmıştır. Burada yapılmaya çalışılan devlet kanunları üzerinde kendisinin de çalışmaları olmuştur.

Dönemin sadrazamlarından Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa’nın gittiği Rumeli teftişine Cevdet Paşa da katılmıştır. Teftiş boyunca onun çalışmalarından memnun kalan sadrazam 1861 yılında Cevdet Paşa’ya “İstanbul Payesi” rütbesini vermiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 79).

Çeşitli alanlardaki görevleri üstlenmekten geri durmayan Cevdet Paşa, Karadağlıların isyanı üzerine Abdi Paşa’ya yardım götürmek ve isyanı bastırmak görevini de yapmıştır. İki ay süren bu görevde başarılı olmuştur.

1863 yılına geldiğimizde ise Cevdet Paşa yine bir görev ile İstanbul'dan ayrılmıştır. Bosna müfettişliği görevine tayin edilip burada bir buçuk yıl kalmıştır. Yapması gereken çalışmaları gerçekleştirdiği gibi Bosna halkı tarafından giderleri karşılanan bir ordu da kurmuştur. Burada yaptığı işlerin başarısından dolayı “Nişan-i Osmanî” rütbesini almıştır.

Tekrar bir göreve gönderilen Cevdet Paşa bu kez Kozan'daki isyanlarla ilgilenmeye başlamıştır. Kozan'da gerekli ıslahatları yaptıktan sonra bu başarıları onun çevresindekiler tarafından şeyhülislam yapılacağı şeklinde beklenti haline dönüşmüştür. Ancak bu beklenti gerçekleşmeyip ilmiye sınıfından mülkiye sınıfına geçirilerek 1866 yılında Paşalık unvanına sahip olmuştur. Bu unvan adı ve mahlasıyla özdeşleştiği için çalışmamızda da bu şekilde bahsedilmektedir.

Cevdet Paşa bu unvanın verilmesine ve ilmiye sınıfından mülkiye sınıfına geçirilmesine üzülmüştür. İstanbul'a ilk geldiği zamanlarda hep ilmi çalışmalar yapmak arzusunda idi. Ancak artık yöneticiler sınıfına geçirilmişti. Bu durumu Tezakir adlı eserinde “Başımı uğur-ı hümayunda feda ederek nice muhataralar aşırıdım, şimdi bir sarığı feda etmem diyebilir miyim?” söylemiyle ilmiye sınıfına ait sarığı istemeyerek çıkardığını ifade etmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 199).

Vakanüvislik görevinden ayrılan Ahmed Cevdet Paşa Halep, Adana, Kozan, Maraş ve Urfa şehirlerinden yeni oluşturulan Halep eyaletine vali yapılmıştır. Özellikle bu yeni kurulan eyaletin teşkilatlanmasını sağlamaya çalışmıştır. Buradaki görevini iki yıl sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde Fırat adında bir dergi yayınlamaya başlamıştır. Bu derginin yayımını uzun süre devam ettirmiştir.

1868 yılına gelindiğinde yeni oluşturulmuş olan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin başkanlığı görevine getirilmiştir. Böylece tekrar İstanbul'a dönen Cevdet Paşa bu görevinde iken mahkemelerin ve adliye divanının teşkilatını düzenlemiş ve bu kurumların yetki sınırlarını belirlemiştir. Daha sonra başkanı olduğu bu adliye divanı nezarete (bakanlığa) çevrilmiştir. Bu şekilde adliye nazırı (bakanı) olan Cevdet Paşa,

görevi süresince Osmanlı adliye ve hukuk sistemini çağın gerektirdiği ihtiyaçlara göre düzenlemeye çalışmıştır.

Bu görevinde iken Cevdet Paşa daha öncede bahsettiğimiz İslam dininin Hanefi fihhına dayalı “mecelle” adlı kanun kitabını yazma fikrini savunmuştur. Yazma çalışmalarına başlanınca da mecelle cemiyetinin başkanlığını yürütmeye başlamıştır. İki yıl yürüttüğü bu başkanlığında mecellenin dört kitabını bitirip beşincisi hazırlanırken görevinden uzaklaştırılıp Bursa iline tayin edilmiştir (Halaçoğlu ve Aydın, 444).

Gerdankıran Ömer Efendi mecelle cemiyetinin başkanlığına getirildi. Cemiyetin çalışmaları sonucu hazırlanan mecellenin altıncı kitabı büyük eleştirilere maruz kalmış ve reddedilmiştir. Bunun üzerine Ahmed Cevdet Paşa'nın cemiyetteki rolü anlaşılmuştur. 1871 yılında tekrar cemiyetin başkanlığına getirilen Cevdet Paşa hazırlanan bu altıncı kitabı derhal imha ettirmiştir. Çalışmalarını sürdürürken dönemin sadrazamı Mahmud Paşa'ya bir konuda muhalefet ettiği için Maraş valiliğine tayin edilmiştir. Ancak bu görevi on sekiz gün sürmüştür. İstanbul'a tekrar gelen Cevdet Paşa cemiyetin başkanlığına geçirilmiştir. Bu durumdan anlaşıldığı üzere siyasi çekişmelerin çalışmalara engel olduğu dönemler olmuştur.

Ahmed Cevdet Paşa'ya 1872 yılında şurayı devlet üyeliği görevi verilmiştir. Bununla birlikte mecelle çalışmalarını da yürütmüştür. Fakat bir görev değişikliği ile Evkaf Nazırı (Vakıflar Nazırı) olmuştur. Aynı yıl yine görev değişikliği yapılarak Maarifi Umumiye Nazırı olmuştur. Burada iken eğitim sisteminin değişikliklerini görmüştür. Sadullah Paşa başkanlığında bir komisyon kurdurarak ilköğretimden yükseköğretime kadar her seviyeye ders programları hazırlatmıştır. Bunun yanında ders programlarına uygun kitapların hazırlanması için çalışmıştır. Okuma yazma oranını arttırmak amacıyla öğrenmeyi kolaylaştıracak elifba (Arapça alfabe) hazırlatmıştır. Yine bu görevinde iken ibtidaiye adlı ilköğretim okulunu açmıştır. “Kavaid-i Türkiye”, “Miyar-ı Sedad” ve “Adabı Sedad” adlı üç eserini bu okullarda okutulmak üzere yazmıştır (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 126).

Cevdet Paşa 1874 yılına geldiğimizde Yanya valiliğine gönderilmiştir. Buradaki görevinde bulunurken ilmi çalışmalarına ara vermemiştir. Arapça olarak yazdığı “Risaletül Vefa” adlı eserini buradan İstanbul’a göndermiştir. Yanya’da olmasına rağmen mecelle cemiyeti ile de görüşmelerini sürdürmüştür. Onların ayrılığa düştüğü konularda Cevdet Paşa haberdar ediliyordu. Bunun üzerine cemiyetteki ilgili kişilere mektuplar göndererek çalışmalara katılımda bulunuyordu (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 130-139).

Yanya valiliğinden alınan Cevdet Paşa, 1875 yılında Maarif Nazırı olarak görevlendirilmiştir. Ancak bu görevde çok kısa kalır. Görev değişikliği yapılarak Adliye Nazırlığı görevine getirilir. Burada iken Ticaret Nezaretine bağlı ticaret mahkemelerini adliye nazırlığına bağlar. Bu görevinde de fazla kalamayarak 1876 yılında meydana gelen Hersek ihtilalını teftiş için gönderilir. Teftiş görevinin bitiminde Suriye valiliğine atanan Cevdet Paşa daha Suriye yolunda iken görev değişikliği ile Maarif Nazırı olarak yine 1876 yılında atanır. Böylece üçüncü ve son kez Maarif Nazırı olmuştur.

Cevdet Paşa bu görevinde de uzun süre kalamayıp tekrar 1876 yılı içinde Adliye Nazırı yapılmıştır. Burada iken “Kanun-i Esasi”nin müzakerelerine katılmıştır. 1877 yılında ise İbrahim Ethem Paşa’nın sadrazam olmasıyla Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) görevi ile görevlendirilmiştir. Burada iken memurların bilgilerinin tutulması için “Sicil-i Ahval Defterleri” oluşturmuştur. Aynı yıl içinde bu kez Evkaf Nazırlığına tayin edilmiştir. 1878 yılına geldiğimizde ise tekrar Suriye valiliği ile görevlendirilmiştir. Fakat bu sırada Kozanoğlu Ahmed Paşa tarafından çıkarılan isyanı bastırmak için Kozan’a gitmiştir. Kozan bölgesinde düzeni sağlamayı başaran Cevdet Paşa İstanbul’a dönerken yolda Ticaret Nazırlığı görevine tayin edildiğini öğrenmiştir.

Cevdet Paşa 1879 yılında sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa’nın istifa etmesi üzerine on gün kadar vekil olarak sadrazamlık yapmıştır. Burada iken meclis-i mahsus-ı vükelaya başkanlık etmiştir.

Sadrazamlığa Said Paşa'nın getirilmesinden sonra bir kez daha Adliye Nazırı yapılan Cevdet Paşa bu görevini üç yıl sürdürmüştür. Hukuk eğitimi alanındaki eksikliği görerek Mekteb-i Hukuk'u açmıştır. Bu okulda hukuk muhakemesi, belagat-i Osmanî, talim-i hitabet gibi dersler vermiştir. Ayrıca okulda verdiği belagat dersi notlarını toplayarak oluşturduğu belagat-i Osmaniye isimli bir kitabı da vardır.

Ahmed Vefik Paşa sadrazam olunca nazırlıktan ayrılan Cevdet Paşa ilmi çalışmalar ile meşgul olmuştur. Üç buçuk yıllık bu süreç içinde "Tarih-i Cevdet" adlı eserini tamamlamıştır. Aynı zamanda "Kavaid-i Osmaniye" adlı eserinin eksikliklerini gidererek bu eserini yeniden bastırmıştır.

Cevdet Paşa 11 Haziran 1886 tarihinde beşinci ve son kez adliye nazırı olmuştur. Onun bu hayat boyu görevden göreve koşarak başarılar edindiğini gören padişah II. Abdülhamid Han büyük bir tören hazırlayarak Cevdet Paşa'ya "nişan-ı İmtiyaz" ödülünü vermiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 245). Bu arada Cevdet Paşa "Telifil Kuran" adlı Arapça risalesinin ve "Hilye-i Saadet" adlı eserinin basımını da yaptırmıştır.

Cevdet Paşa'nın ifade ettiğine göre Sadrazam Kamil Paşa ile anlaşmazlık yaşaması sonucu adliye nazırlığı görevinden ayrılmıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamid Han onu Meclis-i Ali'ye görevlendirmiştir. Girit'te bozulan düzeni sağlamak amacıyla oluşturulan komisyona da başkanlık yapmıştır. 1891 yılında bu görevi sonucunda bir "altın kıta" ile ödüllendirilmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 275).

Sultan II. Abdülhamid Han'ın Cevdet Paşa'dan şiirlerini toplayarak bir divan oluşturmasını istemiştir. Bu divanını padişaha sunduğu zaman ise 1892 yılında "sanayi-i nefise" iftihar madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Yaşamını bu şekilde devlet vazifelerinde geçiren Cevdet Paşa artık hayatının son dönemlerinde ilmi çalışmalarla ilgilenecek geçirmek istiyordu. Yukarıda

gördüğümüz gibi devletin içinde bulunduğu istikrarsızlık ve siyasi çekişmeler sonucu Cevdet Paşa görevden göreve tayin edilmiş bir kurumdaki çalışmalarını bitmeden diğerine geçmesi bu çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. Özellikle üç kez yaptığı maarif nazırlığı dönemleri toplamda üç yıl olmamıştır. Bilindiği gibi eğitimde istikrar çok önemlidir. Bu yüzden Cevdet Paşa'nın eğitim alanındaki çalışmalarını sekteye uğrayarak istikrarlı bir şekilde yürütülemediği görülmüştür.

2.4. Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarihçiliği

Ahmed Cevdet Paşa tarihçi yönü ile Osmanlı tarihçiliğinde farklı bir yer edinmiştir. Osmanlı tarihçilerine baktığımızda iki farklı tarihçilik modeli görebiliriz. Birincisi ilmi tarihçilik olarak adlandırılır ki bu tarihçilik metodunda sağlam vesikalar ve rivayetler kaynak olarak gösterilir. Bilimsel yöntemler kullanılan bu metotta sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen gösterilir. Osmanlı ulemaları bu tarz tarihçiliği benimsemişlerdir. Diğer yöntemde ise sağlam kaynaklar göstermeye özen vermeyen, gerçeği ortaya çıkarmak yerine ahlak dersleri vermeye çalışan bir tarihçilik anlayışı vardır. Bu yöntemde sade bir dil kullanılmaz, belagatli edebi bir dil vardır. Cevdet Paşa'nın tarihçiliği her yöntemi de sentezleyen hem sade bir dil ve edebi yönün olduğu hem de bilimsel yöntemlerin kullanıldığı bir tarihçilik anlayışıdır (Kütükoğlu, 1986: 110). Bu yönü ile Cevdet Paşa her iki tarihçilik anlayışından ödün vermeden tarih yazıcılığının yapılabileceğini göstermiştir diyebiliriz.

Cevdet Paşa sadece tarihi olayları sıraya koyarak kitap yazmayı doğru bulmadığını belirtir. Aynı zamanda edebi yöntemlerle süslenmiş, sadece sanatkârane bir düşünce ile de eserlerini yazmamıştır. Tarih-i Cevdet adlı eserinin baş kısmında belirttiği gibi olayların doğruluğunu, yanlışlığını kaynaklarıyla ortaya koymaya çalışmış, gerçeklerin sebep sonuç ilişkisini öğrenip bunlardan ders alınmasını sağlamaya çalışmıştır.

Ahmed Hamdi Tanpınar ise onu İbn Haldun'un son öğrencisi diye tanımlar. Cevdet Paşa tercümesini yaptığı Mukaddime'nin etkisi altında kalarak tarih

felsefesini oluşturmuştur. Cevdet Paşa İbn Haldun'un beş tavr nazariyesi diye adlandırılan kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve çöküşten oluşan beş dönemden eserlerinde bahsetmiştir. Osmanlı devletinin de bu dönemlerden geçeceğini ancak bu beşinci dönemin değiştirilebileceğini devletin ömrünün uzatılabileceğini yazmıştır. Ancak bunun için ileri görüşlü devlet adamlarının olması gerektiğini belirtmiştir. Bu söylemiyle tarihçimiz İbn Haldun'dan farklı bir fikir ortaya koymuştur.

Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet'i yazarken olayların sebeplerini ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunu yaparken de olayın gelişimini aynen aktarmaya özen göstermiştir. Olayları yazarken bilimsel tarihçiliğin gerektirdiği gibi kaynak kitaplardan, mecmualardan, resmi vesika ve layihalardan yararlanmıştır. Ayrıca daha önce yazılan tarih kitaplarını da inceleyerek fikir edinmiştir.

Osmanlı Devleti'nde düzeni bozulan ve işlemez hale gelen kurumların bozuluş sebeplerine dair tahliller yaparak bozulmanın tarihi seyrini ortaya koymuştur. Kurumların tarihinde yaşanan olayları farklı bir yaklaşımla irdeleyerek kurum tarihçiliği deneme çalışmalarını da yapmıştır.

Cevdet Paşa Osmanlı tarihini incelerken olayların meydana gelişinde Batı'daki gelişmelerin etkisinin irdelenmesini söyler. Bu etkiyi anlamak için Avrupa'nın iyi tanınması gerektiğini belirtir. Bunun yanında Avrupa'nın kullandığı takvim düzeninin kullanılmaması gerektiğini İslam dünyasının tarih bölümlerini İslam öncesi ve sonrası olarak ele alınması gerektiğini savunur. İslam tarihini kendi şartlarına göre değerlendirmek gerektiğini söyleyen Cevdet Paşa bu yönüyle medeniyet tarihçiliği de yapmıştır.

Bilimsel olmaktan ziyade insanlara dini bilgiler vermek için "Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa" Adlı eserini yazmıştır. Tüm peygamberlerin hayatlarını ve İslam tarihini anlattığı bu eser dini öğütler içermektedir.

Devletin resmi tarihçisi olarak vakanüvislik yaptığı dönemde tuttuğu notlardan oluşturduğu “Tezakir’i Cevdet” adlı eseri ile “Maruzat” adlı eseri de vardır. Maruzat’ı II. Abdülhamid’in isteği üzerine yazmıştır. Bu eserler onun tarih vesikacılığına örnek oluşturmaktadır.

2.5. Ahmed Cevdet Paşa’nın Hukukçuluğu

Cevdet Paşa öğrencilik yıllarında aldığı medrese eğitimi ile hukuk alanında faydalı olabilecek olan fıkıh derslerini görmüştür. Böylece özel bir hukuk eğitimi almasa da tamamıyla hukuktan ilgisizde kalmamıştır. Cevdet Paşa kanun hazırlarken fıkıh kitaplarını dikkatle incelediğini böylece gerekli olacak bilgiye sahip olduğunu belirtmektedir (Cevdet, 1986: 73).

Resmi görevleri süresince Cevdet Paşa hem adli kurumların oluşturulmasında hem de yeni kurumların yapılanmasında görevler almıştır. Örneğin Darülmualim’in müdürlüğü ve meclis-i maarif üyeliği yaptığı sırada hemen kurumların nizamnamelerini (yönetmeliklerini) hazırlamıştır.

Meclis-i Ali Tanzimat üyesi olduğu dönemlerde de kanun ve nizamnameler hazırlayarak hukuk alanındaki çalışmalarına devam etmiştir. Bu mecliste iken 1858 tarihli ceza kanunnamesine son şeklini veren Cevdet Paşa bu alanda önemli bir başarı kaydetmiştir. Ayrıca arazi kanunnamesi hazırlanırken de oluşturulan komisyona başkanlık yapmıştır. Yaptığı çalışmalarda kendi dini ve milli esaslarına uymaya çalışan Cevdet Paşa hazırlana bu arazi kanunnamesinde de bu anlayışını uygulamıştır.

Divan-ı Ahkâm-ı Adliye’nin kurulmasında çalışmalar yapan Cevdet Paşa’nın bu kuruma başkanlıkta yaptığından bahsetmiştik. Başkanlığı döneminde kurumda oluşturulan komisyon üyelerini özenle seçmiştir. Bu kurumun nizamnamesini de hazırlayan Cevdet Paşa komisyonda yapılan kanun çalışmalarında sade ve anlaşılır bir dil kullanılmasına dikkat etmiştir.

Nizamiye mahkemelerinin kurulmasını sağlayan Cevdet Paşa böylece Osmanlı'nın adli sistemine disiplin kazandırmaya çalışmıştır. Şer-i hukuka katkılar sağlayan Cevdet Paşa temyiz ve istinaf mahkemelerini oluşturarak düzenli bir temyiz sistemi kurmuştur (Halaçoğlu Aydın, 1993: 447).

Osmanlı'da ilk hukuk fakültesi olma özelliği taşıyan mekteb-i hukuk Cevdet Paşa'nın adliye nazırı olduğu dönemde açıldığını belirtmiştik. Bu okul daha sonra Darülfünun'un bir fakültesi olarak görevine devam etmiştir. Bu okulda Cevdet Paşa nazır olduğu halde öğretmenlik yaparak hukuk eğitimciliği de yapmıştır.

Cevdet Paşa'nın İslam hukukuna kazandırdığı en önemli eser mecelle kitabıdır. İslam'ın emirlerinin kanunlaştırılması amacı ile yapılan bu çalışma İslam tarihinde bir ilk olma özelliğine sahiptir. Fransız kanunlarının tercüme edilerek aynen Osmanlıda kullanılmasına karşı çıkan Cevdet Paşa kendi milli ve dini değerlerimize bağlı kalarak mecellenin yazılmaya başlanmasını sağlamıştır.

Mecelle Cemiyeti'ne başkanlık yaptığından söz ettiğimiz Cevdet Paşa kanunların hazırlanmasında kanunların hazırlanmasında önemli rol oynamıştır. Onun olmadığı dönemlerde cemiyetin çalışmalarının sekteye uğraması onun hukukçu olarak ne kadar değerli olduğunun göstergesidir.

Cevdet Paşa sade, anlaşılır ve kesin bir dil kullanarak Türk hukuk sisteminin üslubunun oluşmasında etkili olmuştur. Hazırlanan kanunlar devrin ihtiyaçlarını karşılamıştır. Cevdet Paşa hukuk alanında önemli eserler bırakmıştır demek güçtür. Çünkü mecelleye katkıda bulunmak için hazırladığı "bey bil-vefa" ve "Risale-i vefa" dışında yazdığı başka bir eseri bulunmamaktadır. Buna rağmen Cevdet Paşa fikirleri ve çalışmaları ile Osmanlı hukukuna önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

3. BÖLÜM

AHMED CEVDET PAŞA'NIN ESERLERİ

Bu bölümde Ahmed Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu eserler hakkında bilgi verilmektedir. Eserlerini insanlara faydalı olmak ve ders vermek gayesiyle ele aldığı görülmektedir.

Bilim ve kültür tarihimize önemli eserler kazandıran Cevdet Paşa yazdığı eserlerin bazılarını daha önce sözünü ettiğimiz gibi okullarda kullanılması için hazırlamıştır. Bütün eserlerinde halkın bilgi ve kültür seviyesini arttırmayı hedeflemiştir. Bu yüzden eserleri de eğitim öğretim faaliyetleri arasında sayılmaktadır. Eserleri ile halkın eğitimine katkı sağlayarak Cevdet Paşa, halkı medenileştirme arzusu yolunda adımlar atmaya çalışmıştır.

3.1. Tarih-i Cevdet

Bu eser Cevdet Paşa'nın en meşhur eseri olmuştur. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan (1774) Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına (1826) kadar olan Osmanlı tarihini bizlere aktarmaya çalışmıştır. Yazmaya çalıştığı döneme ait eserleri, belgeleri özenle toplayıp inceleyerek ve sebep sonuç ilişkilerini göstererek eserini yazmıştır. Toplam on iki cilt olan eserini en mükemmel hale 1891 yılında meydana getirip yayınlamıştır. Kurumların bozulma süreçlerini ilk defa ele alan yazarımız olmuştur.

Cevdet Paşa bu eserini İbn Haldun'un Tarih Mukaddimesi adlı eserinden etkilenerik yazmıştır. Mukaddime adlı bu eser Cevdet Paşa'nın tarih yazıcılığında yeteneğini geliştirmesini sağlamıştır. İbn Haldun'un Mukaddimesi'ni tercüme ettikten sonra tarihçileri tenkit edip eserlerin doğruluğunu incelemiştir.

Ahmed Cevdet Paşa bu eserinin ilk üç cildini Sultan Abdülmecid'e sunduğunda devletin resmi tarih yazıcılığı görevi olan vakanüvislik memurluğuna

atanmıştır. Burada iken olayların sebep ve sonuçlarını inceleyip bilimsel tarihçilik kurallarını uygulamaya çalışmıştır. Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet'ini otuz yıl sürecek bir zaman diliminde hazırlayabilmiştir.

Tarih-i Cevdet'te 1774-1826 yılları arasını yazmaya çalışan Cevdet Paşa bu dönemlerdeki Osmanlı'nın zor şartlarını özenle incelemiştir. Bu dönemin sorunlarını incelediği gibi bu sorunlara çözümler de üretmeye çalışmıştır. Devletin buhranlı dönemlerinden nasıl kurtulacağını kendi fikirlerine göre belirtmiştir.

Cevdet Paşa eserini yazarken resmi vesikalar, layihalar, mecmualar gibi kaynakları kullanmanın yanında Arap ve Fars tarihçilerinin eserlerini de inceleyip kullanmıştır. Eserler arasında karşılaştırmalar yapıp en doğru olanı bulmaya çalışmıştır. Bu alanda Avrupa'da yayınlanan eserlerden de çokça faydalanmıştır.

Tarih-i Cevdet adlı eserini yazarken Cevdet Paşa'nın kullandığı dil de önemlidir. Sade ve edebi bir tarzda yazılan bu eser edebiyatçıları da etkilemiştir. Özellikle Yahya Kemal bu eserden dolayı Cevdet Paşa'yı Türk İslam Tarihi'nin en büyük tarihçisi olarak ifade etmiştir.

Bu eserinde Cevdet Paşa tarih biliminin öğrenilmesinin gerekliliğine değinmektedir. Ona göre tarihini bilmeyen milletler yok olmaya mahkûm olurlar. Ayrıca sosyolojik açıdan tarih biliminin milleti dinç ve diri tutacağını ifade etmektedir.

Cevdet Paşa eserinde bahsettiği olaylardan sonuçlar çıkararak ders alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Böylece devletler düştüğü hataları tekrarlamayacaktır. Toplumunu terbiye etmek için de tarih biliminin kullanılması gerektiğini savunmaktadır.

Cevdet Paşa bu eserinde, Avrupa ve Amerika'da olan olaylardan da bahseder. Hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunu yakından takip etmiştir. Cevdet Paşa Amerika'nın kuruluşunu şöyle anlatır:

“Yenidünya da bugün Birleşik Amerika Devletleri Cumhuriyeti’nin bulunduğu arazi ilk önce miladın 1584 tarihinde yani 992 Hicri yılında İngilizlerce keşif ve ele geçirilip değişik tarihlerde bazı şirketlere ve ileri gelen kimselere mülk olarak verilmiş ve İngiltere’de mezhep kavgasından ortaya çıkan baskının eseri olmak üzere pek çok kimseler oraya göç ederek Avrupa’daki başka devletlerden bile pek çok adamlar giderek orayı imar etmişlerdir.”

“Fakat anavatanları olan İngiltere bu imar edilen yerlerin aşırı derecede kuvvetlenmesine kayıtsız gözle bakamadığından hatta bazı senelerde kendilerine epeyce yardımcı olmuşken teşekkür edecek yerde bu durum kendisini telaşlandırıp, bunların güvendiği işçilerindeki bağımsızlığı yok ederek İngiltere Millet meclisinin hükmüne tabi kılmaya karar verip ilk önce asıl milli gelirleri olan sanayi ve ticarete engel olarak İngiltere işyerlerinden getirilmeye mecbur edilmeleri yetmiyormuş gibi bunlara İngiltere kanunlarını uygulamaya ve hem de yeni bir takım vergi bağlamak için bu memleketlerden tekâlif alınmasına İngiltere millet meclisi rey ve hükmetmekle bu durum bu memleketlerin ihtilal yapıp sonunda bağımsız olmalarına sebep olmuştur.”

3.2. Tezakir-i Cevdet

Devletin resmi tarihçiliği olan vakanüvislik görevini yaptığı dönemde önemli olaylarla ilgili tuttuğu notları ile bu eser oluşmuştur. Bu notlarını kendisi gibi vakanüvis olan Lütfi Efendi’ye gönderdiğinde, bu notlar Lütfi Efendi tarafından kitaplaştırılmıştır.

Cevdet Paşa’nın geniş bir kültür seviyesine sahip olması yazılan bu notların sıradan bir hatıra olmaktan ziyade mühim bir tarihi vesika olmasını sağlamıştır. Yazıldığı devrin sosyal ve ahlaki durumunu da anlatan bu eserde Cevdet Paşa kendi fikirleri ile toplumun sorunlarından kurtulmasına yol göstermeye çalışmıştır.

Tezakir-i Cevdet adlı bu eserinde önemli devlet adamlarının kişisel özelliklerini, saray ile ve kendileri arasında olan ilişkilerini anlatmaya çalışmıştır. Devlet adamlarının menfaat kavgalarına da yer vermiştir. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz zamanında meydana gelen ekonomik buhranın ortaya çıkmasına sebep olan sosyal olayları incelemiştir. Osmanlı halkının ahlaki durumunun bozulmasını karakteristik tasvirler ile anlatan Cevdet Paşa konuyla ilgili uyarılarda da bulunmuştur.

Ahmed Cevdet Paşa, verilen görevler sebebi ile dolaştığı ülkelerin birbirinden farklı çeşitli bölgelerindeki halkın yaşayışları, meseleleri, gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri hakkında da oldukça geniş bilgiler aktarmaktadır. Tezakir-i Cevdet'ten buna örnek metinler şu şekilde gösterilebilir:

“Boşnakların ahlaki bozulmamış adamlar olduklarına bir delil de Bosna'da yürürlükte olan alış-veriş muamelesidir. Buranın ticari işlemleri sırf güven üzerine dayalı ve garip bir şekilde yürümekteydi. Bosna'ya iki taraftan ticari mallar naklolunurdu.”

“Şöyle ki; İstanbul'dan Selanik ve Yenipazar yoluyla Saray Bosna'ya mal götürülür. Avusturya'dan İzvornik Sancağı yoluyla yahut Bihke sancağı yoluyla yine Saray Bosna'ya mal getirilirdi. Bu mallardan yol üzerinde sancak ve kazaların hisseleri ayrılmayıp onlar da diğer sancak ve kazalar gibi ticari malları Saray Bosna'dan alırlar idi. Bu cihetle Saray Bosna şehri hem vilayet hem de ticaret merkezi idi.”

“Bosna kıtası: Bosna, Travnik, Bihke, Banyaluka ve İzvornik Sancakları'ndan oluşmaktaydı. Hersek Sancağı da bu eyalete mülhak idi. Bu yedi sancakta erkek ve kadın bir milyon iki yüz yetmiş beş bin kadar idi. İşte bu kadar bin nüfusun ticaret merkezi Saray Bosna idi.”

Görüldüğü üzere Cevdet Paşa bu eserinde sosyal konulara değinmiştir. Tanzimat döneminde ve sonraki dönemlerde Osmanlı'da yaşanan hemen hemen

bütün tarihi olayların içinde bulunan Cevdet Paşa yazdığı vesikalarla bu dönemlere ışık tutmaktadır. Yaşadığı dönemde tarihi ve sosyal olaylarla ilgili kendisine danışılan bir devlet adamı olmuştur. Özellikle Bosna Hersek, İşkodra, Kozan gibi yerlerdeki olaylar üzerine yazdığı tezkireleri değerli vesikalar olarak kalmıştır. Bu eseri şu anda İstanbul Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet Koleksiyonu'nda bulunmaktadır.

3.3. Maruzat

Cevdet Paşa bu eserini Sultan II. Abdülhamid'in emri üzerine hazırlamıştır. Sultan II. Abdülhamid kendinden önceki Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in hükümdarlığı dönemlerini incelemek istediği için bu eserin hazırlanmasını emretmiştir.

Anlattığı dönemlerin toplumsal ve ahlaki olaylarını yorumlayan bu eser aynı zamanda önemli devlet adamlarının dönemin padişahlarıyla olan ilişkilerini de ortaya koyar. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in buhranlı ve entrikalarla dolu dönemlerini açık bir şekilde anlatmaktadır.

Bu eserini Cevdet Paşa sade bir dil kullanarak yazmıştır. Yalnızca tarihi olayları değil sosyolojik olayları da ele almıştır. Sosyal olayların sebeplerini ve sonuçlarını gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Bu eserde Cevdet Paşa Müslümanlık ile Hıristiyanlık arasında kıyaslamalar yapmıştır. Müslümanlığın geniş bir hoşgörüyeye sahip olduğunu savunup Hıristiyanlığın ise bağnazlıklarını eleştirmiştir. Müslümanlıkta Allah ile kul arasında kimsenin giremeyeceğini belirterek, Hıristiyanlıkta bulunan papazları eleştirmiştir. Ayrıca Müslümanların bir imam olmadan her türlü dini işlerini yapabileceğini ifade edip Hıristiyanlıkta ise bunun tam tersine papazlara bir bağlılığın bulunduğunu söylemektedir.

Cevdet Paşa Sultan Abdülaziz döneminde kamuoyunun padişaha karşı tavır almasının hatalı olduğunu ifade etmiştir. Eserinde padişaktan ziyade devlet adamlarının çok daha fazla hatalı olduklarını savunmuştur. Ayrıca memleketin bütünlüğü için padişahın her zaman desteklenmesi gerektiğini söyleyerek entrika ve benzeri durumlara karşı dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir.

Cevdet Paşa'nın sosyal ve siyasi konulara değindiği bu eseri ile Tezakir-i Cevdet birbirine benzer görünmektedir. Anlatımda kullanılan dil ve üslup farklılıkları vardır. Beş defterden oluşan Maruzat'ın birinci defteri kayıptır. Diğer defterler 1980 yılında Yusuf Halaçoğlu tarafından yayınlanmıştır.

3.4. Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ

Ahmed Cevdet Paşa bu eserinde ise Hazreti Âdem'den Hazreti Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin hayatlarını anlatmıştır. İslamiyet'in doğuşunu, dört halife dönemini, Emevi ve Abbasi halifelerini, Osmanlı Devleti'nin II. Murad devrine kadar (1439) olan tarihini bu eserde anlatmaktadır.

Bu eseri eğitim ve öğretim amacını güderek yazmıştır. On iki cüzden oluşan eserin ilk altı cüzünü Cevdet Paşa yayınlattırken geriye kalan altı cüzünü kızı Fatma Aliye Hanım yayınlattır. Bu eserin yedinci cüzden on ikinci cüze kadar olan müsveddeleri Atatürk Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Diğer eserlerinde olduğu gibi Cevdet Paşa'nın bu eserinde de dil ve üslup takdir görmüştür. İki cilt olarak günümüz Türkçesi ile yayınlanan bu eseri Mahir İz 1972 yılında sadeleştirmiştir.

3.5. Kırım ve Kafkas Tarihçesi

Cevdet Paşa bu eserinde Kafkasya'nın tarihini, coğrafyasını ve burada yaşayan halkın sosyal yapısını anlatmaktadır. Halim Giray'ın Gülbun-i Hanan adlı kitabından faydalanılarak İngiliz elçisi Lord Stratford Canning'in isteği üzerine hazırlanmıştır.

Sadrızam Mustafa Reşit Paşa'ya sunulan bu eser Fransızcaya çevrilerek İngiliz elçisine verilmiştir. İlerleyen zaman içerisinde bu eser Yeni Mecmua'nın kırk dokuzuncu sayısında (1918) yayınlanmıştır.

3.6. Mecelle

Osmanlı Devleti'nde bir medeni kanun ihtiyacından dolayı hazırlanan bu eser Ahmed Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir heyet tarafından yazılmıştır. İslam dininin Hanefi mezhebinin fihhına göre hazırlanan Mecelle, Osmanlı ve İslam Tarihi'nin ilk kanunnamesi olmuştur.

Yazıldığı dönemdeki istikrarsızlıklardan dolayı ancak 1868-1888 yılları arasında uzun bir süreçte hazırlanmıştır. 1926 yılında yürürlükten kaldırılıncaya kadar uygulanmıştır. Osmanlı'dan sonra Osmanlı topraklarında kurulan bazı devletler bu hukuk kurallarını temel almışlardır. Ali Hikmet Berki Mecelle'yi bazı açıklamalar ekleyerek yeni harflerle bastırmıştır.

3.7. Risâletü'l-vefa

Ahmed Cevdet Paşa Yanya valisi olduğu dönemde Mecelle Cemiyeti'ne fikir beyan etmek amacıyla yazdığı bir eseridir. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'nde bu eserin yazma bir örneği muhafaza edilmektedir.

3.8. Şerh-i Kitâbü'l-emânât

Mecelle adlı eserini yorumladığı bir çalışmasıdır. Cevdet Paşa bu çalışmasını 1888 yılında yayınlamıştır.

3.9. Mahkeme-i Temyizin Vazifesine Dâir

Ahmed Cevdet Paşa bu çalışmasında temyiz mahkemelerinin görev alanlarını belirtmeye çalışmıştır. El yazısı ile yazılmış bir kopyası İnkılâp Müzesi'nde bulunmaktadır.

3.10. İcâr-ı Akar Nizâmnâmesi

Bu çalışması iş yerlerinin kiralanmasıyla ilgili bir yönetmeliktir. İnkılâp Müzesi'nde bu eserin de Ahmed Cevdet Paşa'nın el yazısı ile yazılmış bir nüshası muhafaza edilmektedir.

3.11. Mukaddime-i İbn Haldun

Ahmed Cevdet Paşa'nın bu eserinde İbn Haldun'un Mukaddimesi'nin tercümesi bulunmaktadır. Bu eser tarih felsefesi ve tarihçilik mesleği ile tarihin faydalarından söz etmektedir. Tercüme olan bu eserin iki cildini Pirizade Mehmet Sahib Efendi, üçüncü cildini Ahmed Cevdet Paşa hazırlamış ve birlikte yayınlamışlardır.

3.12. Belâgat-ı Osmaniye

Ahmed Cevdet Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'ta verdiği belagat derslerinin notlarından oluşturulmuş bir eserdir. Arapça dil bilgisi kurallarına dayanarak Osmanlı Türkçesinin belagat kurallarını öğretmeyi amaç edinmiştir. Belagat kurallarını açıklarken Türkçe örnekler vermeye ve kendi şiirlerini kullanmaya özen göstermiştir.

Eserini üç bölümden oluşturan Cevdet Paşa çeşitli baskılarını yayınlamıştır. Birinci bölümünde meani, ikinci bölümünde beyan, üçüncü bölümünde ise bedii konularını ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Bu eserin daha sonra İbrahim Hacı Efendi tarafından şerhi de yapılmıştır.

3.13. Kavaid-i Osmaniye

Osmanlı Türkçesinin ilk dil bilgisi kitabı niteliğindedir. Cevdet Paşa bu eseri Fuad Paşa ile birlikte hazırlayıp yayınlamıştır. İlerleyen süreç içerisinde Ahmed Cevdet Paşa bu kitabı yeniden düzenleyerek Tertib-i Cedid-i Kavaid-i Osmaniye olarak yenilemiş ve kendi adına yayınlamıştır.

3.14. Medhal-i Kavaid

Cevdet Paşa bu eserini Rüşdiye Mektepleri'nde ders olarak okutulmak üzere hazırlamıştır. Kavaid-i Osmaniye'yi öğrencilerin okumasına bir hazırlık olarak bu eser yazılmıştır. Matbaa-i Amire'de 1852 yılında taş basma olarak elli beş sayfalık bir kitap halinde basılmıştır.

3.15. Kavâid-i Türkiye

Medhal-i Kavaid'in daha da basitleştirilmiş bir hali olan bu eser Sıbyan Mektepleri'nde dil bilgisi öğretmek amacıyla yazılmıştır.

3.16. Hilye-i Saâdet

Ahmed Cevdet Paşa bu eserinde Hz. Muhammed'in dış görünüşünü anlatmaya çalışmıştır. 1886 ve 1887 yılları arasında iki defa basımı gerçekleştirilmiştir.

3.17. Divân-ı Sâib Şerhi'nin Tetimmesi

Cevdet Paşa'ya "Cevdet" mahlasını veren şair Süleyman Fehim Efendi'nin ömrünün yetmemesinden dolayı tercümesini tamamlayamadığı Divan-ı Saib'i, Cevdet Paşa Fehim Efendi'nin yakınlarının isteği üzerine bu eseri meydana getirmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın Farsça bilgisini görmek açısından bu eser önemli bir yer tutmaktadır.

3.18. Ma'Iûmât-ı Nâfia

Bu eserini Ahmed Cevdet Paşa Rüşdiye Mektepleri'nde ders kitabı olarak okutulmak amacıyla yazmıştır. Bu eserde kainatın yaratılışı, peygamberlerin hayatı, dünyadaki insanların dinlere göre dağılımı ve dört halife ile dört mezhep imamı hakkında bilgilere yer verilmektedir. 1989 yılında yeni Türk alfabesi ile "Faideli Bilgiler" adı verilerek bu eser tekrar basılmıştır.

3.19. Beyânu'l-unvân

Medresede okunan kitapların başlık ve önsözleri ile ilgili olarak Cevdet Paşa'nın öğrenci iken yazdığı bir eserdir. Farklı dönemlerde yayınları yapılmıştır.

3.20. Takvîmu'l edvâr

Ahmed Cevdet Paşa'nın güneş yılına dayalı bir takvimin gerekli olduğunu savunduğu bir eserdir. Ayrıca ay yılına dayalı hicri takvimin de bırakılmayıp kullanılması gerektiğini belirtmektedir.

3.21. Mecmua-i Ahmed Cevdet

Bu eserde ise Ahmed Cevdet Paşa İslam dinini kabul eden iki kişinin karşılaştığı sorunlara yazdığı cevaplar ve Şam Müftüsü Mahmud Hamza Efendi ile dini konulardaki yazışmaları bulunmaktadır. El yazması olan bu eser İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda Muallim Cevdet bölümünde numara doksan sekizde yer almaktadır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 449).

3.22. Hulâsâtü'l-beyân fi Te'lifi'l-Kur'ân

Arapça olarak yazılan bu eser Kuran-ı Kerim'in toplanmasını anlatmaktadır. Ali Osman Yüksel bu eseri tercüme ederek Muhtasar Kuran Tarihi adı ile 1985 yılında bastırmıştır.

3.23. Düstûr

Bu kitapta Cevdet Paşa'nın Meclis-i Ali-i Tanzimat'a üye olduğu dönemlerde hazırlanan kanun ve nizamnameler toplanmıştır.

3.24. Âdâb-ı Sedâd min İlmi'l-âdâb

Miyar-ı Sedad adlı eserine bir giriş niteliğinde İbtidaiye Mektepleri'nde okutulmak amacıyla hazırlanmıştır. Tartışma yöntemini ve kurallarını anlatan bu eser elli altı sayfadan oluşmaktadır.

3.25. Mi'yâr-ı Sedâd

İbtidaiye Mektepleri için yazılmış olan bu eseri Ahmed Cevdet Paşa oğlu Ali Sedad'a atfetmiştir. Sade bir Türkçe ile yazılmış olan bu mantık kitabı yüz on altı

sayfadan oluşmaktadır. Ali Sedad da babasına teşekkür etmek için klasik mantık ölçülerini ve batıdaki mantık alanında olan gelişmeleri ele aldığı bir eser yazmıştır.

3.26. Divânçe-i Cevdet

Ahmed Cevdet Paşa bu eserini şiirlerini bir araya getirerek oluşturmuştur. Eseri ile ilgili şunları söylemektedir: “1310 (M. 1893) senesi evâilinde zât-ı şahane (II.Abdülhamid) eş’âr-ı âcizânemin cem’iyle bir nüshanın takdimini emr-ü ferman buyurdu. Fakir ise şairliği terk edeli otuz seneyi tecavüz etmiş idi. Her ne ise evrâk-ı perişanı karıştırarak eş’ârımı bir dîvançe şeklinde tertip ile bir nüshasını huzûr-ı hümayûna arz ettim. Müteâkıben bir kıt’a Sanâyi’-i Nefise iftihar madalyası ihsan buyuruldu.”

Bu eser bu şekilde bir madalya ile ödüllendirilmesine rağmen yayınlanmamıştır. Eserin iki müsvedde kopyası Atatürk Kitaplığı’nda bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde de eksik bir kopyası vardır. Ahmed Cevdet Paşa’nın II. Abdülhamid’e sunduğu asıl eser bulunamamıştır (Yıldırım, 1999: 74).

3.27. Eser-i Ahd-i Hamidî

İbtidai Mektepleri’nde ders olarak okutulması için yazılmış bir eserdir. Bu kitap bir ilmihal niteliğindedir.

3.28. Mecmûa-i Âliye

Fatma Aliye Hanım’a Cevdet Paşa’nın okuttuğu derslerin notlarının toplandığı bir eserdir. Bu eserin tek nüshası İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda yer almaktadır.

4.BÖLÜM

AHMED CEVDET PAŞA'NIN EĞİTİM FAALİYETLERİ

Bu bölümde Cevdet Paşa'nın eğitim faaliyetleri incelenmiştir. Yaptığı faaliyetlere baktığımızda devrin eğitimle ilgili sorunlarına akılcı çözümler ve başarılı uygulamalar üzerinde durulmuştur.

4. Ahmed Cevdet Paşa'nın Eğitim Faaliyetleri

Ahmed Cevdet Paşa buraya kadar tanıdığımız yönleriyle tarihçi, hukukçu, eğitimci, şair ve devlet adamıdır. Kişiliği ise milli ve dini duygularına bağlı fikir ve çalışmalarıyla çağdaş ve medeni bir aydındır. Cevdet Paşa eserleri ve faaliyetleri ile Doğu (İslam dünyası) ve Batı (Avrupa) arasında bir sentez oluşturmayı hedeflemiştir (Turan, 1986: 13).

O dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu istikrarsızlık ve siyasi çekişmelere dâhil olmamaya çalışmıştır. Cevdet Paşa dille ilgili fikirleri ve çalışmalarıyla edebiyat, kültür ve eğitim öğretim alanlarında önemli bir gerekliliği yerine getirmeye çalışmıştır (Baysun, 1986: 62). Çoğu zaman çalışmalarında gelenek ve yenilikler arasında kalmış ama mantıklı bir orta yol oluşturmayı başarmıştır.

Medeniyetin gelişmesine önem veren Cevdet Paşa insanlığın ve medeniyetin ortaya çıkıp geliştiği yer olarak Doğu'yu (Asya'yı) göstermektedir. Bilim ve kültürün Doğu'da daha eski ve köklü olduğunu belirtmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1993: 166). Doğuda büyüyen gelişen bilim ve kültür buradan Batı'ya (Avrupa'ya) geçmiştir.

Batı'da eğitim, bilim ve kültürün temeli 1096 – 1270 yılları arasında gerçekleşen haçlı seferleri sırasında atılmıştır demektir. Avrupa'dan İslam dünyasına saldırıya gelenler Doğu'nun bilim, fen ve medeniyet açısından

üstünlüğünü görmüşler ve kendi ülkelerine bunları taşımışlardır (Ahmed Cevdet Paşa, 1993: 188).

Osmanlı'da eğitim alanındaki bu gerilemeyi yenmek gayesiyle eğitim ıslahatları tasarlarken başarıya ulaşmak için üç önemli şart vardır. Birincisi yeni açılan eğitim kurumlarına uygun öğretmenleri bulmaktır. İkincisi yeni eğitim kurumuna ders programlarını, ders kitaplarını, ders araç ve gereçlerini, yapılacak programa göre uygun binayı hazırlamaktır. Üçüncüsü ise bu yeni eğitim kurumunda okuyacak öğrenciyi temin etmektir (Koçer, 1983: 572). Bu belirtilen şartlar Osmanlıda çoğu zaman sağlanamamıştır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatına göz attığımızda 1873, 1875 ve 1876 yıllarında olmak üzere üç defa Maarif Nazırlığı görevini yürüttüğünü görmekteyiz. Bu görevleri ise toplamda üç yıl sürmemektedir. Bu yüzden Cevdet Paşa eğitim kurumlarını temellendirip yeni reformlar uygularken kısa bir süre içinde hareket etmiştir. Köklü değişikliklerin yapılması gereken eğitim öğretim sistemimizde Cevdet Paşa'nın yapmak istediği eğitim faaliyetlerinde hedefe ulaşabildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Cevdet Paşa'nın yaptığı eğitim öğretim faaliyetleri eğitim sistemimizin yenileşme ve gelişmesi açısından yaşadığı döneme göre düşünüldüğünde önemli çalışmalardır.

Reşit Paşa'nın yanında çalışmaya başlayarak Cevdet Paşa devlet adamlığı görevine girmiştir. Devlet memurluğu ona yeni bir çevre kazandırırken işlerinden dolayı medrese ile ilgisi kesilmiştir. Asıl ideali medreselerde eğitimci olmak ve ilmi çalışmalar yapmak olduğunu belirten Cevdet Paşa devlet memurluğu görevleri sebebiyle kararsızlıklara düşmüştür. Medrese ve memurluk arasında hangi yöne gideceği kararsızlığında kalan Cevdet Paşa, ikisini birlikte yürütmeye çalışıp memurluk görevlerini yaparken eserlerini yazmış, ilmi çalışmalar yapmıştır.

Her ne kadar memurlukları sebebiyle ilmi çalışmalardan uzak kaldığı düşünülebilirse de bazı görevleri ona ilmi açıdan önemli fırsatlar vermiştir. Maarif

nazırı olarak görev yapması ve eğitim sistemi üzerinde çalışması bu örnektir. Ayrıca bir komisyon kurularak maarif-i umumiye nizamnamesinin hazırlanması ve uygulamaya geçirilmesi önemli bir eğitim faaliyetidir (Akyüz, 1995: 12). Bu komisyon sıbyan mekteplerinde yenileme çalışmaları da yapmıştır. Ayrıca rüştiyelerde ve yeni kurulan idadilerde okutulacak derslerin programlarını da yapmıştır.

Maarif nazırı iken ibtidaiye adlı modern ilköğretim okullarını açan Cevdet Paşa okullarda verilecek dersler için gerekli kitapları da kurduğu eğitim komisyonu üyelerine paylaştırarak yazımını sağlamıştır. Mekteplerde belli bir programın olmadığı hangi dersin nasıl verileceğinin bir düzeninin bulunmadığı o dönemde bu çalışmalar önem arz etmektedir. Komisyon üyelerinin ricası sonucu Cevdet Paşa'da derslerde okutulacak olan Kavaid-i Türkiye, Adab-ı Sedad, ve Miyar-ı Sedad eserlerini yazmıştır.

Müfettişlik göreviyle gittiği Bükreş'te gördükleri üzerine Cevdet Paşa medeniyetin medreselerde verilmesi gerektiğini yabancıların adet ve göreneklerinin taklit edilmemesi gerektiğini belirtir. Mekteplerde eğitimin yeniliklerle geliştirilmesi ancak medreselerin özünden kopmaması amacındadır. Memur olarak gittiği yerlerde okulları da inceleyerek eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Örneğin Bosna'da kurduğu ordunun eğitimine de önem vermiştir.

Ahmed Cevdet Paşa sadrazamın emir vermesi üzerine devlet tarafından yapılması gereken ıslahatlara dair yazdığı layihalarda maarifin (eğitim) gelişmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Özellikle maarifin temeli olarak saydığı sıbyan mekteplerinde ıslah (yenileme) çalışmalarının yapılmadığını, yapılmak istenilen işlerin işi bilmeyen kimselere kaldığını belirtmektedir. Bunun yanında rüştiyelerin açılmasına ve yüksek öğrenim verecek olan darülfünunun açılmasına destekçi olmuştur.

Yaptığı çalışmalar ve yazdığı eserlerden anladığımıza göre Cevdet Paşa medenileşmeyi amaç olarak görmektedir. Medeniyetin büyümesi ve gelişmesi ona

göre ancak maarifin ilerlemesi ile olabilir. Bunun içinde devlet adamlarının ilerleme gayesiyle gerekli önlemleri alması zaruridir. Bu şekilde devletlerin güçlü ve gelişmiş olabileceğini belirtmektedir.

Tanzimat dönemi ile birlikte batı tarzında yenilikler yapan Osmanlı devleti devrin yeniliklerini eğitim alanında da yansıtmaya çalışmıştır. Zaman ilerledikçe oluşan gelişmeler eğitimde yeni binaların yapılmasını, yeni ders programlarının yapılmasını, yeni ders kitaplarının yazılmasını ve yeni ders araç gereçlerinin üretilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca ders kitaplarında sade bir dil kullanılarak halka hitap edebilmek çok önemli olmuştur.

Ahmed Cevdet Paşa yukarıda bahsedilen hususlarda fikirlerini açıklamış ve üstüne düşen vazifeleri yapmaktan geri durmamıştır. Yazdığı eserleri daha öncede bahsettiğimiz gibi devrin ihtiyaçlarına göre hazırlamıştır. Daha önce sözünü ettiğimiz “Kavaid-i Osmaniye” Türkçe dilbilgisi öğretme açısından ve dilde sadeleşme açısından önemlidir. Çünkü halkın okuryazarlık oranını artırma hedefine ulaşabilmek için halkın anlayabileceği ders kitaplarının olması şarttır. Cevdet Paşa’nın hazırladığı kitaplar bu ihtiyaca yöneliktir. Bu da onun yenilikçi bir eğitimci olduğunu göstermektedir.

Osmanlı’da çok önemli yazarların kendi devirlerinde çok kıymetli eserler yazdıklarını söyleyen Cevdet Paşa, ancak onların anlaşılamayacak derecede ağır bir dille yazılmasından dolayı halkın bu eserleri anlayamadığını belirtir. Bilim ve fen alanında yazılan eserlerin halka hitap edebilmesi gerektiğini böylece anlamanın kolaylaşmış kitapların amacına ulaşabileceğini savunmaktadır.

Cevdet Paşa’ya göre devleti oluşturan en önemli unsur halktır yani insandır. Bu yüzden öncelikle yapılması gereken insanı iyi yetiştirmektir. Bu şekilde iyi yetiştirilmiş bir insan nesline yani millete sahip bir devlet büyük ve güçlü olacaktır. İnsanların iyi yetiştirilmeleri sonucu elde ettikleri medeni özellikleri kaybetmedikleri sürece devlet varlığını devam ettirebilir demektir. Ona göre devlet insanlar arasında yapılmış bir toplu sözleşmedir. Bu yüzden kızları Emine Semiyye ve Fatma Aliye ile

oğlu Ali Sedad'ı ilim ve sanat hayatına hizmet eden medeni insanlar olarak yetiştirmiştir.

Onun devrinde sorunlar, siyasi çekişmeler, isyanlar çokça olmasına rağmen birilerini suçlamak yerine çözümler arayan bir devlet adamı idi. Bununla birlikte Tanzimat dönemiyle başlayan batı tarzında modernleşme çabalarına karşı çıkanlara çözüm önerileri sunmakta geri durmuyordu (Fazlıoğlu, 2007: 548-556)

Maarif-i Umumiye Nazırı olduğu dönemin kısa sürmesine rağmen hemn problemleri ele alıp çözümler uygulamaya başladığını görürüz. Devletin zirve noktalara ulaşabilmesi için ancak halkın modernleşmesi gerektiğini savunan Cevdet Paşa insanların medenileşmesi içinde mükemmel eğitimin gerekli olduğunu söyler. Bu yüzden eğitim konusundaki sorunlara hızlı bir şekilde çözümler uygulamıştır.

Cevdet Paşa, Osmanlı kurum ve kuruluşlarına yeniden şekil verirken batıyı aynen taklit etme fikirlerine karşı gelenekçi Türk-İşlam kültürü ile yenilikçi Batı kültürünü sentezlemeye çalışmış bir devlet adamıdır. Osmanlı kurumlarının İşlami kurallara göre temellendirildiğini dikkate alarak, batının din ve medeniyet açısından farklı olduğunu bu yüzden aynen taklit edilmesinin yanlış olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Cevdet Paşa batının bilim ve fende ileride olduğunu, yönetim kurumlarının gelişmiş olduğunu kabul etmektedir. Bu açıdan değerlendirilerek Osmanlı kurumlarının batı tarzında yenileşmesi gerektiğini savunmaktadır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 445).

Cevdet Paşa'nın yaşadığı dönemde yaptığı eğitim öğretim faaliyetlerine bakacak olursak bu hizmetleri kurumsallaştırma, eğitim yayınları hazırlatma ve Türkçenin bir bilim dili haline getirilmeye çalışması olarak sıralanabilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi yeni eğitim öğretim kurumları amaya çalışmıştır. Bunun yanında her derecedeki okullara yeni müfredat programları hazırlatmış ve ders kitaplarının yazılmasını sağlamıştır.

Osmanlı devletinde ilmi çalışmalar yapılması için kurulan “Encümen-i Daniş”in kuruluşunda büyük katkılar sağlamıştır. Bu meclisin çalışmalarına katkılar sağlayan Cevdet Paşa eğitim öğretim açısından burada da önemli işler yapmıştır.

4.1. Darülmualim’in Üzerine Çalışmaları

Eğitim ve öğretimin temel unsurlarından biride öğretmenlerdir. Öğrencilere verilecek eğitimin kalitesi büyük ölçüde öğretmene bağlıdır. Osmanlıda öğretmen yetiştiren Darülmualim-i Rüşdi ile ilgili ilk ciddi düzenleme Ahmed Cevdet Paşa tarafından yapılmıştır. Darülmualim’in ilk müdürlerinden olan Cevdet Paşa 1851 yılında hazırladığı Darülmualim’in Nizamnamesiyle düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Cevdet Paşa bu nizamname ile öğretmenlik mesleğine saygınlık kazandırmaya çalışmıştır. Darülmualimleri düzenli bir temel üzerine oturtup eğitimin düzenli ve etkili olmasını sağlamıştır.

Cevdet Paşa’nın yaşadığı dönemlerde düzeni bozulmuş ve amacından çıkmış olan medreseler eğitim alanında yapılacak olan yeniliklere engel olmaktadır. Tanzimat’ın ilanına kadar ülkede eğitim öğretim ve adalet işlerine direkt olarak yönetime ise dolaylı olarak etki gösteren medreseler devletin ihtiyacı olan sivil, askeri ve adli memur ve yöneticiler yetiştirerek önemli işler yaptıkları bir gerçektir.

Osmanlı eğitim öğretim faaliyetlerinde sıbyan mekteplerinden sonra gelen ve üst derece eğitim veren kurumların hepsine medrese, öğretmenlerine de müderris denilirdi. Halkın eğitim öğretiminde uzun süre hizmet veren medreseler bozulmaları sonucu yeniliğe ve ileri düşünceye engel olan cehalet yuvaları haline geldikleri görülmüştür (Antel, 1940: 1).

Ahmed Cevdet Paşa öğretmen yetiştiren Darülmualim okulunu medresenin etkisinden ve medrese alışkanlıklarından ayrı tutmaya çalışmıştır. Öğrencileri medreseli gibi değil modern eğitim görmüş yenilikçi öğretmen adayları olarak yetiştirmeyi bir amaç edinmiştir.

Yahya Efendi'nin "baş hoca" sıfatıyla Darülmüallim'in-i Rüşdi'de kuruluş aşamasında müdürlük yapmasının ardından 14 Ağustos 1850 tarihinde Cevdet Paşa müdür olarak tayin edilmiştir (Uçman, 1995: 443-450). Bu okulun kadrosunda o dönemde öğretmenlerin yanı sıra okulun güvenliği için bir bevvap (bekçi) ve temizlik işleri için bir odacı da görevli bulunmaktaydı. Bu okulun tüm ihtiyaçları devlet hazinesinden karşılanıyordu.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Cevdet Paşa bu okulun ilk nizamnamesini hazırlayarak eğitim öğretim faaliyetlerini düzene koyup okulun teşkilat yapısını oluşturmaya çalışmıştır (Akyüz, 1995: 2-15).

Bu nizamnameye göre okula maaş karşılığı alınacak ve mezun olduktan sonra zorunlu hizmete tabi olacak öğrenci sayısı 20 olarak belirlenmiştir. Bu öğrenciler de Arapça konuşma ve anlama yeteneği yanı sıra farsça ve riyaziye (matematik) öğrenme yeteneğinin olması da gerekli idi. Öğrenciler okula imtihanla alınacaklardı ve öğrenmeye istekli olup, iyi ahlak sahibi kişiler olmalarına dikkat edilecekti. Asıl öğrencilerin yanında yedek öğrenciler de alınacaktı (Öztürk,1996: 5).

Mezun olan öğrencilere aldıkları görev karşılığı o dönemde 40 kuruş verilmesi öngörülmüştü. Bunun yanında öğrencilerden mezun olduklarında mecburi hizmet yapmaları için senet alınacaktı. Okulun süresi üç yıl olarak belirlenmişti. Üç yıl bittikten sonra mezuniyet sınavında başarı gösterebilenler göreve başlayabilecekti. Boşalan kadrolara sınavla yapılan sıralamaya göre atama yapılacaktı. İlk atamaları yapılan öğretmenler okulun yönetiminde ve eğitim öğretim faaliyetlerinde tecrübe kazanabilmeleri için muid (stajyer) olarak görev yapacaklardı (Öztürk,1996: 5).

Darülmüallim'in önceleri elifba, sarf, nahiv (dilbilgisi) ve meani (hitabet) gibi derslerin okutulduğu basit bir müfredata sahip idi. Okulda yapılan yeni program çalışmalarıyla birlikte okulun üç sınıfında da okutulan Arapça, Farsça, Hesap, Coğrafya, İmla, Rika, Riyaziye ve Resim gibi dersler programa eklenmiştir (Koçer, 1967: 10).

1851’de hazırlanan Darülmualim’in Nizamnamesinde Ahmed Cevdet Paşa 1848’den beri eğitime devam eden Darülmualim’in-i Rüşdi’de okutulacak olan dersleri şu şekilde belirtmektedir. “Müddet-i muayenede Darülmualim talebesi Usûl-i İfade ve Talim’i ve Lisan-i Farîsî’yi öğrenip Riyazat’tan dahi Fenn-i Hesab’ı ve lazım olacak mertebe Hendese ve Mesaha ve Heyet ve Coğrafya’yı istihzar edeceklerdir” (Akyüz, 1995: 12). Buna göre okulda verilecek dersler ders verme ve öğretim yöntemleri, farsça, matematik dersinin alt dallarından aritmetik (fenni hesap), yeterli derecede geometri, alan ölçümü, astronomi ve coğrafya olarak ifade edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, Türk eğitim tarihinde çok önemli ve gerekli bir değişiklik olarak uzun yıllar devam ede gelmiş öğrencilerin “cerre çıkma” anlayışını dilencilik olarak niteleyerek kaldırmıştır (Akyüz 1995: 169).

Osmanlı devletinde cer faaliyetleri medrese talebeleri tarafından üç aylar denilen Recep, Şaban ve Ramazan aylarında yapılırdı. Ülkenin her bir yanına dağılan medrese talebeleri vardıkları yerlerde Kuran-ı Kerim okurlar ve dini vaazlar verirlerdi. Bu yaptıkları işler karşılığında yiyecek, giyecek ve para alırlardı (Sami, 1996: 472).

Ahmed Cevdet Paşa cerre çıkma işini Darülmualim öğrencilerine iki sebep öne sürerek engellemiştir. Öncelikle öğrenciler cer faaliyeti süresince eğitim öğretime ara vererek derslerini kesintiye uğratiyorlardı ve ara verdikleri süre içinde öğrendiklerini unutuyorlardı. Cevdet Paşa’ya göre bilim sürekli ve çok çalışma ile kazanılabilir, eğitim öğretime verilen ara bilimin kazanılmasına en büyük zararı verir demektir. Diğer sebep ise cerre çıkıp yiyecek, giyecek ve para toplamak dilencilik gibidir. Bunu yapan öğrenciler öğretmenliğin gerektirdiği saygınlığı ve ağırbaşlılığı kaybeder demektir.

Ahmed Cevdet Paşa’nın hazırladığı nizamnamede bu öğretmen okulunda eğitimin kalitesini arttırmak amacıyla aşağıdaki kurallar getirilmiştir.

*Okulda eğitim öğretim ve sınavlar ciddi yapılacaktır, başarısızlar okuldan çıkarılacaktır, kimseye iltimas ile davranılmayacaktır.

*Başarılı ve çalışkan öğrenciler, üç yılın dolmasını beklemeden bitirme sınavına girerek okulu bitirebileceklerdir.

*Mezun olanların göreve atanması için mezuniyet başarı derecelerinin dikkate alınarak sıra ile yapılacaktır.

*Mezun olanlar göreve atanmaları tamamlanana kadar edindiği bilgileri pekiştirmek için maaşları da verilerek Darülmualim’inde bulundurulacaktır.

*Atandığı rüşdiye öğretmenliğini kabul etmeyen öğretmen adayı elindeki diplomasını kaybedecekti. Bir daha ona öğretmenlik görevi veya eğitim ile ilgili bir görev verilmeyecektir (Akyüz, 1995: 20).

Darülmualim’inde medresenin ve ulemanın etkisinden uzak bir öğretmen kadrosu yetiştirmek amaç edinilmişti. Buna karşılık okula seçilen öğrenciler sıbyan mekteplerinden mezun olanlar ile medrese öğrencilerinden oluşuyordu. Bunun yanında Darülmualim’in öğretim kadrosu da genellikle medrese eğitimi almış kimselerden oluşuyordu. Bunların içinde cami vaizleri de vardı.

Ahmed Cevdet Paşa batı anlayışında bir eğitim sunmak ve artık medreselerde kaldırılıp öğretilmeyen dersleri vermek istiyordu. Bu amaçla ilk yıllardan itibaren özellikle fen derslerini vermek için okulda subay öğretmenler görevlendirilmiştir. Bu öğretmenler okuldaki yenilikçi eğitim öğretim faaliyetlerini olumlu yönde etkilemişlerdir. Örneğin Darülmualim’inde riyaziye (metematik) derslerine giren ve yüz kuruş maaşla çalışan Miralay Saffet bunlardan biridir. “Usul-i Hendeseye Dair” isimli okulda ders kitabı olarak okutulan bir eserde yazmıştır. 1864-1865’te Binbaşı Ömer Efendi riyaziye, 1872-1873’te alınan Kolağası Arif Efendi coğrafya, 1874-1875’te alınan Miraliva Hafız Paşa riyaziye derslerine girtilererek okuldaki subay öğretmenlerin sayısı giderek arttırılmıştır (Öztürk, 1996: 6).

Darülmua'llim'in okulunun 1869 maarif nizamnamesi hazırladığı sırada Ahmed Cevdet Paşa, okulun Farsça ve Türkçe öğretmenliğini yapmakta idi. Bu dönemde okulun öğrenci sayısı yüz elli olarak tespit edilmişti. Okul şehzade imareti karşısında "Vefa İdadisi (Lisesi)" yerinde eğitim öğretim yapmaktaydı.

Rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirme görevini üstlenen Darülmua'llim'in-i Rüşdi bu dönemde 10 ile 20 arasında yıllık öğretmen yetiştirme kapasitesine sahipti. Bu kapasite ile sayıları ülke içinde hızla arttırılan rüştiyelere yeterli öğretmen yetiştirmekten uzak durumdaydı. Darülmua'llim'in-i Rüşdiler nicelik ve nitelik bakımından istenilen seviyede olmasa da öğretmen yetiştiren ilk okul olmuştur. Türk eğitim tarihinde öğretmen yetiştirme açısından saygın bir yere sahiptir ve öğretmen yetiştiren kurumların kurulup geliştirilmesinde önemli bir adım olmuştur (Öztürk, 1996: 7).

Ahmed Cevdet Paşa 1869'ta hazırladığı Maarif Nizamnamesi'nde öğretmen yetiştirilmek üzere kurulan Darülmua'llim'in açılışını şu şekilde ifade eder. "Umumi okulların (Mekâtibi umumiye) çeşitli kademelerine yetkili öğretmenler yetiştirilmek için İstanbul'da bir büyük erkek öğretmen okulu kurulacaktır, bu okul üç bölüme ve her bölüm, biri edebiyat diğeri fen olmak üzere iki sınıfa ayrılacaktır, birinci bölüm Rüştiye, ikinci bölüm İdadi, üçüncü bölüm Sultanîlere öğretmen yetiştirecektir."

Bu öğretmen okulu Osmanlı Devleti'nin kurumlarını Avrupa devletlerinin kurumları ile aynı üst seviyelere taşıyacak olan bir göreve sahip idi. Osmanlı aydın ve devlet adamlarının girişimleriyle ilan edilen Tanzimat'ın gerektirdiği yenilikleri yapacak öğretmenleri yetiştirecek olan bir kurum idi (Koçer, 1967: 574).

4.2. Sıbyan Mektepleri Üzerine Çalışmaları

1857 yılında kurulan Maarif Nezareti sıbyan mekteplerine yenileme çalışmaları yapmayı gündemine almıştı. Ancak bu çalışmalara 1863'te başlanabilmiştir. Bu

tarihte İstanbul'un semtlerinden otuz altı okul seçilmişti. Bu seçilen pilot okullarda yeni usulde eğitim verilmeye çalışılmıştır (Kodaman, 1988: 62). Sıbyan okullarının ıslahı rüştiyelere yetiştirilecek öğrencilerin kalitesi açısından önemli idi.

1868 tarihinden itibaren ise sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketi daha geniş alanlara yayılmaya çalışılmıştır. Diğer sıbyan mekteplerine örnek olacak numune mektepler açılmıştır. Bunun yanında Cevdet Paşa'nın nazırlığı dönemindeki girişimleri ile sıbyan mekteplerinin yerine geçecek ilköğretim okulları olan ibtidaiyeler açılmıştır. İlk örneği Nuruosmaniye Camii yanında açılmıştır. Sıbyan mekteplerindeki yenileşme ve ibtidaiyelerin açılması bu okuldaki öğretmenlerin değişmesini de gerektiriyordu. Ancak sıbyan mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılama görevi medreselere aitti ve medreselerin öğretmen yetiştirmek için özel programları yoktu (Öztürk, 1996: 1).

Ahmed Cevdet Paşa ilk maarif nazırı olduğu dönemde bir komisyon kurdurarak sıbyan mekteplerinden yüksek okullara kadar bütün eğitim kurumlarında ders programlarını hazırlattırır. Düzenlenen ders programlarına göre ihtiyaç duyulan ders kitaplarının yazdırılmasına karar verilir. Ahmed Cevdet Paşa da ilkokul çocuklarına anadillerini öğretmek için Kavaid-i Türkiyye, mantık dersi için Miyar-ı Sedat ve eğitimde tartışma tekniği ile ilgili Adab-ı Sedat adlı eserleri yazmıştır (Baysun, 1986: 126).

4.3. Türk Dili Eğitimi Üzerine Çalışmaları

Eğitim öğretim faaliyetleri arasında en ciddi sorunlardan biri de dil üzerindeki sorunlardı. Halkın saf Türkçe konuşmasına rağmen eğitim Arapça ve Farsça kelimelerle dolu anlaşılmayacak kadar ağır Osmanlıca ile yapıyordu. Yazılan bilimsel eserler çok değerli çalışmalar olmasına karşın ağır bir dil kullanıldığı için halk tarafından anlaşılmıyordu. Osmanlıca dili (Lisan-ı Osmani) pek az seçkin bir zümre tarafından anlaşıldığı için halk eğitimsiz ve cahil kalmıştı.

Ahmed Cevdet Paşa hem Türkçenin sadeleşmesini, o günkü tabirle kaba Türkçenin yaygınlaşmasını ve herkesin okuryazar olmasını hem de Türkçenin her konuyu ifade edebilecek bir bilim dili haline gelmesini arzu ediyordu (Mardin, 1996: 36).

Ahmed Cevdet Paşa Türkçenin tarihini ve Osmanlıcanın oluşum yapısını şu şekilde ifade eder. "Şimdi Türkçe denilen dilimizin aslı Çağatayî'nin bir kolu olup, zaten kuralları ve düzeni pek muntazam bir lisan ise de kelimeleri ve söz hazinesi çok geniş olmadığından Arapça ve Farsçadan ödünçleme ve aktarma yaparak çok geniş bir dil olmuş ve şimdi herkesi hayrete düşüren açıklığı ve güzelliği ile Osmanlı saltanatının dünyayı aydınlatan güneşinin doğu coğrafyasını ışıttığı zamandan sonra ortaya çıkmış ve bu sonsuza dek yaşayacak devletin hükmünü yürütme vasıtası olduğundan Lisan-ı Osmanî adını almıştır" (Özkan 2000: 2-3).

İlerleyen süreç içerisinde farklı ifadeleriyle Cevdet Paşa Osmanlıca dilinde Türkçenin belirleyici bir dil olduğunu belirtmektedir. Türkçeyi şu sözleriyle tanımlamaktadır. "Osmanlı lisânının aslı Türkçe'dir. Fakat Fârisî' den ve Arabî'den pek çok lâfızlar alınıp üç lisandan mürekkep bir lisan olmuştur" (Özkan, 2000: 5).

Yazdığı Türkçe dilbilgisi kitapları ile Türkçenin gelişmesine ve öğretimine katkıda bulunmuştur. Kavaid-i Osmanî adlı eserinde Cevdet Paşa Osmanlıcanın üç dilin birleşiminden meydana geldiği için kitabını Türkî, Fârisî ve Arabî olarak üç bölüme ayırmıştır. Ele aldığı bu dillerin dilbilgisi kurallarını her bölümde ayrı olarak işlemeye çalışmıştır. Türkçe kelimeleri Arapça kelimelerde olduğu gibi kökler halinde gruplamamıştır. Kelime türlerine isimlerden başlamıştır. Batı tarzında bir dilbilgisi anlayışı sergilemiştir. Medhal-i Kavaid adlı eserinde ise Türkçe kelimeleri Arapçada olduğu gibi kökler halinde gruplandırıp, fiillerin çekimini ise Arapça dilbilgisinde olduğu gibi sıralamıştır (Özkan, 2000: 11).

Kavaid-i Türkiyye adlı eseri ise Cevdet Paşa'nın Türkçe dilinin unsurlarını en geniş şekilde işlediği eseridir. Ancak bu eserde de diğerlerinde olduğu gibi Arapça dilbilgisi kurallarının etkisinin devam ettiği görülür. Edatların değerlendirilmesinde,

kelime türlerinin anlamlarına göre sınıflandırılmasında, cümle unsurlarının tasnif yapılmasında Arapça dilbilgisinin etkisi vardır. Bununla birlikte Arapçada bulunan ve Türkçede bulunmayan dilbilgisi kurallarının da Türkçe dilbilgisine uyarlanmaya çalışıldığı görülmektedir (Özkan, 2000: 12).

Ahmed Cevdet Paşa'nın Türk dilinin bir eğitim ve devlet dili olarak gelişmesinde, zenginleşmesi ve sadeleşmesinde büyük çabalar harcadığı bir gerçektir. İlk öğretmen okulu olan Darümuallim'in 1848'de kurulmasında, ilk Türk bilim akademisi olan Encümen-i Daniş'in 1850'de açılmasında, Türkçe bir medeni kanun olan Mecelle'nin ve daha başka kanunların hazırlanmasında emeği geçtiği gibi Türkçenin bir bilim dili olmasında ve dilbilgisinin okullarda ders olarak okutulmasında da büyük emeği vardır (Karal, 1994: 58-59).

Encümen-i Daniş'in kurulmasına destek olan ve asli üyesi seçilen Cevdet Paşa bu bilim akademisinin açılış hitabesini ve kuruluş layihasını hazırlamıştır. Bu meclisin yayınladığı ilk eseri (Kavaid-i Osmanî) ve yapılan faaliyetlerin büyük bir kısmı Cevdet Paşa'nın elinden çıkmıştır. Encümen-i Daniş'in kuruluş layihasına göre bu meclis Türk dilini geliştirmeye çalışacaktır (Levend, 1972: 81).

Encümen-i Daniş dünyada gelişmekte olan fikir akımlarını ve bilimsel faaliyetleri takip edecekti. Yabancı dildeki bilimsel kitaplar Türkçeye çevrilerek Darülfünun'da bu kitaplardan derslerde faydalanılacaktı. Encümen-i Daniş Meclisi ilk çalışmalarını Türkçe dilbilgisi kitabı hazırlamak, Türkçe bir sözlük yayınlamak ve halkın anlayacağı bir sadelikte tarihimizi anlatan bir kitap yazılması olarak belirlemişti (Karal, 1994: 59).

Encümen-i Daniş'in çalışmaları sonucu Cevdet Paşa'nın Kavaid-i Osmanî, toplam on iki cilt olan Tarih-i Cevdet'inin yanında, meclisin ikinci başkanı Hayrullah Efendi'nin tarih kitabı ve Ahmed Vefik Paşa'nın yazdığı Lehçe-i Osmanî adlı eseri ortaya çıkmıştır (Ergin, 1977: 2031).

Osmanlının 19. yüzyıldaki yenilik çalışmaları sonucu yeni terimlerin bulunması ihtiyacı ortaya çıktı. Hoca İshak Efendi matematik, Şanizade Ataullah Efendi tıp, Ahmed Cevdet Paşa da hukuk terimlerini Türkçeleştirmişlerdir. Tanzimat döneminde Arapçadan, Fransızcadan ve Yunancadan terimler almak yerine Türkçe terimler üretilmesi şeklinde görüşler oluşmuştur (Karal, 1994: 72, 90-91).

Ahmed Cevdet Paşa eserlerinde politika, diplomasi gibi Fransızca terimleri çokça kullanmıştır. Parlamento, mayor (binbaşı), konvansiyon, patent, jüri, ekonomi, feodalite gibi Fransızca terimleri kullanırken açıklamasını da eserlerinde belirtmiştir. Bununla birlikte amiral, kaptan, levent gibi İtalyanca kelimeleri de yeri geldikçe kullanmıştır (Arıkan, 1986: 191-197).

Cevdet Paşa bazen de yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar üretmeye çalışmıştır. Fransızca crise (kriz) kelimesine karşılık buhran kelimesini üretmiştir (Baysun, 1986: 110).

Gemilerle ilgili bazı konuları anlatan layihalarında “tonne de capacite” ve “tonilato” gibi tabirleri açıklamış ve hatta “tonilato”nun Osmanlı’da kırk kileye denk bir ölçü birimi olduğunu belirtmiştir (Baysun, 1986: 103-104).

Osmanlıda kullanılan düz yazıyı müsecca ve tersile olarak iki gruba ayırır. Devletin resmi yazışmalarını Cevdet Paşa müseccadan tersileye çevirerek yazışma dilini sadeleştirmeye çalışmıştır (Baysun, 1986: 58).

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet adlı eserini tersile tarzında yazmıştır. Bu yüzden eser halk arasında büyük ilgi görmüştür ancak süslü anlatımlara meraklı olan kişiler tarafından beğenilmemiştir (Baysun, 1986: 72).

Selçuklu Devleti’nin Türk devleti olmasına rağmen resmi yazışmalarında Farsça kullandığını belirten Cevdet Paşa Karamanoğlu Mehmet Bey’in ise Farsçayı yasaklayıp Türkçeyi kullandığını söylemektedir. Osmanlının Karamanoğulları ile yazışmalarında sade bir Türkçe ile hece ölçüsü kullanarak şiirlerle yazıştığını

belirtmektedir. Arapça ve Farsçada bulunan aruz ölçüsünün Türkçeye uygun olmadığını hece ölçüsünün Türkçeye uygun olduğunu ifade eder (Baysun, 1986: 283).

Ekonomik alanda kullanılan ay yılına göre hesaplanan hicri takvimin sakıncalarının olduğunu belirten Cevdet Paşa güneş yılına göre bir takvimin yapılmasını istemiştir. Bu takvimin yine hicretten başlatılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında Türkçenin bir bilim dili olduğunu ve her şeye yeterli olduğunu savunmuştur (Baysun, 1986: 109- 110).

Avrupa'da yayınlanan eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi çalışmalarını bilim alanında bize faydalar sağladığı gibi Türkçenin bir bilim dili haline gelmesini de desteklemiştir. Suriye, İran, Mısır gibi yerlerde Türkçe eserler okunmuş ve Türkçe bir bilim dili olarak tercih edilir duruma gelmiştir (Fazlıoğlu, 2003: 151-184)

Ahmed Cevdet Paşa Türkçenin taraftarı olmakla birlikte geçen süre içinde Türkçenin kendini yenilediğini de belirtmektedir. Altmış yıllık bir süre içinde dahi kelimelerin ve deyimlerin değiştiğini örnekleriyle anlatmaktadır. Bu yüzden yaşayan Türkçenin savunulması gerektiğini ifade eder (Karabey-Atalay, 1999: 4-5).

Dilimizde kullanılan ve artık Türkçeleşmiş olan kelimelerin Türkçe kabul edilmesini savunan Cevdet Paşa bu kelimeleri Türkçe söylendiği gibi yazmaya çalışmıştır. Türkçe kelimelerin kolay okunması için nokta ve işaretlerden faydalanma düşüncesini ilk ortaya atan da Cevdet Paşa'dır (Özkan, 2000: 3-5). Bu görüş daha sonra Encümen-i Daniş Meclisi tarafından da kabul edilip ders kitaplarında buna örnek yazımlar kullanılmıştır.

Osmanlı alfabesinin otuz iki harften meydana geldiğini belirten Cevdet Paşa noktalama işaretlerini de kullanmaya özen göstermiştir. Seslerin özellikleri üzerinde durup Türkçe, Arapça ve Farsça sesleri tek tek belirtmeye çalışmıştır (Özkan, 2000: 57).

4.4. Cevdet Paşa'ya Göre Mantık

Daha öncede değindiğimiz şekilde Cevdet Paşa'nın üzerinde çalışmalar yapıp eser verdiği bir ilim de mantıktır. Cevdet Paşa'ya göre mantık ilmi “bilinenden bilinmeyi elde etmede zihni hatadan koruyan bir fendir” şeklin de tanımlanmaktadır. Bu tanım mantık ilmi için klasikleşmiş bir tanım olmuştur.

Cevdet Paşa'ya göre mantık ilmi her durumda fikrin ölçüsü olduğundan sadece felsefi ilimlere özgü olmayıp, bütün ilimler ve mütalaalar bu ilim ile ölçülüp tartılır. Cevdet Paşa fikir ile insan, bilinen tasavvurlardan bilinmeyen tasavvurları, bilinen tasdiklerden bilinmeyen tasdikleri elde edebilir ancak zaman zaman hatalar oluşabilir. İşte bu hatalardan zihni koruyan mantık ilmidir diye belirtmektedir.

Cevdet paşa bilinenden bilinmeyi bulma ilmi olarak ve fikrin sahîh veya fasîd olduğunu bilmeyi sağlayan ilim olarak tanımladığı mantık ilmi üzerine Miyar-ı Sedad isimli eserini yazmıştır.

4.5. Cevdet Paşa'ya göre Münazara

Münazara ilmi en doğru olanı bulma veya açığa çıkarmak için yapılan tartışmaların ne şekilde olması gerektiğini yani usul ve kaidelerini açıklayan bir ilimdir. Bu ilme “ilm-i adab-ı bahs” (münazara adabı ilmi) da denilmektedir.

Bu konu üzerine Cevdet Paşa “Adab-ı Sedad min İlmi'l Adab” isimli eseri yazmıştır. Yazarımız bu ilmi yani münzara ilmini mantık ilminin bir kolu olarak belirtmektedir.

Cevdet Paşa asıl olan ilimlerin pek çok kollarının olabileceğini belirtir. Akli ilimlerin günden güne gelişip artması sonucu yeni ilimlerin ortaya çıktığını ancak bu yeni ilimlerin ana ilimlerin kolu olarak kalacağını belirtmektedir.

4.6. Cevdet Paşa'nın İlimler Sınıflaması

Cevdet Paşa'nın eğitim-öğretim alanında yaptığı önemli faaliyetlerden biri de eğitim kurumlarında uyulması gereken programlar hazırlamasıdır. Eğitim kurumlarında verilecek dersleri belirlemiş ve ders kitaplarının yazılmasını da sağlamıştır. Bazı ders kitaplarını da kendisi yazan Cevdet Paşa ilimlerin sınıflamasını da yapmıştır.

Cevdet Paşa'ya göre ilimlerin sınıflamasını iki eserinde görebilmekteyiz. "Beyanü'l Unvan" adlı eserinin "Hatime" bölümünde ilimler ve fenlerin kısımları hakkında bilgi vermektedir. "Belagat-ı Osmaniye" adlı eserinde ise Arabî ilimlerin sınıflamasını ele almıştır.

Cevdet Paşa sınıflamalarını ilimlerin konusuna ve gayesine göre yapmaktadır. İlimin konusu, o ilmin problem alanına giren hususlardır. Gaye ise o ilimden elde edilen faydadır. Mesela ilmin konusu sayılardır, gayesi ise eldeki verilerle bilinmeyen sayıları ortaya çıkarmaktır. Mantık ilminin ise konusu bilinendir, gayesi ise fikrin doğru ya da yanlışını ayırmaktır.

Her fennin farklı gaye ve konuları olduğunu belirten Cevdet Paşa ilimleri bu iki özelliğine göre sınıflandırmaktadır. Ona göre ilimler iki sınıfa ayrılır.

Ulum-i Nakliye (Nakli İlimler-yani din bilgileri): Ehl-i Sünnet alimleri, bu bilgileri Eshab-ı Kiram'dan, onlar da Resulullah'tan öğrendiler

Ulum-i Akliyye (Akli İlimler-yani fen bilgileri): insan tarafından mücerret akıl ile konu ve problemleri ortaya koyulabilen, bab ve fasılları tanzim edilebilen ilimlerdir. Hikmet-i Ameliye ve Nazariyye olmak üzere ikiye ayrılır.

Nakli İlimler

***Şer'i İlimler:** Şer'i ilimler şunlardır:

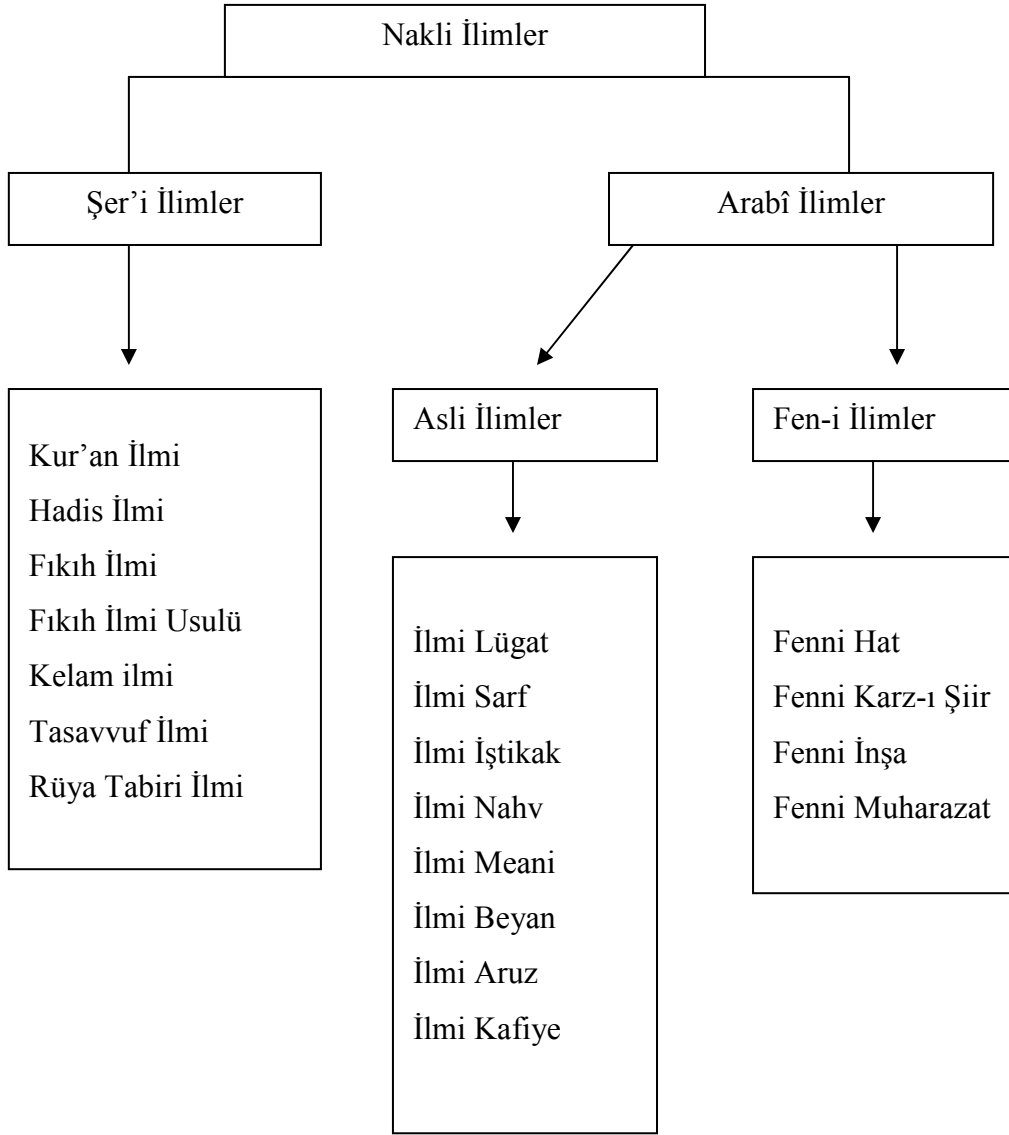
- **Kur'an İlmî:** Kur'an-ı Kerim'e ilişkin ilimlerdir. Bu ilimler ise Kıraat İlmî, Tefsir İlmî ve Fen-i Resm-i Kur'an (Kur'an yazma sanatı) dır.
- **Hadîs İlmî:** Hazreti Muhammed'in hadîslerine dair ilimler olup, pek çok kollara ayrılmaktadır.
- **Fıkıh İlmî:** Şer'i hükümlerin neler olduğundan bahseden ilimdir. Yani beden ile yapılması ve sakınılması lazım olan emirleri ve yasakları ve mübahları öğretir.
- **Fıkıh İlmî Usulü:** Şer'i hükümlerin gizli manalarının iç yüzünü şer'i deliller vasıtasıyla ortaya çıkarmanın usullerinden bahseden bir ilimdir. Yani Fıkıh bilgilerinin âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şeriflerden nasıl çıkarıldığını öğretir.
- **Kelâm İlmî:** Kelime-i şهادeti ve buna bağlı olan imanın altı temel bilgisini öğretir. Nakli ve akli ilimlerden faydalanarak dini akidelerin ispatına çalışan bir ilimdir.
- **Tasavvuf İlmî:** Nefse karşı koyma ve nefsi terbiye etme yollarını beyan eden bir ilimdir. Kalp ile yapılması ve sakınılması lazım olan şeyleri ve kalbin, ruhun temizlenmesi yollarını öğretir. Buna ilm-i ahlâk ve ilm-i ihlas da denir.
- **Rüya Tabiri İlmî:** Rüya yorumu yapmayı sağlayan genel prensipleri konu alan ve inceleyen bir ilimdir.

Arabî İlimler

Ulum-ı Edebiye olarak da belirtilen Arabi ilimler on iki fen olarak ayrılır. Bunlardan sekiz tanesi asıl dört tanesi ise fendir. Arabi ilimler Arapça dilinde yanlış kullanımları ve bozuk ifadeleri engellemek amacıyla oluşan ilimlerdir.

Arabi ilimlerim asıl olanları şunlardır: İlmi Lügat, İlmi Sarf, İlmi İştikak, İlmi Nahv, İlmi Meani, İlmi Beyan, İlmi Aruz ve İlmi Kafiye. Arabi ilimlerin fen olanları ise şunlardır: Fenni Hat, Fenni Karz-ı Şiir, Fenni İnşa ve Fenni Muharazat.

Cevdet Paşanın yapmış olduğu bu ilimler sınıflamasını daha iyi anlamak ve toplu bir şekilde görebilmek için aşağıdaki tablo bize yardımcı olacaktır.

Tablo 1: Ahmed Cevdet Paşa'nın Nakli İlimler sınıflaması(Sönmez, 1998: 230).

Akli İlimler

Hikmet-i Ameliye ve Nazariyye olarak ikiye ayrılır.

Hikmet-i Ameliye: Bizlerin istek ve seçimlerimizle olabilen insanlara ait amel ve fiillerden bahseden bir ilimdir. Üç kısma ayrılır. Bunlar: İlmi Tehzib-i Ahlak, İlmi Tedbiri Menzil, İlmi Siyaseti Medeniye.

Hikmet-i Nazariyye: Bizlerin istek ve seçimimizle olmayan amel ve fiillerden bahseden bir ilimdir. Bu ilim sayesinde eşyanın hakikatlerini anlayabilmek mümkündür. Üç kısma ayrılır. Bunlar: İlahiyat, Riyaziyat ve Tabiiyyat'tır.

İlahiyat: Maddeden bağımsız olan insan zihninin anlayabildiği şeylerden bahseder. Üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar: Varlıkların Külli Kavramları İlmi (Varlık bilimi - ontoloji), Vacibü'l Vücut ve Sıfatların İlmi, Maddi Olmayan Cevherler İlmi (Anjeoloji) dir.

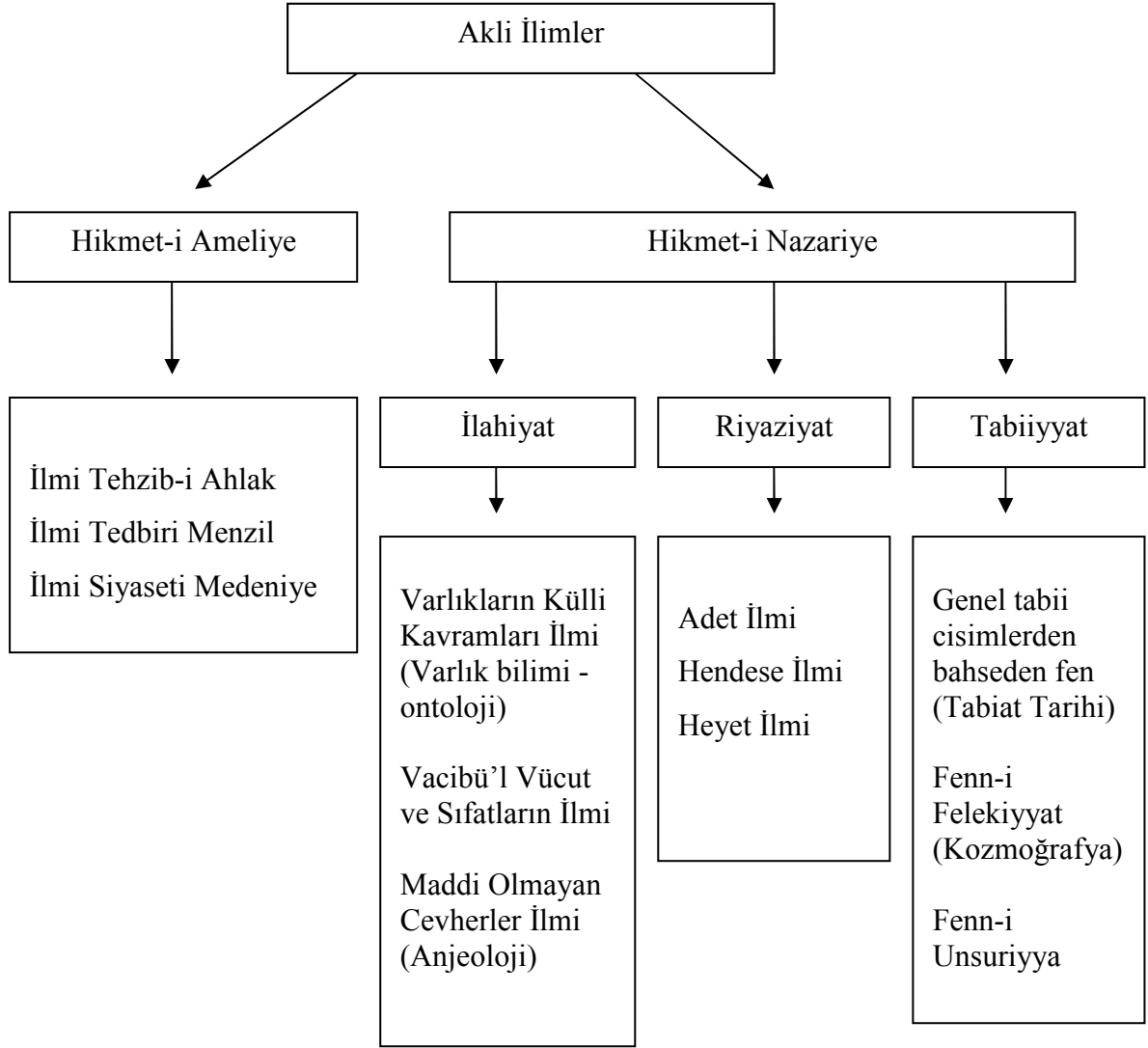
Riyaziyat: Maddeye dayanan ama insan zihninde maddeye ihtiyaç olmayan şeylerden bahseder. Bu ilim başlıca üç kısma ayrılır ve bu kısımların da kısımları vardır. Bunlar:

*Adet İlmi: İlmi hesap, ilmi cebir, ilmi misaha kısımlarına ayrılır.

*Hendese İlmi: Uzunluk, derinlik ve genişlikten ibaret olan miktardan bahseden ilimdir. Müsellesat (üçgenler) ve Mahrutıyyat (koniler) bu ilmin kollarıdır.

*Heyet İlmi: Yıldızların hareketinden ve birbirine uzaklığından bahseden bir ilimdir. İlmi Zic ve İlmi Takvim olarak iki kolu vardır.

Tabiiyyat: İnsan zihinine göre tabiatta maddi bulunan şeylerden, tabiattaki cisimlerinden bahseden bir fendir. Genel tabii cisimlerden bahseden fen (Tabiat Tarihi), Fenn-i Felekiyyat (Kozmoğrafya) ve Fenn-i Unsuriyya olmak üzere üç sınıfa ayrılır.

Tablo 2: Ahmed Cevdet Paşa'nın Akli İlimler sınıflaması (Sönmez, 1998: 235)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmadan varılan sonuçlar şöyledir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminin durumu, bu dönemde yaşamış olan Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı, tarihi kişiliği, eserleri ve onun eğitim alanında yapmış olduğu faaliyetleri incelenmiştir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi açıdan kötü bir durumda olması eğitim faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yüzyılda devletin ileri gelenleri askeri, kültürel, devlet yönetimi ve eğitim alanlarında yenileşme çalışmaları yaparak devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya çalışmışlardır.

Bu yüzyılda devletin en önemli sorunu olarak ekonomik sıkıntılar olduğu görülmüştür. Bu ekonomik sıkıntılar Osmanlı'da eğitim yatırımlarını da olumsuz yönde etkilemiş, yapılması gereken eğitim faaliyetlerinin önünü tıkamıştır.

Osmanlıda yenileşme hareketleri birdenbire olmamış, uzun bir süreci kapsamıştır. Bunun nedeni geleneksel eğitim kurumlarında eğitim görmüş kişilerin yeni açılan okullarda öğretim elemanı olarak görevlendirilmesinin zorunlu olmasındandır. Çünkü o dönemde yeni açılmış olan batı tarzındaki okullarda çalışabilecek yenilikçi öğretim elemanı yetiştirilemediği bir gerçektir. Bu dönemde açılan okullar eski okulların binalarını kullandığı ve rüştiyeler açıldığında medrese ve camilere bitişik yapıldığı görülmektedir. Bu yüzden geleneksel eğitim anlayışı birdenbire değişmemiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı'da eğitim öğretim faaliyetlerine katkılarda bulunmasında iyi bir medrese eğitimi almasının yanında onun kendi kendini yetiştirmesinin dikkate değer bir nokta olduğu saptanmıştır. Bu sayede Cevdet Paşa üstlendiği her çeşit görevde ve eğitim öğretim faaliyetlerinde başarılı işler yapmıştır.

Cevdet Paşa'nın eğitim hayatını şekillendirirken diğer öğrencilerden farklı olarak kendi isteklerine göre hareket ettiği tespit edilmiştir. Kendine göre önemli

gördüğü hocalardan eğitim almış ve gerekli olduğunu düşündüğü pozitif bilimleri de kendi çabalarıyla öğrenmiştir.

Cevdet Paşa'nın memurluk hayatındaki başarısında bilimsel ve mantıklı çalışmaları sayesinde başarılı olmuştur. Görevlerindeki başarıları onun hızla yükselmesini sağlarken; aynı zamanda görevden göreve gönderilmesine sebep olmuştur.

Cevdet Paşa memurluk hayatı boyunca ilmi çalışmalardan ayrı kalmamıştır. Encümen-i Danış'taki görevleri, Mecelle Cemiyeti'nde başkanlık yapması, Darülmüallim okulunda müdürlük ve öğretmenlik yapması, Maarif Nazırı olması, Adliye Nazırı olması ve bu görevde iken açtığı Mekteb-i Hukuk'ta öğretmenlik yapması ilmi çalışmalarla ve eğitimcilikle bağının kopmadığının bir göstergesidir.

Osmanlı eğitim sisteminde mantığa uymayan büyük bir sorunun eğitim dili sorunu olduğu görülmektedir. Halkın Türkçe konuşmasına rağmen eğitimin Arapça ve Farsça yapılmaya çalışılması, yazılan ilmi eserlerin anlaşılacak şekilde ağır bir Osmanlıca ile yazılmaya çalışılması, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin çağın gerisinde kalınmasında en büyük etken olarak kendini göstermiştir.

Osmanlı medreselerinde zamanla pozitif bilimlerin öğretilmez olması, medreselerde dini eğitim ağırlıklı bir programla yetinilmeye çalışılması, çağın gerisinde kalınmasında ve uzun vadede Osmanlı'nın gerileyip yıkılmasında önemli etkenlerden sayılabilir.

Ahmed Cevdet Paşa, okullarda Türkçe eğitim verilmesi gerektiğini ve Türkçe dilbilgisinin öğretilmesini savunmuştur. Anlaşılmayan bir dil yerine, anlaşılıp öğrenilen halkın anlayacağı sadelikte bir dilin eğitimde kullanılmasını sağlamaya çalışmıştır. Türkçenin bir eğitim dili olması gerektiğini ve dilimizin bu açıdan yeterli olduğunu belirtmiştir. Daha başarılı bir eğitim için bu alanda çalışmaların devam ettirilmesi gerekmektedir.

Medreselerde öğretilmeyen pozitif bilimlerin eğitim kurumlarında öğretilmesi için çalışmalar yapan Cevdet Paşa eğitim kurumlarında okutulacak dersler için yeni programlar hazırlarken buna dikkat etmiştir.

Cevdet Paşa, öğretmen yetiştirmek için kurulan ve eğitim tarihinde ilk örnek olan Darülmualim'de ciddi bir eğitim verilmesini sağlamıştır. Cevdet Paşa hazırladığı Maarif Nizamnamesi'nin kurallarını uygulamada, darülmualim'de yapmış olduğu yeniliklerle kendinden önceki diğer devlet adamlarına göre daha başarılı olmuştur. Ciddi bir eğitim süreci ile Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu çağdaş öğretmenlerin yetiştirilmesinde pay sahibidir.

Osmanlı eğitiminde önemli bir sorun olan sıbyan mekteplerini de ıslah etmeye çalışmıştır. Ders programlarını yeniden düzenlemiştir. Bunun yanında ihtiyaç duyulan ders kitaplarını yazdırtmış, bazılarını da kendisi yazmıştır. Çağdaş eğitim vermek amacıyla sıbyan okullarına örnek olacak ibtidaileri kurmuştur.

Ahmed Cevdet Paşa, mantık ilmini kendisine temel bilim olarak seçmiştir. Mantık ilmini diğer bilimlerin temeli olarak belirtmektedir. Bunun yanında eğitimde tartışma tekniğini de kendisine bir eğitim yöntemi olarak belirlemiş ve bu tekniği kullanmıştır. Tartışma tekniği üzerinde çalışmalar yaparak, bunun nasıl yapılması gerektiğini eserlerinde belirtmiştir. Yazdığı eserlerle de halkı aydınlatmaya çalışmıştır.

Cevdet Paşa, okullarda öğretilmesi gereken bilimleri nakli ve akli ilimler şeklinde ikiye ayırarak sınıflamıştır.

Encümen-i Daniş'teki faaliyetleri eğitim ve kültür açısından değerlidir. Buradaki faaliyetleri çerçevesinde yazmış olduğu Tarih-i Cevdet geçmişteki hataların görülmesi ve ibret almasında önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı yaptığı dönemler kısa olmasına rağmen büyük başarılar elde etmesinde onun daha önceden sorunları görüp çözüm fikirlerini üretmiş olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa eğitim anlayışı ile yaşadığı döneme öncülük yapmıştır. Gerçekleştirdiği eğitim faaliyetleri ile yaşanan problemlere çözümler getirmeye çalışmıştır. Bu açıdan çalışmaları günümüzde eğitimciler ve idareciler tarafından bilinmeli, onun ilmi gayreti örnek alınmalıdır. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde yeni fikirlere açık olunması gerekmektedir.

Bilim adamları eserlerinde sade bir dil kullanmalı ve Türkçenin bilim dili olmasına gayret etmelidirler. İlköğretim ve lise ders kitaplarında örnek alınacak tarihi şahsiyetler arasında Ahmed Cevdet Paşa'ya yer verilmelidir.

Devletlerin ekonomik gücü ve siyasi başarıları, eğitim alanında başarının artmasında doğru orantılı olarak etkili olduğu tespit edilmiştir.

Cevdet Paşa'nın temel kaynaklara bağlılık ölçüsü, takip ettiği eğitim metotları ve iyiye yönetme gayretleri günümüz eğitiminde de esas alınmalıdır. Meselenin daha geniş kitlelere anlatılması için eğitim kurumlarında onun kişiliğine ve eğitim anlayışına yer verilmelidir. Tarihte edindiği yerden dolayı bir üniversite veya enstitüye adının verilmesinin yerinde bir hareket olacağı tartışmasıdır.

KAYNAKLAR

Ahmed Cevdet Paşa (1993). Tarih-i Cevdet, İstanbul: Sabah Gazetesi Kültür Yayınları.

Ahmed Cevdet Paşa (1986). Tezakir-i Cevdet, Yayına Hazırlayan: Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akyüz, Kenan (1975). Encümen-i Daniş, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Akyüz, Yahya (1994). Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e), İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.

Akyüz, Yahya (1995) "Darülmualimin'in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmed Cevdet Paşa", Milli Eğitim Dergisi 1995 Mart Sayısı.

Akyüz, Yahya (2005). Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000 - M. S. 2004), Ankara: Pegem Yayıncılık.

Antel, Sadrettin Celal (1940). Tanzimat Maarifi, İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası.

Arıkan, Zeki, (1986). "Cevdet Paşa'nın Tarihinde Kullandığı Yabancı Kaynaklar ve Terimler", Ahmed Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985, İstanbul.

Arslan, Ali (1995). Darülfünun'dan Üniversiteye, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Bahardıroğlu, Yavuz (1999). Osmanlı Padişahları, İstanbul: Nesil Yayınları.

Baysun, M. Cavit (1986). Osmanlı Devri Medreseleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Berkes, Niyazi (1978). Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.

Bilim, Cahit Yalçın (1998). Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi, Eskişehir: Ali Yayınları.

Büyükdinç, Nesibe Feyza (2007). Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara ve Ahmed Cevdet Paşa’nın Âdâb-ı Sedâd Adlı Eseri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Cihan, Ahmed (2007). Osmanlı’da Eğitim, İstanbul: 3F Yayınevi.

Çadırcı, Musa (1997). Ahmed Cevdet Paşa, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Danişment, İsmail Hami (1955). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Dilaver, Hasan Hüseyin (1999). Sultaniler İçinde Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Develioğlu, Ferit (1978). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Doğu Matbaası.

Duman, Tayip (1999). Osmanlı’da Öğretmen Yetiştirme Sistemi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Efe, Ahmed (2008). Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Ankara: Akçağ Yayınları.

Er, Hamit (1999). Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Ergin, Osman (1977). Türkiye Maarif Tarihi, C1-5, İstanbul: Eser Matbaası.

Ertan, Veli (1964). Ahmed Cevdet Paşa Hayatı, Eserleri ve İlim Değeri, Ankara: Hilal Yayınları.

Fatma Aliye Hanım (1994). Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı, sadeleştiren: Metin Hasırcı, İstanbul: Pınar Yayınları.

Fazlıoğlu, İhsan (2007). İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, Sayfa 548-556, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Fazlıoğlu, İhsan (2003). "Osmanlı Döneminde Bilim Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşmasındaki Yeri ve Önemi", Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, Sayı: 3, Mart 2003, Sayfa 151-184.

Halaçoğlu, Yusuf - M.Akif Aydın (1993). İslam Ansiklopedisi "Ahmed Cevdet Paşa" maddesi, Cilt 7, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Halaçoğlu, Yusuf (2010). Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât), Ahmed Cevdet Paşa Sadeleştirmesi.

İzğöer, Zeki (1999). Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul: Şule Yayınları.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (1993). İslam Ansiklopedisi "Darülfünun" mad, C.8, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Karal, Enver Ziya (1994). "Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu" Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karabey, Turgut – Atalay, Mehmet, (1999). Ahmed Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmâniyye, Erzurum.

Koçer, Hasan Ali (1967) Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi, Ankara: Yengeçoğlu Matbaası.

Koçer, Hasan Ali (1991). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Koçer, Hasan Ali (1983). “İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Kodaman, Bayram (1988). Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kütükoğlu, Bekir (1986). “Tarihçi Cevdet Paşa” , Ahmed Cevdet Paşa Semineri: Bildiriler, 27-28 Mayıs 1985, Sunuş: Mubuhat Kütükoğlu, İstanbul.

Levend, Agâh Sırrı (1972). Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara: : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mardin, Ebul'ula, (1996). Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa, Ankara: Türk Diyanet Vakfı.

Meriç, Ümit (2002). Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Görüşü, İstanbul: Timaş Yayınları.

Pakalın, M. Zeki (1988). Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Özkan, Nevzat (2000). Ahmed Cevdet Paşa-Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniyye, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öztürk, Cemil (1996). Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Öztuna, Yılmaz (1994). Büyük Türkiye Tarihi, C. V,XI, İstanbul: Ötügen Neşriyat.

Sakoğlu, Necdet (2003). Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul.

Sami, Şemseddin (1996). Kâmûs-i Türkî, , İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sırma, İhsan Süreyya (1992). II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti, İstanbul: Beyan Yayınları.

Sözen, Kemal (1998). Ahmed Cevdet Paşa'nın Felsefi Düşüncesi, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Sungu, İhsan (1991). Mekteb-i Maarif-i Adliyenin Tesisi, Tarih Vesikaları, Sayı 225.

Turan, Şerafettin (1986). "Cevdet Paşa'nın Kültür Tarihimizdeki Yeri", Ahmed Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985, Bildiriler, İstanbul.

Uçman, Abdullah (1995). İslam Ansiklopedisi "Encümen-i Dâniş" mad. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Unat, Faik Reşit (1964). Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Ülkütaşır, M. Şakir (1945). Cevdet Paşa, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri (1822-1895), Ankara: Doğu Matbaası.

Yazıcı, Hüseyin (2006). Osmanlı Devleti'nde Öğretmen Okullarının Kuruluşu ve İşleyişi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Yolalıcı, Emin (1999). 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yıldıran, Meliha (1999). Ahmed Cevdet Paşa, Hayatı, Eserleri ve Divançe-i Cevdet, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Gazi CANDAN	İmza:	
Doğum Yeri:	Aksaray		
Doğum Tarihi:	01/09/1984		
Medeni Durumu:	Evli		
Öğrenim Durumu			
Derece	Okulun Adı	Yer	Yıl
İlköğretim	Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu	Aksaray	1995
Ortaöğretim	Hazım Kulak Anadolu Lisesi	Aksaray	2002
Lisans	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Ankara	2006
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Ü. - Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi	Konya	-
Becerileri:	Satranç (Satranç Antrenörlüğü Belgesi), Bilgisayar Kullanımı (Kurs Belgesi)		
İlgi Alanları:	Türk Tarihi, Yakınçağ Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Eğitimde Yeni Teknolojiler ve Kullanımı.		
İş Deneyimi:	2006-2007 Taşkapı İlköğretim Okulu Eski/Aksaray'da, 2007-2011 Kargın Şehit Cumali Çağlar İlköğretim Okulu Aksaray'da, 2011-2012 Emen ilköğretim Okulu Beyşehir/Konya'da olmak üzere öğretmenlik deneyimi.		
Aldığı Ödüller:	Aksaray Valisinden görevde çalışkanlıktan dolayı Takdir Belgesi.		
Tel:	0544 339 17 90		
Adres	İstiklal Mh. 4296. Sk. No. 2/2 Merkez/Aksaray		

Gazi CANDAN

Ahmed Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı ve
Eğitim-Öğretim Alanlarındaki Faaliyetleri

Yüksek Lisans
Tezi

2012